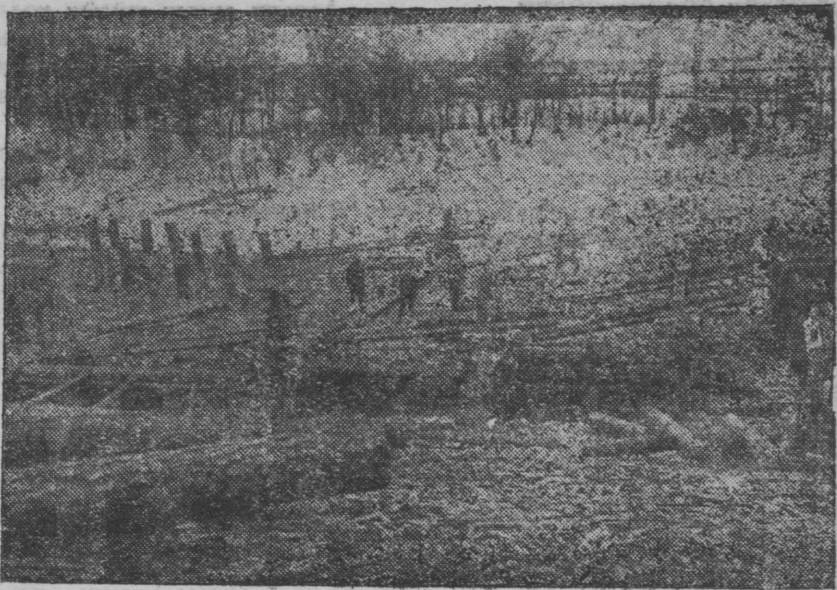

У С Э М

2-шы пәтильәткын
 пәтәриш ижын соци-
 ализм стройымаш
 пәшә планым боль-
 шэвиквләлә цилә ха-
 ләок ситәрән ыштән
 ш о к т а ш манын,
 шыргы йәмдылымаш
 пәшәм ударны ыш-
 тәнәт, ләс йоктары-
 маш пәшәш пыт
 йәмды лина!

Карл Маркс

(Колымжы гыц '50 и шомашэш)

Музырланыш йур пыл ганы
 Йыр лаштыра ош пындашан,
 Шыкш йарелә салым ганы
 Ләпкә йыржы үпшә вала,
 Цылгә йылыш шәдйр ганы
 Кок сыйзәжы туран анчат,—
 Тиды—Карл Маркс анча:
 (Пумаган картынгыц кайэш.)
 Ти сыйзәвлә шүд(ы) и анзык
 Вьцл(ы) и пәрвиок анчалныт.
 Шык кәлтәмәш капиталы
 Пиш кындымы ылымәшжым;
 Вьр пүжәлтшә прольетарым
 Пәшәлыкән тәмдымәшжым,
 Пайдам нәлын кылымәшжым,
 Окса вәрцүн „ыдымәшжым“—
 Карл Маркс тәшлән, ужын;
 Йардымәшдон кырәдәләш,
 Капиталым лывшал шуаш,
 Властьым кидыш шывшын нәләш
 Прольетарым пыт сьгьрән:
 „Цилә сәндәлык вьлныш пролье-
 тарвлә, иквәрәш ушныда!“—
 Тыл салыман ти шайажы
 Сәндәлык йырәм—йыржы
 Рашкаалтышла кыдыртәрән;
 Валгынзалтшы шанымәшжы
 Ирәк вәрцүн кырәдәләш,
 Рэволюцим ылыштәрәш
 Прольетарым со тәрвәтән.
 Капиталымат кәвәртән...
 Ти шамакан вьр пылаквлә
 Комун вәрцү Париж халашты
 Салымалтын выльгыжалныт!

Ти шайадон мә Октявйр
 Рэволюцим тәрвәтәннә;
 Шуку ош йиш йык тышманвләм
 Лывшән, сьнгән кәвәртәнә,
 Совәт властьюм мә бьштәнә,
 Социальизмьм тә бьштәнә,
 Ти шайадон цилә вәрә
 Ирәк вәрцүн крәдәлыт;
 Ти шайа гыд капиталвлә
 Өрт кәмәшкы тыргыжланат...
 Карл Марксын тымдымәшжы
 Ылымәштә кәчбнь лүлтәш:
 Бьндә кызыт цилә вәрә
 Капиталым кризис пүктә.
 Комуньизмьн ымылакжы
 Сәндәлыкым пыт әлтәлә.
 Капиталын ылымәшжым!
 Рэволюци цылт шәләтә.
 Комуньизмьш төрөк кәйш
 Соты сирмәшән у корным
 Карл Маркс шүдүн кодән.
 Карл Марксын әжәдмәшдон
 Вара Ләннин пыт ашкәдбн;
 Маркс дон Әнгельс момы корным
 Ләннин анзык шүдүн кодән,
 Маркс—Ләннин корныдоны
 Кызыт Сталин пыт ашкәдәш,
 Социальизмьш төр әжәдәш.
 Ти корны цилә халык
 Коминтәрүн йыр цат ушән,
 Шык кәлтәмәш капиталым
 Корныгыцүн сәрәд шуән
 Социальизмьш ашкәд мийәт,
 Вара Комуньизмьш кәят...

Самыным төрләнә.

„У сәмын“ әртәш №-шты, П. Власовын „Буг рәкә донышым ашындә-
 рьимәш сирмәштә, сәк анзылны, кымшы абзацшты самынь пәцәтләтбн:
 „Ти ашындәрьимәштә Буг рәкәштә, Буск мәстьәчкы доны 45 дивизия 1926
 ин...“ пәцәтләмь; 1919 ин манын лыдаш кәләш.

Н. Мар. Ж.
1-4

Цилä сандäлбк вйльнш прольэтарвлä, иквэрш лидä!

У СЭМ

■ ТЫЛЗЭШ ИК КÄНÄ ЛÄКШЫ, ПОЛЬТИЫКЫ
■ ЭКОНОМИКЫ ДÄ СЫНЛЫ ЛЫТЭРАТУРАН
■ К Ы Р Ы К М А Р Ы Ж У Р Н А Л

ЛАКТАШ ТЫНÄЛБН ГЫНЬ,
КЫМ ИШКЫ КЭН.

МАРТ

1933 И

№ 3 (38)

Л.Б. в Лит

Ц. 1933 г.

Рэшышы у сьнгымашвлä вэрц акт № 491

„Октябр рэволюци ик ударжы до-
нок национальный пашартэмьин цэп-
шым кёрё, халыквлä лошты ылшы
тошты отношэньбштём пёрёкынок
сäräльб, нинб лоштыш национальный
тошты шбдбштём цäрьб, халыквлä-
лän икышын пашам бштэн блäш
почвым ирбктбш дä русский пролэ-
тариатлан Россйбштб влэät агыл
Йэвропыштат дä Азиштät тидбн
национальный шүмбөлвлäжбн бннь-
нбмашбм кёрэдäл нальб. Нацио-
нальный програмын тынгалтбш пункт-
шы национальностьвлäлän бшкэ турэ-
шän государствыдон блäш правам
пумаш пункт ылш“. (Сталин).

Труйыш мары халык пбзбртэн
урдым мол тыгыды халыквлä дон
иктöрок, 1917 ин прольэтар рэволю-
ци лимбдон буржуазин пашартэм
нбмэц лäктäш дä бшкэ турэшбн
блäш (самоопредельйäлтäш) ирб-
кбм плучайыш.

Казански, Нижгородски дä Вätски
губэрнävлän сэк пачаш кодын шал-
гыш лаштыквлäжб гбц ВЦИК-бн
постановлэньбжбдон Марын автоном-
ный областшы лимäшлän 12 и бн-
дэ шо.

Партыбн брдб корныжым дä Лөнбн-
нбн национал политикбжбм кёрбл-
тбштöок блбмашкб пыртэн шалгы-
мыдон, тышман йых кулак классдон
дä социализм строймаш кбзбйтшб
этапышты сэк лүдбшлä ылшы пбтä-
риок вургымла оппортунизм дон пыт
гбцят пыт кёрэдäл шалгэн, „шала-
хайыш“ лыпшалтмаш дон, контррэво-
люционный троцкизм дон дä нинб
дон мирэйэн шалгыман дон кёрэдäл-
машбм лыштарыдöок, нициональный
вопросышты, пбтäриок сэк лүдбшлä
ылшы вэликорусский шовинизм дон
дä вэрбштбш национализм дон кок

фронтыштат пиш линбдбн кёрэдäл
шалгэн, цилä труйышывлän пыткы-
дын 12 и труйымашдон льэсым, сыр-
йом йämдблбшб аграрный сандäлбк
индустриально-аграрныйш сärнб-
маш корныш мары афтоном область
пыток шагал шоктыш.

„Промышлэнностьым сэк пбтäриок
öрдбж вэрвлäш (окраинвлäш) план
сэмбнь пыртэн мимашбм“ кэрälэш
шотлышы партыбн XII-шы с'эздбштб
рэшбмбм блбмашбшкб лачокдонок
пырталт мийäлтш.

Ти мытык историчэски срокишток
б'рвэбб автоном областынан цбржб
пälбдбмашлäок ваштат шоктыш.
Пбтäриш пätилäткб кыт мычышты
социалистичэски промышлэнный прэд-
прийätивлäm шукым бштбмб. Льэс
йöндäрымаш Лопатинский комбинат,
трува дон кёрпöц бштбш завод,
Красногорски, Дубовски, Йокшар-
Олаштыш дä эчэ молат льэс пилым
заводвлä. Сола хозäйстван продукт-
влäm вэс пачаш ровотайыш прэдпри-
йätивлäm строймаш пашä шäрлä.
Нблбйт итбн заводна, эльэктрис
энергидон ровотайыш вäкшнä дä
молывлänäät эчэ улы.

Тэвэ тидбвлä паштэк Маробласть
промышлэнностьын валовой продук-
цижб гигантлаок кушкэш,—27-28 ин-
шб 3470 тбжэм тängä гбц тидб 1932
ин 16 мльион 800 тängäшкб кушкын
шон. Кустар промышлэнностьын
продукцижб 27-28 иншб 5 мльионак
пэлäк гбц 32 ин 14 мльион 700 тбж.
тängäшкб кушкын шон, äль вэс ша-
мак дон гбнь 2,7 гänäк угла лин.

Рабочый класс пälбкынок кушкын.
Пätилäткб тынгалтмб анзыц нинб
2098 эдэм ылыныт гбнь, кбзбйт
промышлэнностьыштына 6730 эдэм
лин. Цилä ровочыйвлä лошты 18

процентшы бирдй халык ло гыц—мары ло гыц ылаш.

Пэрви, кугижә годым, мары халыкын ныймагань кйртнй корныжат укә ылын дә культурный цнтрвлә гыц тидй кйрйәт шалгән. 12 и кытмыкышток кйзйт МАО Йошкар-Ола дон Зальоный дол лошты дә Дубовый дон Мадар лошты кйртнй корны вәткйвләм бштән шоктыш, варашыжы 1933-шы ин Йошкар-Ола йактәок шоктымы лиәш. Арава корнывләм тәрләтймәш пәшә когон лиәлтн дә кйзйтәт кә.

Сола хозайствам вәс пачаш стройымашты кого анзылтымашвлә лиәлтнйт. 2 совхозым дә 1603 колхозым организуйымы. Пишок тыгыды хрәсән хозайствавлә гыц областышты 47% әль 44.750 бәднйәк срднйәк хозайства социалистичәски колхоз корнышкы бнйәнйнок шагалын. Кымыкәш коләктивәндйм районвләштй капитализмйн остатка кычыкшы—кулак класс пйтәрймй. Пәтиләткын 4 и кыт мыкышток үдймәш вәр 28 тйжәм га кушкын. Тәхничәски культур үдймәш вәр 3 гәнә, үдйм шуды вәр 20 гәнә, тури шбндйм вәр 4 гәнә кушкын. Пәтиләткй кыт мыкышты: ыржашты 16,7% шйльбйштй 27,4%, туриштй 30,4% шачыш кушкын дә ти кушмашыжы колләктивы хозайствавләштй утлажок лиәлтн. Марын кыды колхозыштыжы гбнй шачыш кушмаш йажонок пәлдйрнә. Пәрви хрәсәнвлә тәгәнй шачышым вычәнжәт кәрдтәлйт. Колхоз „У вий“ (Оршански район) ыржа шачышым гашты 126 пуд йактә лүлтән шоктән.

Областышты сола хозайстваеш цаткыды тәхник базы шбндәләтәш. 130 трактырдон 4 МТС организуйымы. Тишәц пасна, сола хозайствашты мол сложный машинәвлә шуку улы: 943 тйрәдмй машинә, 1619 үдйм машинә, 149 трийәр дә молат; тьотван тошты годшы шагажы плугыдон вәштәл шоктән.

Вольык урдымаш социальистичәски корныдон когон шәрлән. 4465 вуйдон шкал урдым МТФ-влә организуйымы ылыт, 1500 вуйдон—пйрәзй, туна урдым фермывлә. 10 тйжәм вуй нәрйәкдон сасна урдым дә мол фермывлә.

Сола хозайствам вәс пачаш стройымашты (рәконструкци) цилә анзылтымашвләнә валовой продукция когон куштәнйт, 32-шы и пйтймәшеш ти кушмаш 73% шон.

Национальный политикйм тәр видймйдон социально-культурный пәшәштй кого анзылтымашвләм мә бштәннә. Маробласть грамотым пәлйдймй гыц цилә сирән ләдын мыштышышкы ванжән. 8—15 йәш тьәтбәвләм циләгәок школышкы пыртән шоктымаш пәшә бштән шоктымы. ФЗУ-шты тымәншйвлә 27-29 ивлә дорц 6 пай шукәмйнйт. Тәхникумвләштй—7 гәнәк; рабфаквлә пәрви укә ылыныт, кйзйт тйштй 783 студент тымәнәш; ВУЗ-влә укә ылыныт, кйзйт 3 агропәдагогичәски, ләсной дә высшй с-хоз. комунистичәски школы улы, тиштй 657 әдәм тымәнәш дә әчә 2 научно-исләдовәтәльский институт дә молы улы.

Социальный цәрвлә вәштәрәш кйрәдәлмәштй кого пәшә бштәлтнй, 27-28 ин 1000 әдәмәш 35 әдәм колымап ылын, кйзйт 32 ин колымаш каждый 1000 вуйәш 29 әдәмйш көтйргән шон.

Культур пәшәшкы 28 мбйлон тәгә пиштймй. Ти анжыктымашвлә вйләц кәләсәш лиәш: мәнмән областна национальный форман дә проләтар кйргыцән культурым шәрән шоктышаш корныдон пур ашкәдәш.

Культурдон дә хозайствадон пачәш кодын жалгышы районвлә мол районвләм чбнйгәдй тәмпыдон поктән шон, социализм стройымаш пәшәштй мол районвлә дол иктөрөк лиштй манын. Мары область кымдәмйштй 2 национальный районым—Парангински дон Кырык-Мары районвләм организуйымы.

Социализм стройымаш фронтышты 12 и патырланән кйрәдәлмәшлән итогвләм шотлән лыктынат, Мары областыштыш ровочыйлә, колхозныквлә дә цилә труйышывлә парт-организаци дә совет вйктәрймйдон, социализм вәрц, тышман класс—кулак вәштәрәш кйрәдәлмй опытышты вйләц дә ЦК дон ЦКК йанварыштыш икарашы пләнумын, Угарман крайком пләнумын дә ОК ВКП(б) фвральаш пләнумын рәшәнйбвлә вйләц, 33-шы иәш—кокшы пәтиләт-

кѣн пѣтѣриш иѣшѣжѣ—классдымы социалистичѣски общѣством стройы-маш пѣтилѣткѣш бойѣвой прогам-мым тѣшлѣн йѣмдѣйлѣт.

МАО ыламашын 13-шы иштѣжѣи обѣлашытыш цилѣ труйышывлѣ ВКП(б) дѣ Лѣнинѣн ѣрдѣи корныш-кыжы ѣчѣѣт цѣткыдын погынышаш-лык ылыт дѣ Лѣнински националь-ный политикѣм тѣр видѣн, кѣнгѣшѣ-мѣш дон ударничѣством пыткыдын шѣрѣн, солашты капитализмѣ гѣц кодшы кулачѣствы дѣ тидѣн агѣн-турыжы оппортунизм ваштарѣш, пѣтѣриок социализм стройымашын кѣзѣйтѣшѣи ѣтапышты сѣк лѣдѣшлѣ ылашы вургымла оппортунизм вашта-рѣш „шалахай“ контррѣволюционный трѣцкизмѣи дон дѣ нинѣвлѣ сага ми-рѣйѣн шалгымаш дон кѣрѣдѣлмѣшѣи лыштарыдѣок, маргрѣсѣи бумкомби-натым дѣ молым стройымаш вѣрц, тѣхникѣи дѣ производствы пѣшѣм цилѣ кѣлѣок пѣлѣн тымѣнь шомаш вѣрц, пѣшѣ ашнымашым дѣ бѣшлѣн

шагалмы ѣкѣим валтѣн миѣн продук-цин качѣствыжымат лѣлтѣлмѣш вѣрц, колхозвлѣн пѣшѣ видѣимѣшѣи дѣ хо-зѣйствам цѣткыдѣмдѣимѣш вѣрц дѣ цилѣ колхозвлѣм лѣч большѣвистски-влѣмок, колхозниквлѣм уланѣш бѣш-тѣн шоктымаш вѣрц, социалистичѣски нырвлѣштѣи шачышым пыток лѣлтѣл шоктымаш лозунг дон шошым ѣдѣ-мѣшѣш йѣмдѣйлѣлтѣш дѣ тидѣи ѣртѣ-рѣш патырла кѣрѣдѣлмѣш вѣрц, пѣ-тѣриш квартылаш пу дон лѣс йѣмдѣ-лѣимѣш планым 100% гѣок ситѣрѣн шоктымаш вѣрц дѣ МАО-н 13-шы ишкѣжѣи социализм стройымаш фрѣн-тышты ѣчѣѣт кого сѣнгѣимѣшвлѣ дон пыраш.

Кокшы пѣтильѣткѣи пѣтѣриш иѣш планым тѣмѣн шоктымаш вѣрц ѣчѣѣт у сѣнгѣимѣшвлѣм бѣштѣш анѣзыкы!

МАО-н 12 и шомы кѣзѣжѣи шу лижѣи!

Социализм стройымаш пѣшѣм орга-низуйышы дѣ тидѣи виктѣрѣшѣи ВКП(б) шу лижѣи!

.....
.....

Шадт Булат

Луаткок и.

Рѣволюцин
рашкалтышѣш
Мары
Областьна шачы,
кѣрѣдѣлмѣи
салым лѣѣш
соты
корнынам пачы.
Пѣрви
пѣзѣирнѣлт бѣлѣшѣи
труйыш мары анцѣлтыш,
шѣмѣштѣиш тылжы бѣлѣжѣи,—
у куатшым
анчыктыш:
Лѣнѣин парты
виктѣрѣимдѣн
пѣцкѣмѣшѣиш шѣвѣиктѣиш,
кѣрѣдѣлѣи
мыштымжыдон
бѣлѣимѣшѣиш тѣрлѣлтѣш.
Бѣлѣимѣшѣиш
сѣк йѣажѣи—
пѣшѣм
ушнѣн бѣштѣимѣш.
Анцѣк кѣмѣи
корнынажы—
Лѣнѣин парты ѣжѣдмѣш.

—Луаткок и!
Луаткок и!—
МАО мыккы йук шакта.
— ѣртѣимѣи корным тѣшлѣн ми,—
тидѣи
мѣнмѣн куатна!

Шуку агыл,—
луаткок и,
луаткок и МАО-лан,
труйыш мары
тѣнѣ виѣн ли,
вольѣм
ит пу тышманлан!

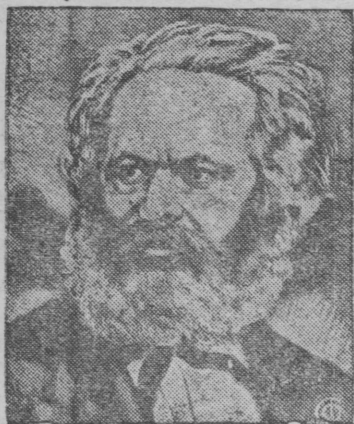
Шуку нѣлѣи,
йѣасывлѣмѣт
корныштына сѣнгѣишнѣи,
анцѣк кѣшѣи
шумпѣлвлѣнѣм
поктѣн
шон мѣ тѣр линѣи!

Луаткок и
кѣрѣдѣлнѣи,
луаткым иш ванчышка,
социализм
корнышкына
бѣндѣ пыток пырышна!

Карл Марксын колумыжылан 50 и шон

Научный социализмблэн тын тынгалтышым пиштөшын, революционнй прольетариатын вождышын— К. Марксын колым качбыжылэн март 14-шы кэчын вйслй и шөш. Капиталистичэски общэстын историчым, шярлэн кушмашыжым, цилä сандäлбк вйланыш ровочыйвлэн тярвәнймашвлäm вашт төр (правильно) тышлэн (анализируйән) ләкмөжйдон класс ло кырэдалмашын прольетар революцишкы, прольетариатын диктатурыш-

революционнёр агыл, буржуазный философ ылэш, — манын попән. Буржуазный писательвлä, учоныйвлä, экономиствлä класс ло кырэдалмашым Маркс йактөк, тагынамок пälэн (понимайән) шонит, шотэш пиштәнбт ылын. Классвлэн шярлэн кушмаш корныштым дә нинй лоштыш кырэдалмашын корныжым сөк пйтäрижок Маркс анжыктән, революционнй тьэоридон—сбнгөш оружидон äдбрлälтшй прольетариатын историчэски кого рольжым тидй анжыктән пуән.

Карл Маркс.

кы дә тидын гач классдымы социалистичэски общэстышкы видымбжым Маркс пйтäри (иктын гыцät анзыц) пälэн лыктын (устанавливайән) кәрдын.

„Мынбын у пälэн ләкмашвлämжбй, —Войдомөрлән тидй сирä, —төгөн анжыктән шоктымашвлäшкбй (доказательстввлäшкбй пырат: 1) производствын шярлэн кушмашыжы шотдон классвлэн бйлымашбштбй, лымбнок историчэски вырсывлäшкбй шыпшылыт, пчжбт, 2) класс ло кырэдалмаш прольетариат диктатурышкы видйдә ак кәрдт, 3) ти диктатуры бшкөжбй сакой классвлäm пйтäрымашкбй, классдымы общэстышкы шомаш ванчак вэлэ ылэш.

Марксизмбн тынжымок—прольетар диктатуры гишән тымдымашыжым Ләннин пälдбртән,—кү Марксизмбм класс ло кырэдалмаш йактө вэлэ шокта гынб, кү прольетар диктатуры йактө ак шокты гынб, тидй Марксист,

Ревизиониствлä, оппортуниствлä, буржуазилән служән дә тидым лөвэд (защитайән) шалгышывлä Марксизмбм „йарыдымэш лыкташ“ путайәнбт дә кызбтät путайат, тамазар шүдбй, тбжәм гәнäk тидым „йарыдымэш лыкмашэш“ шотләнбт дә тамазар шүдбй, тбжәм гәнäk у гыцät „йарыдымэш лыкташ“ кырэдалбт.

Марксын гәнэальнй тымдымашыжы Ләннинизмбй бшкбмжбн пакыла кәмашбжбм (продолжөнбжбм) мон дә тиштбй у условивлäштбй, империалистичэски стадиштбй ылшы капитализмбн пйтән, валэн шалгымаш обстановыштыжы тидй шярлэн кушкын (развивайалт) миән. Маркс дон Энгельс лошты ик вөдбн, дә Ләннин лошты вэс вөдбн, II-шы Интернационалышты оппортунизм шämәнбн (господствын) полоса кимаш положөнбм Сталин тäng пälдбртөнөк кэлэсэн. Сэдбндонок, империализм жөпбштбйш Марксизм оппортунизм ваштарөш пиш когон кырэдалмаштбй, Марксизмбм тупынэш сәрбмаш ваштарөш кырэдалмаштбй, буржуазим пөрөгән шалгымашкы (защитбшкбй) тидбм сәрбмаш ваштарөш кырэдалмаштбй кушкын шярлэн, миән.

Маркс дон Ләннинбн цилä пшашток, тынгалтыш гыц пач йактөк, капитализм ваштарөш, социализм вэрц мирэйән кэртбдбмблäок революционнй прольетариатын кырэдалмашбжбм виктәрән шалгымаш ылын; классовый, партийный линин раскыды гыцät раскыды образөдбм нинй бшкө пшаштбйдон анжыктәнбт. Маркс дон Ләннинбн революционнй тьэоричым, мәнмән большевик

партына, Коммунистическн интернационал, цилä сандäлбк вблнбш коммунистическн движәнбн вождь Сталин тән рөволюци пашашкы пыртән миәнät, йажөмдән (совәршәнствуйән) миät.

Марксизм—Ләннинизм знамбдон, контррөволюционный троцкизмбм дә вургымла оппортунизмбм шин шälätән кок фронтыштат кбйрйлтбштөок кбйрэдäl шалгән, мә СССР-ышты социализмбм анзыкыла сбнгәнөк пыртән шалгәнä. Кбзбйт мә кокшы пätильэткбшкы, классдымы социалистическн обществым стройымаш пätильэткбшкы ванжәнä. Тидбндон мә рөволюционный коммунизмш тбнг-тбнгäлтбшбм п и ш т б ш—К. Марксын пäl шүдб и утла пәрви сирбмб (наброскым бшштбмб) научный коммунизмбн программыжым кого сандäлбкбштынä бблбмашбш лачокдонок пыртән миәнä. Мä, СССР-ышты социализм стройыш шуку мльионан арми, такеш агыл вэт, цилä сандäлбк вблнбш прольэтариатын ударный бригады шотыштыжы ылына.

Тагынамок ик бйрэдб, Парижски коммунарвлән, Марксын шамакдонок гбнь „пблгомым штурмуышвлән“ патырын пбтäриш кбйрэдäлмашбштынä бшкэ уанымашыжым шүм вашт сусун Маркс кэлсән. Марксын дëлам, парижски комунарвлән дëлам СССР-ышты социализм сбнгән шоктымаш историческн уровәнбшкы мә кузык-тән шоктәнä.

Совет Союз социализм корнәш пингбдбн шагал шоктән. Бшкэ кбйрэдäлмаш пашаштбш кого анцылтымаш-влäжбдон мол сандäлбквлäштбш кризис гбц, кабала гбц, нужда гбц лäктäш корным тидб ажэдәш. Ти корным сөк пбтäрижөк К. Маркс ажэдбн ылына.

Карл Марксын колымыжылаан 50 и шомы кэчбжбм ВКП(б) ЦК дон ЦКК-ан йанварын икараш лишб пльәнумын рәшәнббвлäжбм бштән шокташ цилä бшкэ силанам мобилизуымаш-дон мә стрэчäйбшашлык ылына. Колыдымаш дә вëликий Маркснам болшэ-виквлäлä лбмлэштәрән äшбндäрбмаш тидб лшш.

Марксын шбгэрлäштб Энгэльсбн попымашыжы

14-шб мартын, кэчбвäl эртбмбкы цэрпэтдэ кым цäшбн, кбзбйтшб жэ-пбштб сөк кого мыслитэль¹⁾ шанаш цäрншб. Тидбм кок минутш влэ бшкэтшбм кодышна; вара, кбдэжбш-кбжб пырымыкына, крëсла пөкәнбштб курымәшөк амалән кәшбм мә тбдбм ужна.

Йэвропыштыш дә Амэркбштбш кбйрэдäl шалгыш прольэтариатлан, историческн наукулан ти эдәмбн колымашыжы—висән кэртбдбмб ко-го йамдымаш ыләш. Ти гигантын колымыжы паштөк охырәш кодшы вәржб мытык жәпбшток когон пäl-дбйрнәш шөш.

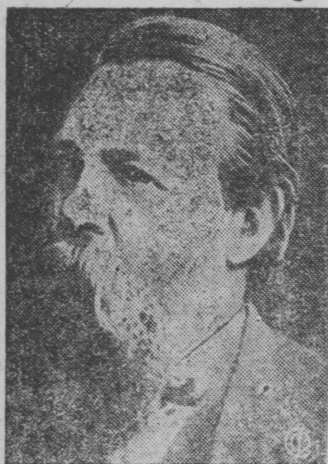
Организмән бблбмаш кушмын законжым Дарвин пачын; тбнгäләнөк Марксат эдәм историн кушкын мимб законжым тбшлән лыктын. Эдәмвлä-

лән, политикбдон, наукедон, религидон молы бблш шомәшкбштб, качкаш, йуäш чияш дә бблбмаш вәркәлш. Ти проста факт остатка вэрәмä йактөк цилä йиш идеологи шанымдон мүдäлт урдалтын. Сэдбндон, материалны средствбвлäm бштбшб производствы гбц халыкын äль иктä магань эпохын экономикбжб кушкын миä, тидб гбц вара государствын учрэдәнббвлä, права гишән шанымашвлä, искусствы дә религитә вäктб сәмбнь лäктбн миä. Тэнгäләнөк влэ цилä тидбм ынгылән шоаш лшш; пәрви гбнь, Маркс йактэ, тидбм вэс сәмбнь, тупыньшлä ынгылдарәнбт.

Тидät эчэ чбдб. Маркс тэнгäләнөк кбзбйтшб капиталистическн производствын дә тидбн гбцөк шачшы буржуазный обществын кэмаш движәнбн специальный законжым тбш-

1) Кого ышан, учонный.

лән лыктын. Прибавочный стоимости тыйым тыйшлән пәлән лыкмыкы, ти область трукок раскыдемәлт кән. Тишкәвәк йактә буржуазный экономиствләнәт дә социалистически критиквләнәт пәрвиш цилә кычәлмәшшәштә (ислөдоваништә) пыцкәмбшшәштә сәрнәлбшштәмәш (блуждайымаш) вәлә ыләш.

Фридрих Энгельс.

Ик әдәм курымшты кок тәгәнә открытым бшштәмәш — кого пәшә ыләш. Тәгәнә открытым иктытым бшштәшшәжок әдәм цәшән линәжә ыләжә. Марксыжы гыньбә, кәждый областышток, — математикыштәт вәк, — ә тәгәнә областвләжә шуку ылын, тшшәлмәш пәшәм (ислөдованьым) бшштән гынь, открытывләм бшкә турәшшәжок лыктын кәрдбн; тидывлә гыц иктыжә гыцәт, пыт тшшлән пәлән шоктыдә, тидә пыражән шагалтә.

Науку шотдон Марк тәхәнә әдәм ылын. Дә Марксын главныйжок эчә тидәт агыл. Револьуци силам исторически тәрвәтәл куштән шалгымашты Маркслан науки когон кәрәлжә ылын. Тәоретически наукавләштә шуку у открытывләм, практикышкә ниным пыртымаш гишән йәлмә вәкәт нәлтәмбвләмок эчә Марк бшштән. Кәждый тәгәнә открытыжок Марксым когон бивәртән. Промышленностьлан әль исторически кушмаш — шәрләмәшлән төрокок революцидәшшәшым пуән кәрдшә открытыв-

жә гынь тәвә тидым совсәмок вәс статяан сусуэмдән. Марксын ти сусу-жым висән сынгәшәт акли. Электрис пәшәштә открытывләм бшштәмәш паштәк, нинбн кушкын шәрлән мимәшшәштә тидә тәнгәлән пишок когон тшшлән шалгән. Шамак толшы, остатка вәкблә Марсәль Дәпрән¹⁾ открытывләжәмәт Марк анжәнок шалгән.

Марк нымагыцәт утлажок революционьәр ылын. Капиталистически обществым дә тидбн государственной учрәждәнбвләжым пәтәришмәш пәшәшкә кыцә гыньәт пыраш (участвайаш), кызыбшшә прольетариатым ирбкышкә лыкмаш пәшәшкә пыраш, бшкә нәлбә бшшәшшәжә гишән прольетаритлан пәләш цилә кәрәлвләжә гишән дә ирбкышкә ләкмәш условвләжә гишән пәтәринок тидә шамым (сознаньым) пуаш — тидбн цилә бшшәмәш пәшәжә тәвә магань ылын. Тидбн курымжы — кырәдәлмәш ылын. Тидә шум вашток пыш пыт дә кого сынгәшәшвләдон кырәдәлбн. Тәнгәлән кырәдәлшшәжә гынь, пишок шәхәл. Тәвә пәшәвләжә: пәтәрижә „Рейнская газета“ 1842 г., парижский „Вперед“ 1844 г., „Брюссельская Немецкая газета“ 1847 г., „Новая Рейнская газета“ 1848—1849 гг., Нью-Йоркская Трибуна“ 1852—1861 гг. дә тидывлә гыц пасна, шуку революционный (бойевой) брошурвлә, Парижыштәш, Брюссәльыштәш дә Лондоныштыш органицивләштәш пәшә, пачәшшәжок кого гыцәт кого (вәликий) „Международное товарищество рабочих“²⁾ — ти пәшәдон гынь тәвә кәрәк күжәт, тишәц пасна молым создавайыдә (бшштәдә) гыньәт, кого ләймә нәлбн кәрдәш.

Марксым тәвә ма гишән ужын кәрдтәлбт дә когон әльәкләнбт. Самодержавный дә рәспубликански правительствывлә тидбн бшкә сәндәлбкыштә гыц поктылыныт; консервативный дә ультра-демократически буржуйвлә әльәкләнбт, прокльата-

¹⁾ Дәпрә Марсәль (1843—1918) — французки учоный, физик, брдышкә ик мазараш вәрәшкә энергим пумаш гишән пәтәриш опытым бшштәш.

²⁾ Пәтәриш Интернационал.

Йәнһит. Маркс тидым җилә аңгырәмшһ пад шотәшок вәлә ужын дә шамышкыжат пиштһидә, лач пишок кәрәлжһ годым вәлә җвәтшһмәт пуән. Сибирийштһш рудниквлә гһц Америкһштһш Калифорни йактәок, җилә Йәвропыштһш дә Америкһштһш тамазар мһлион рөволюционный халык йара-

тымы, пиш коговш жәплһмһ тидһ колыш. Мһнһ тһрокок кәләсән кәр-дәм: тидһн тышманвләжһ шуку лин кәрдһнһит, тһнгә гһнһят, һшкһмжһ-нок (личной) тидһлән худам шанышыжы ылын, тә укә.

Тидһн лһмжәт, пәшәжәт шуку курымвләм курымлаш кодыт!

Пәнпатыр Ондыри.

Укә годым «йымын шүштһ»
Кәчән мә ана мышты...

«Йым-әвә» дон, куж—үпән дон,
Киндһ ләктһш ак лүктәлт;
Кальә ганһы иктһн һлән,
Йасы, орлык ак пүктәлт...

Йуртым кәнгһж лүдһш агыл,
Мә природым сһнгәнә.
Мәнмәм «йымы» пукшыш агыл,
Мә һшкә вуйә һләнә...

Колхозвләшкһ ушнәм-ушнән
Ик сәмнһшкһ погынән,
Комунист парты видһмдон
Социализмһш мә кәнә...

* * *
Йһрһм-йһрвәш нырна мычкы,
Шурнын җһрә вәштәлтын,
Йасы, орлык корны мычны
Йал лһвәкһ ташкалты.

Ку ганһ рокум нһымышт һлшһм
Шужыль—шагам йамдышна;
Тошты нырнам һлшштәршһм
Вурсы плугым кандышна...

Туты пһрҗһм ружгә вилшһм—
Пуән сарлам йамдышна;
Тһрәт кәшһм, кһләтә шишһм—
Комбайным кандышна.

Иктһн-коктын әнә вһлнһ
Пәшәм мә ана һштһ,

МАРТ 8-ШЫ КЭЧЫ—ХОКШЫ ПӘТИЛЬӘТКҢН ПҢТӘРИШ ИЖҢН ПЛАН ВӘРЦ КҢРӘДӘЛӘШ ЙӘМ- ДҢ ЙЛМАШҢМ АНЖҢМАШ КЭЧҢ ЙЛӘШ.

Март 8-шһ кәчһ җилә сәндәлһк вһлнһшһ йдһрәмәшвлән комунистһчәски кәчһ ыләш. Совет сойузыштыш работницһвлә, колхозницһвлә дә труйыш йдһрәмәшвлә 1933 ин ти кәчһм кого гһцәт кого сһнгһмәшвлә ылмаш условнәлшштһ, пһтәриш пәтильәткһм нһл иштһ һштән шоктымаш условнәлшштһ әртәрәт. Ти сһнгһмәшвләнә җилә сәндәлһк вһлнһшһ халыквлә лошты кәләсәнәт мыштыдымы кого значәнһн ылыт. Тоштым пыдырташ вәлә агыл, у гһцәт стройән кәртмһжһм комунист парты видһмән ровочый класс чәловәчествын историштһжһ ижһ пһтәри анжыктыш.

Пһтәриш пәтильәткһн социалистһчәски экономикһн фундаментһм мә

стройән шоктәннә. Тидһм һштән шоктымнадон Совет сойузышты социализмлән сһнгһмәшһм анзыцок һштһмһ. Тыгыды, пәпшәлә хрәсәнһ хозәйствы ылан пачәш кодыш тошты Россиянә кого силан индустриән сәндәлһкһшкһ, социализм пәшәән сәк шалдра сола хозәйстваан сәндәлһкһшкһ сәрнәлт кән. Гигант заводвләм увләм стройымы, кого силан тамазар лу домны камакаан, мартән камакан у металлургим һштһмһ, ти камакавләжһ махань-шон машинәвләм һштәшнә металлвләм ситәрән миәт. 5 тһжәм совхозым 200 тһжәм колхозым, 2500 машинә-трактор станцивләм стройымы, һштһмһ. Мәнмән сәндәлһкһштһш ровочый класс,

колхозыштыш хрәсәнвләә дә җилә труппышы халыкшөк коммунист парты видымдон, тидын вождышы—Сталин тәг видымдон тидывләм бштән шоктәнйт. Тәвә ти кого сынбймәшвләнә 1933 ин,—кокшы пәтильәткын пйтәриш ин, халык хозайстванам эчәят когон шәрәшнә ситәлык силамок пуат.

Угың стройымы җилә прәдприйәтивләнән пәшәштәм йажон тымән, пәлән шонат, нынбим пәшәшкы пыт колтән шокташ, промышләнностьыштат, дә сола хозайстваштат производствын җилә тьәнхыкымок тымән, пәлән шокташ,—мәнмән задачына ыләш.

Промышләнностьышты вәлә агыл, сола хозайстваштат,—колхоз, совхозвләштәт пәшә дисциплинбим сәк күкшб ступәнбйшкөк (ташкаалтышышкөк) лүлтән шокташ кәләш. Пәшә ашын-дарымашым лүктәш манын, дә пәшә ләктбшбжбмәт йажо качестваным пуаш манын, социалистичәски тәгәштәрбймәшбим, ударничествым когон тәрвәтән шәрән колташ кәләш дә сәк күкшб ступәнбйшкөк тидым лүлтәл колтымыла.

Историн сәк кого зәдачыжым пйтәриш пәтильәткын мә рәшәннә,—шәпшәлә бләшб пасна тыгыды хозайствывләм шалдра мбйләндб пәшәән корнышкы ваштәмнә.

В. И. Ләнбин тәвә мам попән: „Кәрәк вольный гражданвлә ылына гынәт, вольный мбйләндбштб бләнә гынәт, тыгыды хозайствывләштб тошты статъанок мә шынзәш тынәлбнә гын, мälәннә соикток, каран кәртбмләок, йаммаш вәрәштәш“ манын. Кольтив пәшә дә сола хозайствам вәс пачаш бштбмәш политикым ббймәшкб пыртән мимәштбжб мәнмән партына Ләнбин ти кәләсбмбжбм анжән миән. Сәдб гишәнок вәт, Сталин тәг, мәнмән партын вожды, В. И. Ләнбин согонжым (завәтшбим) кыңә бштән шокташ, сола хозайствам вәс пачаш кбңә стройаш, дә тышман—кулакым кыңә сынәш кәләш ләнмәм тымда.

Сола хозайствам шалдрамдәш кок корны улы.—Сталин тәг тәгәлә попа: «Капиталистичәски корны улы; сола хозайстваеш капитализбим шынбимдон тидб ыләш; ти корныдон кәмәш хрәсәнвләм кбңбзбшкб шокта

дә сола хозайствашты капиталистичәски прәдприйәтивләм шәрә. Советски хозайства дон ти корны шынббдбмб ылытат, мә ти корным шынә йарыкты. Вәс корны улы, тидб социалистичәски корны ыләш; сола хозайствашты колхозвләм дә совхозвләм шынбймәш корны тидб ыләш; тыгыды хрәсән хозайствывләм науки дә тьәнхкы дон вооружайалтыш кольтивный шалдра хозайствывләшкб ушымаш дә мбйләндб пәшә гың капиталистичәски әләмәнтвләм шбкән пбзбртән лыкмаш корны тидб ыләш. Мә ти корны вәрц шалгәнә».

Мә ти корны донжы кәннә дә нбгынам ужтымы сынбймәшвләшкб шонна. Ти ивләштб кулаквлән класс ылыштым мә шин шәләтәннә, сола хозайствашты капитализбмн важвләжбм совсәмок кбрбн лыктын шуәннә. Тидывләм бштбмнә дон солашты социализмән сынбймәшбим анзыцок йәмдблән пуәннә. Колхозвлә строймашым шәрән колтәнәт, дә бәднәквлә дон срднәквләм җиләштбмок гәнхөк колхозвләшкб цымырәнәт, бәднәквләеш дә срднәквләеш хрәсәнвлән ланзылаалтмашыштым (айырлаалтмашыштым) мә совсәмәшөк дә йашток йамдышна.

ЦК дон ЦКК-ан йанварын ылшы пләнумышты солаштыш пәшәнән ситбдбймәшвлән вирвләштбм Сталин тәг пишок кәлбн пачын анжыктыш, ти самынвләм йамдаш дә колхозвләштб кыңәлә ровотайаш кәләш корнывләм анжыктән пуш. Ти анжыктымвләжб статан пәшәнәм видәнәт, лачокшымок социалистичәски производствышкы колхозвләм сәрймәш вәрц мә кбрәдәлшәшлык ылына. Тидбжб гын пиш кого пәшәм дә пыт бштбмән пәшәм тәргә. Бшкә ылышты дон вәлә агыл, бшкбмбштбн шамыштыдонат нинб колхознбкквлә лиштб маны, колхознбккым дә колхозницбм воспитываймашты пиш когон дә пил пыт пәшәм бштбмблә; пүәргбвлә гың дә бдбрәмәшвлә гың колхоз активым воспитывайаш, йәмдбләш кого пәшәм бштәш кәләш.

Бшкбмбштбн пәшәштб дон пиш йажо примәрвләм анжыктыш колхозвлә мәнмән пүлә ылыт. Шамак толшәш, «Памәт Ильича» колхозым нәлшәш. Ти колхозышты 1932 ин

Ўдбмаш план донжы озимовойым 380 гам ўдбшашлык ылын, икишбм — 1571 гам да каштавичб хадбврвләм — 820 гам. Пашәаш кбцкбм вольык силажы — 262 имнб да 189 ўшкўж ылын. Киндб йәмдблбмаш планым колхоз сәнтбврв 19-бнок ситәрән пуән колтән; 5400 цәнтнврврәрәш 5464 цәнтнвррбм пуән. Озимовой планым 100%-гәок бштән шоктән, ырлык нўшмбм йәмдблән, да доходым пайылән — 4 килограмм да 700 грамм рәдб киндбм да 2 тәнгә рәдб окала трудодәннәш пуәнбт.

Пашәм худан бштбшб колхозвләжәт ылыт. Ти колхозвлә дон вуйлалтымаш кындымы ыләшәт, нинбвләштб пашә худан кәә. Класс ло тышман колхозвләшкб пыраат, колхозым локтылмыла нбнбм көргб гбц пыдыртымыла, пашәжбм тбштб бштә. Класс ло тышман локтылмаш пашәжбм пиш йойын бштә: шолыштмашым да пурлык йактарымашым организуя, ўдбмаш пашәм лоәштәрә, вольыквләм да машинәвләм локтыләш, пыдырта, нырым локтыләш, аккәл шудывлә дон йори сўкәнгә. Класс ло тышманым пишок пыт оролән шалгымыла. Кулакшым шин шәләтәннб гбнбәт, шинжок мә эчә пбтәрбдәлына вәт. Класс ло кбрәдәлмаш пиш пбсб форманышкы сәрнәлт кән. Кодшы тышманвлә когон вәштарәш шалгат. Класс ло тышман дон нбма бжәләйбдәок шизәдәлмблә да тышман дон иктбш ушаналтшывлә донжат, нинблән палшышвлә донжат тбнгәләок пыт кбрәдәлмблә.

Цилә сәндәлбк вблнбш халык ло бдбрәмаш кәчб шошымшы ўдбмашәш йәмдбләлтмаш жәлбн лиәлтәш. Ўдбмаш пашәм йажон организуяймашыжы тәвә ма ыләш: колхоз ўдбшашлык нырым цилә хәләок ўдәш ситәлыкым ырлыкым йәмдбләш кәләш; кбцкән шагалтымаш вольыкым йәмдблән шокташ, цилә машинәвләмок төрлән, йәмдблән шбндәш кәләш. Пашәм организуяән йәмдбләш, цаткыды бригадывләм бштән шбндәш кәләш; йажо бригадырвләм айырән йәмдбләш, пашәшкб цилә хәләок ләкмәшбм йәмдблән шбндәш кәләш; пашә дисциплинбм цаткыдым бштбмблә, агрономин цилә бштбшашлык

пашәвләжбмок бштән шоктымашым йәмдблән шбндәш кәләш.

Мәнмән пашәнәжб киндб ләктбшбм лүктәлмәштб, когәмдбмаштб ыләш вәт; тидбжб мбләндбм йажон ровотайымашым тәргә, аккәл шудывлә дон (сорнәквлә дон) [кбрәдәлмәшбм, ырлыкым формалин дон мышкын итбрәйбмәшбм моло тәргә.

Бштбшашлык пашәнәм бштбмаштбнә класс ло тышман когон әптбртәш тбнгәләш; цилә колхозницбк тидбм раскыдын пәлбшашлык. Сәдб гишәнок тәвә пиш пбсб да силан лиәш кәләш; класс ло тышманым организовано шйәш, лаксырташ кәләш, тбдбн кодшы силажым виковк лаксыртән йәмдымыла.

Опортуниствлә вәштарәш кбрәдәлмәштәт тбхәнәок пбсб лиәш кәләш; цилә опортуниствләжк, вургымлавләгә, «шалахайвләгә» класс ло тышманлан палшән шалгат. Троцкиствлә парты вәштарәш кбрәдәлвәбб, сөвәт вәләш вәштарәш, социализмбм стройымаш вәштарәш кбрәдәлвәбб да контррәволюцин лагырышкы йжнән валән кәвб. Вургымла опортуниствлә индустриализаци вәштарәш кбрәдәлвәбб, колхозвләм, совхозвләм стройымаш вәштарәш, парты вәштарәш кбрәдәлвәбб, мәнмән капитализмбшкблә мбнгәш шывшәбб да класс ло тышманвлән лагырышкы йжән валән кәвб. Сәдб гишәнок тәвә, мәнмән партына нинб вәштарәш пиш пыт кбрәдәлбн да аныкылажат кбрәдәләш тбнгәләш.

Социализмбм стройымаштына мәнмән сбнбмәшнәвлән пишок кәрәл ик условижы — ти стройымаш пашәштб ровотницбвлән, колхозницбвлән да цилә труйышы бдбрәмәшвләнок пашәм пиш пыт, активны, бштән шалгымаш ыләш. Алаштышы труйышы бдбрәмәшвләм кбнббләтәш манын, соләштыш бдбрәмәшвләм организуяш манын, сәндәлбкбм вктәрбмән пашәшкб, социализм стройымаш пашәшкб да ти пашә вәрд кбрәдәлмәшкб нинбм шывшыш шокташ манын, мәнмән партына бштбшашлыкым циләок бштән.

15 и жәп мычкы дәлвәгатски собранывлә гач 10 мбليون работницбвлә да хрәсәнб бдбрәмәшвлә ләктбнбт. Нинб ло гбц йажо ор-

ганизаторвлә пулә линйт. Культурно-бытовой учрәждәнһивлә пиш когон кушкаш тһнгәлһнйтәт, организатор һдһрәмәшвлән пәшәштһ кһзһйт айыртәмһнок когон кәрәләш шотлаәтәш.

Культур стройымаш пәшәштһ дә у сәмһнһ һлһмәш условивләм һштә шоктымашты пиш кого сһнһмәшвләм мәнмән һштән шоктымы. 19 мһлион изи һрвзһйвлә школавәштһ тымәнһйт, 2 мһлион — высһий учебный заводһнһивләштһ тымәнһйт. 10 мһлион һәр һрвзһйвлә йәсләвләштһ дә дәтсәдвләштһ ылыт.

Общественный питанһым (качмаш, йүмәшһм) организуивмашты кого пәшәвләм һштән шоктымы; тидһйжһ гһнһ труйыш һдһрәмәшвлән йлһм сәмһштһм важ гһцок вәштәлә, крршкө панды гһц нинһм ытара. У әдәм лиәләтәш, социализм обществым стройышы активный әдәм лиәләтәш.

Российштһ пһтәри вәлә һдһрәмәш кәчһм әртәрһмәш 20 и пәрвишһ һдһрәмәш дорц кһзһйтшһ работницһ дә хрәсән һдһрәмәш когон мһндһркһ анызләтәнһйт.

Тһ жәп дорцын мәнмәм лу ивлә айырат. Мәнмән Октябрь рәвольүдин 15 ижһ лачокшымок шудһ и дон тәрәштәрәлтһйт. Совет сойузышты пһзһрнһкһн йлһшһ работницһ, хрәсән һдһрәмәш дә труйыш һдһрәмәш һндә укә ыләш. Социализмһм стройышы пүәргһ дон төр праван гранданка вәлә улы.

Халык хозәйствән цилә отрасльвләшкһжһ 6 мһлион һдһрәмәш циләжһ шывшын шоктымы. Ыдһрә-

мәшвлә сәльсовет чләнвләштһ пәшәм һштәт, горсоветвлән, ВЦИК-һндә СССР ЦИК-һн чләнһштһ мола шалгат. Социализм стройымашын мола пәшәвләштәт вуйлаалтышвлә шотышты нинһ пүлән шалгат. Пәрви пиш когон пачәш кодшы мары һдһрәмәшһм анжалмаштат тидһ пиш раскыдын кәйдәш. Марын һдһрәмәшвлә сәльсоветвләштәт ровотайат, СССР ЦИК-һн чләнһштһ шалгышат улы; учрәждәнһивләштһ вуйлаалтышвләәт, врачвләәт, молвләәт марын һдһрәмәшвлә ло гһц шукын ылыт. Тымәнһшһвләм нәләш гһнһәт, һдһрәмәшвлә пәрвишһ дорцын когон тымәнһәш тһнгәлһнйт.

Тидһвлә мам вара анжыктат? Совет сәндәлһкнә гһц совсәмок вәс статһн ыләш. Мәнмән сәндәлһкһштһ политикһ, экономикһ дә права пөложәнһйжһ һдһрәмәшһн совсәмок вәсһ ыләш. Работницһ, колхозницһ, тома хозәйкһ, труйыш һдһрәмәш у йлһмәшһм стройышвлә ылыт, кого гһцәт кого ылыш. Совет сойузнан сәк мһндһрнһш вәрвләштһжәт лыквләштһжәт социализм стройымашты йшкһмжһн пәшәжһм, мыштымащыжым нинһ анжыктат.

Март 8-шһ кәчһн работницһвләнһм, колхозницһ дә труйышы һдһрәмәшвлән цилә силәштымок кокшы пәтильәткһн пһтәриш ижһн—1933 ин һштһшәшлык пәшәвләжһм һштән шоктымашкы мобилизуйнә, цымырәнә. Большевиквлән комунист парты видһмдон, Сталин тәг видһмдон ти пәшәвләм цилә хәләок мә һштән шоктәнә.

К. Николайәва.

.....

Пәтров Сам.

И р у к.

Шыжһ йыт.

Пиш пһцкәмһш.

Тһлзәт, чдһрәвләәт нһмат ак сотәмдәрәп. Йһрвәш пһвлә.

Пһцкәмһш гһнһәт тыр. Пүшәгһ йлһштәшһмәт мардәж ак тәрвәтһ.

Йытпәл жәп.

Тагачы вадны постышты Кирук шалга. Вырсы хәдһр складым орола. Кирук пһтәри агыл шалга. Оролән

мышта. Пичәлжһм кидәшһжһ цаткыдын кормәштән. Кидшәт, цилә кәпкәлжәт тидһн цаткыдат, пичәлжһмәт сәдһндонж цаткыдын кычән кәрдәш.

Кирук изижһ годшәнок ровоташты йлән. Красный армишкһ толмәшкһжәт әчә, Вйтләштһ, Тумәрһштһ ровотайымжы годымок, тидһ ударных ылын.

Шалышты ровотайымыжы гоodyмoк 1928 ин, комсомол организацишкы тиди пырэн.

Кирук лачокшымoк биньан эдем ылэш. Социализм строймаш вэрү тиди пыт кырэдалэш. Сэдынонок пичалжымат тидилан биньанэн пуэныт.

Пэрвиш вадны ти складым шавык-таш цаценит. Тыдынонок ти вадны цаткыды, биньан Кирукым ти кого складым оролаш шагалэныт.

Пыцкэмбш гыньат, Кирук цартакан оролэн шалга. Молым нымат ак шаны. Склад ытарымашым вэлэ тиди шана.

Складын ик вуй гыц вэс вуйышкы цэрныдэок мынэш-аньэш тиди каштэш. Оголышкы шоэш, шагалэш, колышталэш, вара эчэ тэрванэ, каштэш, колыштэш, йыт пыцкэмбшкы анжа.

Мындырнат агыл, склад лишныра-кок, шуды йук кызгэ вэлэ шакта. Кирук полток сэрнал шагалэшат, пыт колыштэш. Анжашат цаца. Колышташат колыштэш. Ышкэжи акат шүлб.

Нымат ак кай. Йукшы со кызгэ вэлэ шакта.

Вузгымактымаш йукшы со лишылэмoк мий.

Икта кым ашкылым ордбшкы ашкылтаат, Кирук йошток виэн вазэш. Винтовкыжым виктэнат, лүаш йамдылэн шындыш. Бндежи пиш пыток орола. Тэвэ, мындырнат агыл, тама шим ара каймыла чучэш. Та эдем ылэш, та тамахань ара. Пыт пйлаш ак ли.

Кирук шекланыдэок сыгырал колта:

— Стой, кто идет!—манэш.

Ныма йукат укэ. Шим аражы со вьзгымактылэш.

Кирук эчэ чынырак сыгырал шындыш. Эчэят ныма йукат укэ.

Войенный уставым Кирук йажон пйла. Тэхэнь гоodyм мам бштмбйла цаклэн шон. Пичалжым ынбжашкы тйкылэн, цаткыдыракын кычэн, цунок хырбктэ, лүэн колта.

Шим ара ладнагы. Акат тэрванэ.

— Чун!—лүмб йук шактэн колта. Кирукын пйлыш-тынг гыц пулы лапшангылаок шойгэ шактэн кэш.

Шим аражы—эдэм ылын. Тыдэт тэнгэлэ лүлэш ылын.

Кирук цаклэн колта: йэла ак йары. Коканэ пачэлэ лүа. Шим ара коканэ сыгырал колта:

— Ох.. ох...—манэш.

Ты жэпынок йал йуквлэ руштка вэлэ шакташ тынгальвэб.

— Стой, кто идет!—Кирук сасла.

Караульный начальныкын йукшы шакта. Караульный начальныкшы—Стьопан. Тиди ныма гыцат ак лүт.

Лачокшымoк Кирук оролымы склад докы Стьопан дэ эчэ кок красно-армэйшкы кыргыз мийт.

— Кирук, мам цудыгэ лүлат? Кү? Ма? Кышты?—Нинэт йадыштыт.

— Тэвэ, тишты, мындырнат агыл,—манэш, Кирук анжыкта.

Ольэн мийт. Анжат—лачокшымoк эдем кий. Шуды лошкы какьяргэн вазын.

— Кү ылат? Мам тишты сэрнат?—Тыдым йадыт.

Йукат укэ. Тама цодыгэ йукым бштблэш.

— Кэлэсб!—маныт, тыдылэн чынь попат.

Вара ижы шыжгэ йук дон попа:

— Токына кэнэмат, корным йамдэнйм,—маньы.

Тыдым, кок кидшы гыц кычэн кынылэн шагалтэвб. Наганжым шывшын нальвэб. Ышкымжым комэн-дант докы видэн кэвб. Йара эчэ, Комэндантшы мындырны агыл. Кычым эдемжы кого ылэшат, бнэжи кэйт, чуч-чуч нэнэн шоктэныт.

Комэндант, бшкэ кбдэжшб гыц лэктбн шагалы дэ йады:

— Ма вара? Тыдыжи кү?—манэш.

Стьопан цити шайышт пуш. Кычым эдембн наганым Стьопан кид гыц нальат, кычым эдемлэн костанын попа:

— Ужат, пушташ, складым шавык-таш шанэнат ылын... Бнде бшкблэ-нэток вэрэштэш!..—маньы.

Кычым марыжы сэдырашты кий. Когэ, цаклака ылэш. Ардыжи гыц, йалашыжы вашт вбр йога.

Марыжы йукымат ак лык. Лэпкэ лывэц вэлэ турнан анжа.

Комэндантшы йадыштэш, бшкэ йылажым бштэ. Тиди тэхэньвлэм шукым ужын.

Тәнгә лимыкы, Кирук эчә пытырак оролаш, анжаш цаца. Тышманым кычәнәт, сусу ыләш.

Бижәрә валгалташ тәнгәльи. Склад, гыц өрдбшкәт ужаш ләш...

Тагачы ирокок красноармәйцывлә Ләнуголокыш погынәнәйт.

Шукат бш ли, командир дон комәндант пырәвб.

Малын тәнгә чыньгидын, трүкбштә погынәнә—иктәт пыток ак пәләп.

Ик мазар лимыкы, политрук шайшыташ тәнгәльи.

Сәк пйтәриок капиталиствлә мә вәштарәшнә вырсым йәмдблбмәш гишән попыш.

Вара, Совәт сойузыштына мәләннә йарыдымвлә гишән: тошты офицәр, кулак, ураднык, поп гишән моло кытырыш.

— Тәвәш, бндә — манәш — бшкәок ужыдаш, әртбш вадны кбвәр оролы *) Йогорым пуштыныг, Кбвәрбм пыдыртәнжок кәртәлбг, кычәнәйт. Эчә вәсы. Вырсы хәдәр оптым складым пижбктәш цацәнәйт. Пижбктәш цацышы тышманын кбшәнбштбжб тыпка, ик йәмдар крә-

*) Часовой.

син ылын. Пижбктән колташ шанән. Йара эчә Кирук цартакан оролән. Складым пижбктбмәш гыц ытарән. Тышманвләжбм кычымы. Кбзбйт икнб пйтбрбмб ылат.

Кирук тырхән бш кәрт, йады:

— Тәнгәчб кычымы әдәмнәжб кб ыләш? Кб ылымжым мбнь кбзбйтәт эчә ам пәлб... Кым патроным әнбәт мбнь такәш йәмдәнәм,—манәш.

— Тәнгәчб кычым әдәм—тошты офицәр ыләш, кбвәрбм пыдырташ цацышыжы—кулак... Нинб икышын бштәнбн... Ик шайкын ылыныт,—маныт...

Кирукым йәжон оролымыжы гишән йәкшар хагашкы сирәнбт...

Никополь, УССР.

Пәтров,

Рәдакци гыц: Ти изи расказым Йәкшар армиштб ылшы Кырык-Мары сирән. Йәкшар армишты ылшы, Йәкшар флотышты ылшы молвләйт Йәкшар армин бблбмәшбжбм, Совәт сойузым пәрәгбмәш вәрц кбрәдәлмәшбштбм журналышкына сирбдә. Ма акйарыракшым мә тбрләнә. Дә „У сәмжбм“ марын ылым цилә краснофлотвәцвлә, красноармәйцывлә сылыда, лыдта, атьә-әвәвләләндә сылән колташ шүдбдә...

Кос. Гур.

Поктән шон эртән кәнә

Америкын, Англин,
Германьин, Францин
Тәхнбкшб пыт шәрлән,
Анцыкы чбнь кәйән.

Тошты Российнә
Пачышты шбдбрнән,
Кәрәллык машинәм
Йәл гыцбн сарвалән.

50 и дон, 100 и дон
Пачәш мә кодынна,
Поктән шонат эртән кән
Кәшәшлык ылына.

Компарты видбмдон,
Нәлбм ма сбнгәнә,
Ик вишкб ушнымдон
Поктән шон эртәнә.

Пайанжат, йымыжат
Мәләнә ак кәләп,
Бшкәок труйәц
Укә гыц ытләнә.

Ударнын пәшәшкб,
Тәнгәшән пижбнә,
Тәхникбм тымәнбн,
Анцыкы пыт кәнә.

Тәвә йә анчалда:
Гигантвләнә шукәмбт;
Сәндәлбк көргбнә
Анчәнок вәшталтәш.

Могәс, Днәэпрогрәс,
Каширстрой, Волгәс,
Сотәмдән, согәмдәт,
У корныш нәгәйт.

ЧТЭ, СТЭ,
ПТЭ да ХТЭ,
Вуре имньым йамдблат
МТС-ым шукэмдэт...

Вьц ийш пашанә
Ныл иштә тэмалтә,
Сәндәлык цырәнә
Викокок ваштылы.

Вэс вьц и пашаштә
Классвләм йамдәнә,
Социализм обществым
Классдымы бштәнә.

Большевик партына
Андыкы вктарә,
Андыкы! Андыкы!
У сьнгьмәшвләшкы!

Н. ИГНАТЙЭВ.

САВИК

(Потыкә романын лаштыквләжы)

(Пакылажы)

IV глава

С Т А Р С Т Ы ..

Шудым бштәым вэрәмә годшы гань цевэржым солашты шоэн вэлә ужалтәш. Циләжок шүмьым бьвбртә, сьнвәм аздарә. Садвичыгкы пырән шагалат, — мишньопка поспейә, ломпыгьцкы күэш, шаптрын цырэжы пыра, йнгьж йакшарга. Шудыжы вара? Пәләдбшвләжы вара? Тусаралтән анжалда доко: луатшым ийш порааш әдәмвлә ганьок кушкын шагалыныт, косирәйят, шортньы анжалтышан айарәш йбрәт; тыньым ужынат, тамам попынәштә, кәлөсьнәштә машанәт. Пүкшәмәлтшы олмавләнәт тотлы пышышты нәрбшкы пыра, тотлы әрәкәлә вуйышкы куза. Әх, сәндәлыкшәт! Нырыштыжы вара әчә? Нырыштыжы? Ыжар партыш гань шож кузән шагалын. Ыржа поспейә. Туты пьрцән ыржа вуйвләжы, тырырак жәпбнжы, икты-вәсбштәлән пурын кымалыт, пәләм бштәт. Тамахань празньыкышкы, вуйта, хыналаш погынән толыныт, бшкә лоштышты тамам попымыла, сусун ваштылмыла чүчәш...

Сәндәлыкын тәхән цевәр ымыжым анжән шалгымәт вэлә шөш дә... Шүмьым бьвбртәш вара? Сусу лйәш вара? Йыдәт-кәчәт пүктышы нуждажы гьш ыглаш кьрәдәлшы нәээр мары халыклан, кәнәлтәш агыл, вуйым лүлтәләш агыл, амалашат йәрсәш ак ли вәк. Со пашашток. Со пүжвьдым йоктары. Со кьдәлым каштары. Со

алтацадон кашт. Кьрәдәләш, кьрәдәләш, пурыжым гьнь ак уж. Мазар ләкшб шурны шачышыжы постарым сәмьньок пьтә: качкаш шйәт, пайанлан күсьн нәлмьым пуәт, үдәт, шьжым лымоксәш выжаләт, мол рокотәшәт выжалыдә ак ли. Анжәт гьнь, киндәт сүсәк пьндашәш вэлә кодын. «Шартал» йактә ситымькыжәт тау манат. Лач пайанвлә вэлә, Кьшән Пәтр, Тарык Льоксандр, Мьшкьр Митри постолвлә вэлә, нуждажым ак ужәп, алыкышкы моло кәят гьньәт, сәрәнвләм вэлә анжыктыл каштыт. Тәвәш, Савикын үл пашкудыштыш Мьшкьр Митрим нәлшәш. Кьзбьт йактә бьлмәштыжы, шагажымат нбгынамат тиды кычыдә, салымыжым, тьрәдмьжым иктәт ужтәлытат. Кьлтәм шинжы моло тиды мышта вәл, йнәәт. Ньмахань пашәмәт бшкә ак бштәт. Анжән, анжыктыл вэлә каштәш. Әнәжым анжыкташ моло лаковый кэмьым чиән ижы куза. Тәвәш, тәнгәчб йәл алыкышкы, шудым бштәш кыдәлвөб. Тиды гьнь, ровотньыкышым вэлә тәрлөм әдәмвләлән сәрәнвләм анжыктыл кашташ колтыш. Пешок вәт мындыр бьлмәш.

Мындырланыдә мам бштәт вара? Киндым тьжәм пудын торгәйә. Шьжым шулды цәнә дон нәлбн шьндәәт, кым кого кьләткә шаг шьшкын шьндәәт, шошым вәкьләәт кок пай шәргьн выжалаш тьнгәләш. Ма, тьтә

гыцэ бйнэ, кок йатажан, пэлэ кэмь-ни томэм стройэн шьндэн, листь лэвэшдон лэвэдьн, кудвичь шан волькым урда, оксам ырдон ижы шотла?.. Тьтэ гыцэ бйнэ, Орави солашты тидь хоза ылэш, мам шана, тьдьм бьштэ, ма кэлэш, тьдьм нэлэш. Ик пуд, кок пуд киндьм нэзэрвлэлэн кўсьн пуэн-пуэн,—пэл солажы-мок тидь бьшкьлэнькь ровотайыкта. Тэрэш нэлбн мимь зэмляжьм шотлышаш гьнь, изирэк помешькьн нэррь погына. Сэдьндонок вэт тидь алыкшкыжат бьш кэ. Йал ровотайым годем мындырланэн бьлэ. Кэрш мастар ватьжьлэн кэршым шактыкта, пайан йых эдэмвлэм токыжы хына-лаш постара, йьд вашт мындырланат, ма улы тотлым качкыт, йут...

Мьшкьр Митри алыкшкы бьш кэ маньн попышымат, тьдь вэлэ агыл, Савикнэят тэнэ алыкшкы бьш кэ. Икьш вэрьм ровотайымашеш имнь тэрлэш окса пиш кэрал ыльат, алыкшым, тэвэш, ти пайан Митриэтлэн тэрэш пуэн колтыш. Ныржымат пэлжьм вэлэ удэн кэрдь, молжым тэрэш пуаш вэрэшть, ырлыкшы бьш сить...

Сола-сола хэлэ алыкшкы валэн шагалмы жэпьн, пашэ бьштэн кэрдшь сэмьрык эдэмлэн солашты бьлэшжь бьшт кайэш. Лач папа, тьотва-влэлэн вэлэ, изивлэлэн вэлэ солашты тьнэм бьлэш йара. Сэдьндонок, тама, мьнмэн Савикнэ тагачы бьшкьмжьм бьлэшхэт бьш кайыкты. Вадэш вэлэ, кьтэ толын колтымькы вэлэ, йалэшжь бьш тошты мижгэмвлэм шыралы-нат (шаргагэмдон вашталышла агыл, икьтэ бьш—шаргагэм, вэсэжь бьш—мижгэм чимьлэ агыл ылымжы тама потькьлэ эчэ чучэш. Йал укэят, тама, тэгэ-лэ чиэн. Тэгэлэ чимьжы гьнь лач шон вэлэ лиэлтэш), капка тьгь-лэктэ. Лэктэ, когорнышкыла ашкэ-дэш тэрвэньш. Иктэ вьц ашкылым бьштэн шоктыш вэл, тэвэ пэлбьм йу-кым шайыцынжы колэш.

— Савик, шагалай,—манмы йук шакта.

Сола старсты ылын. Мьнмэн эдэм-нэ шагалы.

— Льм-оксам постараш толат?— Савик шутьам бьштьмлэ йадэш.

— Махань лым-окса... — Старсты ораньмла попа—алашкы шүдэн кол-тэньт... Кэлтэмашвлэ!..

— Кум? Мьнбьм шүдэньт?

— Тьнбьм агыл... Мьнбьм... Са-мой пашэ вэрэмэн...

— Кү вара тьнбьм тьнгэлэжы ко-гон шотэш пиштэ? Махань купэц хыналаш шүдэн?

— Хыналыккат тэвэ. Исправньк трэвайа.

— Кэшаш.

— Тьнгэ ыльнэжэт, шудыжым вара кү бьштэ? Иктэ арнэ бьлбьмьлэ вэт...

— Хыналыккат?

— Хыналыккат! Мьнбь йорик то-кэт толым... Шудым бьштэпэт моло укэ. Вэрэшэм кэн толай. Чорт сним! Ньимат ак ли сэй...

Савик трюкок ак кэлэсь. Атьажьн тошты картузыжым кымык бьштэл, шайагарэмжьм ыдыралэш, старсты-лан кэлэсьшашлык шамакшы ұпшь лошты вуйта ылэш. Вара эчэ кужы парньажьдон кого нэржьм тькэлэ-лэш. Тьшэцьн кидшьм старстын пулш вькь пиштэ. Шим пьсь сьн-зэжьдон тьдь вькь ажалэш.

— Йа, Савик, кэмэ...—Сола на-чальнькэт сарвалымла попа.

— Кэш—кэтат... Шьнвешэт улы?

— Улы.

Тошты мьжэр кьшан гьц бьштьм тавак мэшакьм йалаш кьшанжы гьц старсты тькэн лыктэш.

— Мам тьштэ бьштьмьлэ, ньимат ам пэлэ вэт... Тавакэтшэ пингьдэ вэкат...

— Пиш пингьдат агыл... Мьлэнэм самый раз... Пиштэ, пиштэ... Э, кы-дым попа! Тьштэкэн пэлэшжьат ньи-мат ак кэл...

— Ситэ, кышкы... Аль кьнээр-вурды кыташым пьтрькьтэньт?.. Кэш лиэш дэ...

— Кэтэ ма вара? Тэржьм пуэм вэт.

— Эдемжы пиш худа ылэш...

— Э-э, кыдым лүдэш... Тавакэтшэ пижы?

— Пижы...

Йылэн кэшэ спичкэжьм пачаш-па-чаш шьвэн, йалжы львэкь ташкальат роалтыш мьнээр тыгыр шокшыжы гьц Савикьм старсты кычыш.

— Алай, шьнзэьлэьнэ,—манэш.

Коктынат куды сага кыш пьнэнь постолэш шьнзэьт. Кэчэ шьнзэш ганьок. Тагачшы вады молынамшы гьц тыр ылэшэт, шьм чангэмэн кар-

жонь йукэт моло ак шактат, капка анзылан погынэн шагалын ваштыл шалгышы бидьрвлэ укэ ылытат, капка йук, куды амаса йук моло вэлэ шоэн-шоэн колаалтытат, садвичыштй саслышы цьрцбьквлэн йук ольцашкок шакта.

— Тынь эдемьим ит анжы...—Старсты попа—Мам шүдэ, тьдьим ыштй дэ йара... Кэок... Ик пуд лашашым пуэм...

— Ёшкэ вэрэштэ мьньбьм колты-машышйжй нымат ак ли?—Савик йадэш.

— А ма лиэш? Онгэш пижьктэштэ старсты капцакаэм пуэм. Кэрэл лимьй годым сакэлтэт... Пашажьй гьнь тьштэкэн шуку агыл... Тьрэдэш тьнгалмашэш вкурат толат...

— Ик пудым маньыц?

— Иктьим.

— Йара бьнэ, кэм... Ато качкаш-на укэ.

— Аватьим колток, оптэн колтэм.

Йалаш кьшанэшйжй кандымы капцакажым старсты Савиклэн пуа. Тьдьжьй, капцакам кидьшкьжьй кычалэшят, онгэшйжй пижьктэ, вэржьй гьц кьньбьл кэсьрнэн шагалэш.

— Ёндэ мьньбат начальнык ылам, —манэш.

Сморкалов пашашкьй эчэ кэн шоктыдэ. Бульварышкыла ылышы окньавлэм пачын шуэнат, кьнгьж цэвэр ирокын йонгата воздухдонжы шүлэнат, завтракайэн шьнзэ. Кого соты кьдэжьшкьй айар анжа, вэрэн вэрэш шагалтэн кэмьй пелэдьшвлэм ньиалтьлэш, йарата, шьргакан йиш ош обойвлэм ныла, туалыэт стьл анзылныш стьньаштй сакьймьй патрэтвлэм анжа, тьдььвлэштйш начальныквлэ лошты, йажо выргэмэн господавлэ лошты, гимназист выргэмэн пьэргьй, бьдьбрэмашвлэ лошты моло палымвлэжьй вуйта улы. Стьл ьыланьш ош самоварымаат йьлгьшштэрэ, вазьвлээш оптымы кого мьрбьм, кэты кол мьртньбьм, кьтбьм ум, сухаривлэм, булкьвлэм моло тькэдэлыштэш, кэчьбьн качмыжы вуйта шоэшят, ьшкьйлэньжй тотлы качкышым айыра машанэт.

Стьл турэшй окньа йонгышкы, бульварыштыш кок лаштыра пистьй ло гьц Йыл кайэш. Тидьжьым гьнь

анжымэт вэлэ шоэш. Лач бьлэок машанэт. Айар анжымашэшэт тьгьбр гань йыл-йол кайын-кайын колта. Тьвэ ош проход куза, кичкьжшй буксирьбьм эртьнэжьй. Пышвлэ кайыт. Шавлэ крузалтыт, эдемвлэ ровотайат, «дубинушкым» сьгьбрал-сьгьбрал колтат. Толшаш шьжьбьм тьлбьшашлык льимоксалан, ньэдоимкьйлэн оксам ровотайат, тыгьр тупышты ньэдок пужалт ньрьмэшкьштй цацат, Виктор Ивановичэдьим вурчынэшты. Тидьжьй гьнь, бурлаквлэлэн агыл, Йылжыланат вэкат, лиэш ьлгэцьй, льим-оксам тьлбьктьнэжьй, ньэдоимкьбьм тьлбьдьмашэш тупшы гач пунэжьй ьлнэжьй, шьштй салажым шойгыктынэжьй...

Шонгы аважьй дон коктынок чайьим йун шьнзэт. Шож шьргиндьим моло качтэат, тьрэдмашэш кьдэалжьбьм каштэрьдэат, Йыл-ымбакы пулан, преньбьлэн кашмашэш кьлмьдэ, кижьдэат, савыц ьштьбр йалла кашмашэш йалжым ньртьдэат, аважьй сэдок йаклака шьбьргьй мынан эдем ьлэш. Лач сьдөй упвлэжьй дорц вэлэ кутлу и утла ьлмыжым цаклаш лиэш.

— Витья, ма прамой ат кач?—аважьй эргьжьйлэн попа.

— Ситэ, тэмьим...—тьдьй манэш дэ пышкыды пькөнэшйжьй йьрнэн, кэсьрнэн шьнзэш.

— Ик стопкадонок?

— Бутьэрбродшы?

Аважьй лэпкэжьбьм кьптырта:

— Тамэ тилошты нымат ак кач, —манэш.

Эргьжьй ваштылэш, ардьжьбьм сэвэлэшят, нэр турэжьй парньам кьшкьйлэ шагалта—палэ-эт?—манэш. Ёндэжьй гьнь лач изи бьрвэзьбьлэок чучэш.

— Мам—палэт? Кач...

— Ёдьбр нэлмькэм качкаш тьнгалм...

Ёнда аважат ваштылэш, виш пьан ьшмажым кэрэ, ьцкьж тьрвььвлэжьбьм мадыкта.

— Ай, Витья, ай, Витья,—манэш.

— Варэ дон коктын бьлэш тьнгалмькьбьнэ...

— Мьньбьнбьк кэчэдьим пьтэри эртэрэш кэлэш...

— Тишакэн цьлэ йамдьбьлбьмь...

— Кум-кум шүдэт?

— Пономарьоввлэм...

— Сидньэвьвлэм?..

— Горшковвләм...
— Пәрвый гильди купэцвләм ци-
лйштѣмок шүдэт?..

— Эчэ Азан гыц толыт. Шүдэнәт
колтәнәм...

— Шукын погынамыш. Мазар шү-
дѣ тәнгә кән колта, шәпнә...

— Э-э, кыдым ойхыра! Йалдонэм
икәнә ташкал колтымашэшәмок ти
роскот ләвэдшәшлык оксажы кышә-
нәшкәм толын вазэш вәт. Тывэш,
йамакышты, волшәбный палочкидон
сәвәләләйтәт, мам шанәт, тәдѣ тәләт
ләш. Мынбәйнәт тынгәок, волшәбный
палочки ганьок йаләм ыләш. Волост-
ной правльәнбшккѣ кыдал миәнәт,
костанын сѣгѣрәл ташкал колташәм
вәлә, ши оксажы, шортный оксажы
цунгыргә вәлә кышәнәшкәм виләш
тынгәләш.

— Кәрдәт, кәрдәт... Ти гишән
гынь, гынь млоэц ылат...—әвәжбѣ су-
сун попа.

— Ти ороды чәрәмисвләм кормән-
тән пинзал вәлә мышгаш кәләш,
сѣнзәвѣдѣштѣ йәрә оксаат йога...

„Йажо“ шайашты роал колтымла-
ок ләштәлт кәй. Коктынат пачылт
кәшбѣ амасашкыла анжал шѣндәвѣ.
Коктынат сѣнзәштѣм кѣрәт, коста-
нын анжат, ләпкәштѣм шѣдәшкѣмѣ-
лә кыптыртат. Токорак вәлә сусу
ылашы Сморкалов, тәгү тѣдѣм вәш-
талтән шѣндѣш машанәт, совсәмок
вәс эдәм лин колтыш.

Мам ат шѣдәшкѣ? Ныгынамаг
вычыдымы, ныгынамаг ужаш шаны-
дымы эдәм шалгалта. Нинѣ докы
тәхәнә эдәм толмаш—нинѣм орлы-
кышкы пыртымаш ыләш. Йыдал йа-
лан, роалтыш ош йалашан, ош пин-
жәкән, тошты картузан ти кужы, сә-
мѣрѣк эдәмлән ма кәләш вара? Пара-
финдон ижѣ итѣрәйән, йагылтән
шѣндѣмѣ лакылым сәдѣрәм ташкаш
тидѣм кү вара тишкѣ шүдән? Пра-
мой эдәм ылгәцәт эчә. Ик йалаш
мычашыжы—вѣлкѣ лыкмы онгәшѣ-
жѣ полдыш ыражәш ыржа ләш куш-
шы пәләдѣшвләм кәрѣлмѣ. Лач оро-
дыла вәлә чучәш. Рушын ылгәцәт!
Мары ыләш вәт. Самой чәрәмис ман-
мәт ыләш.

Виктѣр Иваныч, ти эдәмбѣм анжыш-
анжышат, костанын сѣгѣрәл шѣн-
дѣш:

— Тишкѣ малын толынат?—манәш.

— Господин исправник мѣнбѣм
шүдән...—толшы эдәмжѣ манәш.

— Кү?

— Господин исправник.

— Малын?

— Ам пәлѣ, малын... Хыналаш
моло шүдән гынь вәлә...

Исправныйкын шѣдәшкѣмжѣ тѣр-
вѣвләжѣ кәкәргѣм гыцок пәлѣ.
Шѣдәшкѣмжѣ сәмбѣн тидәт тыргыж-
лана, чѣнѣ дә чѣнѣ сѣгѣрә.

— Кыцә хыналаш?!—манәш, дә
парнә шәкльәкәвләжѣдон столѣм
шуткә вәлә шиеш.

Толшы эдәмжѣ нѣма йѣрәлтѣдәок
попа. Лач чѣчѣжѣ докы хыналаш
толшылаок ладнан чанга.

— Хыналаш малын шүдәт... Род-
нѣана лидә вәкәт... Тынбѣн әтѣят
дон мѣнбѣн әтѣямжѣ ик әвән шѣшә-
рѣм качтәлыт моло вәл?...—Йыдал
йалан эдәмәт попа.

— Нахал!

— Мѣнбѣн лѣмәм нахал агыл, Са-
вик ыләш,—манәш толшы эдәмәт.

— Кү ылат?

— Кугижә ылам...

— Мам мыскыләт? Цәцәш арәсту-
йәм!

— Нѣмат ам мыскылы, господин
исправныйк... Орави сола кугижә
ылам.

— Ороды! Ләк тишәц! Кү тѣнбѣм
тишкѣ пыртыш?

— Прислугы тама... Кугижә ылам
маньымат, парадный амасам йолток
пачын шуш... (Тидѣжѣм гынь Савик
алтала. Чѣргый ход дон, кухнә гач
тидѣ пырән. Йыдал йалаәт олән
пырәнәт, тидѣм кухарка цаклыдәят).

— Цәцәш арәстуйыктәм... Йә тѣбә
покажу куськину мать!—исправныйк
стѣлѣм сәдок шутка.

— Кузкин матышы роднѣадаок ак
ли вара?

— Ма?

Когон орланән колтышы Сморка-
лов ак цѣтѣ. Савик докок ашкәт
миәят, тидѣм тѣон! савән колта.

Савик сәдок ладна.

— Здорово,—манәш, кидшѣм ис-
правныйклән пурын виктә.

Тѣдѣжѣ тидѣн кидѣм кыцә кәрт-
мѣн шѣкәл колта.

— Тварь! Г-г-радина!--манәш.

Савик нѣма тыргыжлаандәок стар-
стын капцакажым пинжәк кышәнжѣ

гың лыктәш, онгәшбѣ тѣдѣм аңгал-
тә.

— Тәвә мѣнь махань кугижә ылам!
— манәш дә бѣшкәжѣ кәсѣрнәл ижѣ
колта.

— Ти кугижәм мѣнь шанды итѣ-
рәйәш колтәм... Ороды... Нахал!— ма-
нәшәт, исправныйк мѣнәшок стѣл
докыжы сәрнәл кәә, Савик докыла
мәлѣн сәрнәләш дә—пр-р-роучу!—
манәш.

Виктор Ивановичѣн шонгы әвәжѣ,
шүмжѣ вашток орланәнәт, прамой
попәнәт ак кәрдт.

— Ох, махань ылат! Чәрәмисс...
Йыдал!..—манәш, дә чәйжым иктәт
йүшѣ укә гѣнбәт, ик стопкам йокта-
рән шѣндә.

Савикшѣ тѣдѣн докыла кидшѣм
шалалта.

— Барыня, ит йоктары... Мѣнѣн
йүмәм ак шо,—манәш дә изиш хытѣ
йѣрәлтѣшәш ыланәжѣ. Цыликәт ак
йѣрәлтәт, лачокымшылаок попа ма-
шаналтәш. Шутьам бѣштә, камәтлән-
нә манѣн атат шаны. Вуйта лачокшы-
мок тидѣн лѣмәш йоктарат, тидѣм
йүктѣнәштѣ, пукшынәштѣ машаны-
мыла.

Сморкаловын әвәжѣ тидѣ вѣкѣ
цүдәйѣмбѣлә анжалат, тырвѣжѣм
йѣрнѣш әдәмлә кыптырталыт, ужын
кәртѣмбѣлә тидѣм пәләштә:

— Йѣрнѣктѣшѣ;—манәш.

Савикѣм хытѣ роал, со ладна.

— Укә, укә... Прават йүмәм ак
шо...—манәш.

— Тѣнѣм, мѣнь, с-с-сукин сы-
ным, тымдәм!—исправныйк тидѣлән
кроза, дә Савик вѣкѣ үшкүжлә ту-
ран анжа-анжа дә, тѣдѣн ныи ороды
ыламыжым, ныи мыскылән камәтләнѣ-
мѣжѣм ныи ма стәтанат пәлән шок-
тән ак кәрдт. Ама са аңгышток шал-
гышы әдәмѣн лицәжѣ оптал шѣндѣм
ганьок ладна ыләшәт, лүдмәшѣжәт,
йѣрәлтѣмәшѣжәт пәлѣ агылат, тамам
бѣштѣмбѣлә, тырхән кәртѣдѣмлә шѣ-
дәшкән шѣшѣ исправныйк ныимат
ак пәлѣ. Масакланән шалгымыжым
хытѣ изиш цаклән ылгәңәт, Савиклән
кузкин матѣн тидѣ йажон анжыкта
ылы. Ородәшок тидѣм пиштѣш
тамаат, пал кѣдәшкѣлә чѣнь сѣгѣ-
рәлѣѣ.

— Даша!—манәш.

Сыгырәлмәшәшѣ иктә нѣллѣ
иәш бѣдѣрәмәш толын шагалы. Ла-
шаш дә нүнжѣк пижмән кидшѣм
анзылвач лѣвәкѣжѣ мүдәлтәлѣят:

— Мам, барин, шүдәт?—манәш,
йадәш.

Тѣдѣжѣ, Савик вѣкѣ анжыдәок,
кидшѣм тѣдѣ докыла вѣктәлтѣш:

— Ти ородылан пәшәм пу!—ма-
нәш.

Мәнмән Савикнәм шайыл кудви-
чѣштѣ ылшы вольык вѣтәшкѣ нә-
нәәт. Бѣшкәл-вѣчѣм итѣрәйәш шү-
дәт.

— Чтѣб сәдѣрәжѣ пѣрт сәдѣрә
ганьок ирә лижѣ!—манѣн кухарка
тидѣлән кәләсә дә кольмым, шәнѣ-
кѣм анжыктән пуаат, бѣшкәжѣ кәә.

Орави сола әдәмнә шайыл кудви-
чѣшкѣ пырымы калиткѣ порогы
постоләш шѣнзәш. Пулш гач вочык
сәкѣмбѣ тѣгәнән шѣшѣ тошты тәп-
нәкшѣм кыдашәш. Цигәркәм пѣтѣрә.
Ик мазар вәрәмә ладнан шывшын
шѣнзә. Исправныйк доны токо вәлѣ
ылшы масакым вуйыштыжы тѣшлә,
йажо дон худажым анжы, пакыла
мам бѣштәш кәлмѣм кәлгѣнок шанал-
та.

Савик анжән шѣнзѣмбѣ вольык
кудвичѣжѣ когоок агыл. Шѣнзѣм
шалахай вәлнѣжѣ вольык вѣтәвлә
ылыт. Вургымла вәлнѣ ханга дон
пичѣмбѣ күкшѣ завор, тѣрок анжы-
маш турә момоца шѣнзә. Кудвичѣ
мычкы цѣвѣвлә кыргыжталыт, әптән
косирѣн таштал-ташкәл кәә. Намозы
арашты, завор бѣмбѣлѣштѣ, игән
сасна әвә кий. Пулә күшкѣ кузышы
кәчѣ проок йѣрѣктә.

Нырвлә гач, карәм гач, аңгѣр лап-
дон, когорныдон моло толмаштыжы
Савик иктѣм әшѣштѣжѣ урдыш:
Йоласал назаршты тәлѣм ылшы ма-
сакым, тидѣн выргәмжѣ дон
ш ѣ л м ѣ ж ѣ м, когон цурәйѣ-
мѣжѣм әшѣндәрәнәт, Сморкалов ти-
дѣм пәлә машаныш дә ныимат укә
доко. Начальнык ыләш гѣнбәт, вуй-
вимжѣ когоок агыл виднѣ, цѣвѣн
постол вәлѣ ыләш...

Цигәркәжѣм шѣвәл, йалдон таш-
кән шушат, Савикнә вәржѣ гѣң тәр-
вәнѣш, кѣнѣйләш. Тәвә момоца ама-
са йук шакта. Анжа гѣнь,—тѣшә-
цѣн әдәм ләктәш. Сола мары ыләш.
Савикѣм ужын колтаат, тѣдѣн до-

кы ашкэт миѣ. Сусу ымыжы вѣлакок кайѣш.

— Йара вэлэ, тольыц...—манэш, Савиклән попа,—тиокат ородышкы кѣйэм ылы...—манэш.

— Малын вара?—Савикнѣжѣ йадѣш.

— Ълэтѣт, ужѣт.

— Пишок худа гыцѣ?

— Ълымѣш агыл, катыргы... Са-мой послѣдний житѣя...

— Тѣньжѣ кѣ ылат?

— Пыйи сола старсты. Тѣньжѣ?

— Орави сола. Шукѣршѣн Ѣлѣт?

— Арнѣя... Самай пѣшѣ вѣрѣмѣ... Тѣфу, эдѣм мыскылашвлѣ!.. Шѣвшѣшѣт улы?

— Улы.

— Пумагаѣмжѣ улы... Тавакшым вѣлѣ... Мары халык ороды ылѣш ма-нын, мѣнмѣѣдым вуйын-пачынок мыс-кылат Ѣшкѣлѣ... Каи спичкѣѣтшѣ-мѣт...

— Мам вара Ѣштѣлыцѣ? Сирѣймѣш-влѣжѣ пишок шуки гыцѣ?

— Маханѣ сирѣймѣшвлѣ?

— Вѣт, сирѣймѣшвлѣм намалыш-таш тишкѣ мѣнмѣм трѣвайѣт...

— Ик сирѣймѣшѣмѣт ужтѣлам. Канцѣльѣржѣмѣт толмѣм го-дым вѣлѣ ужнынам дѣ кѣзѣйт тѣвѣш эчѣ пырѣм... Савикнѣ цѣдѣйѣя.

— Ънѣѣ мам вара Ѣштѣнѣт?—ма-нѣш.

— Попашѣт намыс. Солаштѣм шѣ-йѣштѣшѣ гѣнѣ, курымѣшѣштѣ мѣ-нѣѣм мыскылашышты ситѣнѣжѣ. Тѣфу! Тидѣ эдѣм гыцѣ?!—когон шѣѣдѣшкѣн колтыш Пыйи сола старсты мыш-кындыжым кормѣштѣн колтыш вѣк. —Намосым итѣрѣйѣнѣм, пѣлѣ-ѣт?—манѣш.

— Мѣнѣѣмѣт тѣвѣш колтѣнѣт...

— Вѣдым намалыктѣнѣт...

— Лѣчоко-ок?

— Момоцѣм олтыктѣнѣт...

— Потѣкѣмок шѣйѣштѣтѣш...

— Саснам мышкыктѣт...

— Масакокыш.

— Шанды коршокоштым пѣрт гыц намалышгынам...

— Омыным шѣйѣштѣт?

— Омыным... Икѣнѣ уксыцмѣшкѣй Ѣѣрнѣнѣм...

— Йылаѣт йѣжо агылыш...

— Иктѣт попы!.. Манамыш: йара эчѣ толынат.

— Мам вара, Ѣнѣѣ, пукшат?

— Мышкылатышым.

— Пукшѣнѣт ак кѣртѣп гыцѣ? Ок-сашты ак ситѣ? Мѣнмѣм кравымыш-ты чѣды?

— Ак ситѣ агыл. Пиш кукыр ы-лт... Дѣ мѣ прѣтѣѣдѣм мыскылаш пиш йаратѣт... Шѣналты доко, тидѣ мыскылымаш агыл ма: сасналан йѣ-рѣлѣш кандымы мышкылатышѣмок, пындашѣш кодшыжым, мѣлѣнѣм пук-шѣнѣт. Сыкыржымѣт, падрѣштѣш кандым лаштыквлѣ ло гыц пуѣт. Ма-намыш: йѣѣрнѣнѣм. Чѣй- йѣйѣш йѣды-намаѣт кышты вара, кухнѣашкыжѣт ак пыртѣп. «Маханѣ эчѣ чѣй» манѣш исправнѣыкын ѣвѣжѣ.

— Качкашыжы кухнѣашты пукшы-дѣлыт ма?

— Эчѣ кухнѣашты! Вольашты пук-шат гѣнѣѣт, йара... «Чѣрѣмис лѣѣѣѣ-рѣн ылѣш» маныт, пороги ѣнѣѣшкѣ-жѣт ак пыртѣп...

Пыйи сола старсты кѣн колтымы-кы, Савикнѣн йѣѣѣжѣт, качмыжѣт, шон колтыш. Мам вара, тагачы эчѣ нѣмѣт качтѣ. Тѣпнѣкшѣ гыц шѣргин-дым тидѣ туйѣн лыктѣш. Пѣлжѣм тодыл нѣлѣшѣт, качкаш тѣнѣлѣш. Исправнѣыкын намозѣш шѣлѣм нѣл-шѣ арашѣнѣвлѣ йѣѣржѣ вѣдылѣлѣтѣт. Цѣѣѣвлѣ погынат. Кукшѣ хана пичѣ шѣйылныш садвичѣ олмаву вуйышты погынѣн шѣѣшѣ оравивлѣн «чѣлѣѣ-мѣшѣтѣ» пѣлѣѣшѣшкѣ сѣдок кѣрѣл-тѣш. Шоѣн-шоѣн проход сасым йук Йыл вѣлѣцѣ хирнѣн шѣктѣн толѣш, Савикѣм вуйѣта тагышкы ѣжѣш, нѣнѣ-нѣжѣ. Ольцѣ мычки кыдалшы ара-ваѣшкын арава йуквлѣжѣ «лоргѣ» вѣлѣ шѣктѣн кодѣѣѣ. Ма-ма пѣлѣѣ-шѣшкѣ ак пырѣ! Тѣѣѣ эчѣ цѣѣѣ кыдѣтлѣ, тамаханѣ транѣра йукѣн бѣдѣ-рѣмѣш орланѣн-орланѣн тѣгѣм сасла машѣналѣтѣш. Кыдѣтлѣѣмѣшѣшѣжѣ ѣп-тѣн костѣнын сѣѣѣрѣл колтыш. Мѣн-мѣн Савикнѣ, качкаш тѣнѣлѣмѣ шѣр-гиндѣ лаштыкшым тѣпнѣкшѣшкѣжѣ шѣрѣлыѣт, калиткѣ шѣлѣѣк вѣшт кудвичѣшкѣлѣ ѣнѣжѣлыѣт, цѣѣѣѣ кыдѣтлѣн валымы витѣ вуйышкы ша-галтым ташкалтыш мычкы кузѣн кѣш. Пуйѣрымашѣт! Цѣѣѣѣ пѣѣѣшѣш-тѣ кым мыным мом шѣндѣ. Витѣ вуй гыц валѣнѣт, калиткѣ пороги посто-

лэшбѣ мѣнѣшок шѣнзѣшат, кым мыныгѣ, кутѣмвлѣмок, шѣргиндѣ йарѣлѣ качкын колта.

Вара вольык витѣвлѣм итѣрайѣш шагалѣш.

Старстышты кашташ иктѣлѣнѣт ѣжѣ пуйыры. Сморкалов докы попазымыкыда цурѣядѣ. Пыйи сола старстым вѣлѣ агыл, Савикѣм вѣлѣ агыл, молвлѣмѣт тидѣ йажон тымдѣн, исправнык шѣмѣнѣжѣм шѣмѣштѣ вашток витѣктѣп шоктѣн. Кукур ѣлмыжыдон, оксалан шык ѣлмыжыдон дворныкѣм моло тѣрлѣш акат шаны. Ородѣш ужмы мары халык солавлѣштѣш старствѣвлѣн цилѣ пѣшѣм тидѣ ѣштѣктѣ, шѣшкѣш...

Савиклѣнѣт йажонк тѣкнѣш. Ышкал витѣм ирѣктѣн, кольмыдон нѣжѣн лыктат, сѣдѣрѣжѣм мышкын шѣндѣш ижѣ шѣдѣвѣ. Исправныкын шонѣ ѣвѣжѣ ѣшкѣок анжаш толыдалѣшат, со ик мырыжым мыры:

— Йажон, йажон,—манѣш.

Намозангыш йѣдалан, йалашан Савикшѣ, тѣнгѣлѣ манмашѣшѣжѣ, кольмыжым пичѣллѣ кычѣн шѣндѣ дѣ, салтакла кѣсѣрнѣн шагалѣшдѣ, войѣнѣый рапортым ѣштѣмѣлѣ попѣн чанѣн пуа:

— Рад стараться!—манѣш—Тѣгѣйрганѣ цолт ирѣ сѣдѣрам ѣштѣн шѣндѣм!—манѣш.

— Вот млоѣц!

— Кѣлѣш гѣнѣ, потолыкшымат, стѣнѣжѣмѣт мышкын шѣндѣм.

— Йара, йара... Сѣдѣрѣжѣм вѣлѣмыш... Молжым ак кѣл...

— Тѣнгѣ ѣнѣ лижѣ...

— Вара саснам мыш...

— Мышкам.

— Сасна игѣвлѣм цѣвѣлѣтѣ.

— Цѣвѣлѣтѣм.

— Кудвѣчѣштѣ кыныжым ѣштѣлнѣл.

— Ыштѣл нѣлѣм...

— Вѣдѣм намал.

— Намалам.

Сморкаловын ѣвѣжѣ пиш сусу лин шѣнзѣн. Сусу литѣжѣ цѣтѣнѣт ак кѣрдт: Савик ганѣ шамак колыштшы, мам шѣдѣт, тѣдѣм ѣштѣшѣ ѣдѣмѣжым кѣзѣт йактѣжѣ ужтѣлытат вѣкѣт.

Кѣчѣвѣл шомыкы, Орави сола ѣдѣмѣлѣн кукаркы качкаш канда. Тошты мискѣш тѣгѣчѣшѣ шалѣ лѣ-

мѣм оптѣн; тѣшкок кодшы шѣрѣш маклакавлѣм пиштѣмѣ, ѣчѣ сыкырлаштыквлѣм пуш.

— Качок,—манѣш.

Савик, анжалѣт, увѣнзѣлѣт:

— Укѣ, ам кач. Тѣхѣнѣ йажо качкышым мѣнѣ качкаш тымѣнѣтѣлам дѣ качкашыжат ѣвѣдѣстоин ѣлам,—манѣш.

— Кач, кач.

— Господѣн исправныклѣн ѣшкѣлѣнѣжок пукшок... Мѣлѣнѣм шѣргиндок йара...

Кухаркылан нѣмам манаш. Качкаш кандымѣжым сасналан йѣрѣл тѣш пуш.

Савик шужѣн ѣлѣ идѣ машаны. Шужаш агыл, утымѣшкѣ вѣк качын шѣндѣн. Цѣвѣвлѣ кѣдѣтлѣм йѣдѣ витѣ вуйышкы куза, мынѣвлѣдѣм кутѣмнѣѣкок йѣш.

Кѣчѣ шѣцмѣ анзыц, тидѣ ик цѣвѣм роалтыш дѣ шѣжѣм нѣодырт онѣрал колышат, тѣпнѣкѣшкѣжѣ цѣкѣл пиштѣш.

— Качкаш кѣлѣлѣм,—манын кухаркалан кѣлѣсѣлѣт, ѣльцѣшкѣ лѣктѣ, столовѣйышкы миш. Луатшымурым пушат, цѣвѣ лѣмѣм шолтыктѣн шѣндѣш.

Ну, и качкы. Исправныкын цѣвѣжѣ пишок тоглы ылыныш. Парнѣавлѣжѣм вѣлѣ нѣлѣл-нѣлѣл колта, Савикнѣ качкѣш, нѣжѣш. Кѣчѣнѣок ик цѣвѣ рѣдѣ, лу мыны рѣдѣ качкын ѣлѣмѣшѣм худаѣш шотлаш ак кѣл...

Кым кѣчѣштѣ тама, Савиклѣн момѣам олтыктат. Иктѣ лу намалтыш вѣдѣм намалын. Вѣдѣ сѣнзѣ вѣдѣ пѣгѣдѣ манѣтат, Йыл вѣдѣм намалыктѣнѣт. Йѣвлѣ, пурѣрак ѣдѣмвлѣ, вѣдѣм гѣнѣ имнѣдон шѣвштыктат. Шык исправнык имнѣ ѣштѣшѣшлык пѣшѣм Савиклѣн ѣштѣктѣш. Ыштѣктѣдѣ мам ѣштѣ вара? Марын постол ѣдѣмвлѣжѣм вольык гѣцѣт худаѣш шотлѣнѣт вѣт. ѣдѣмѣш пиштѣш омынѣшат ужтѣлыт. Мары халык ѣлѣн гѣнѣт, цѣновныквлѣлѣн мындырланаш кѣрѣл оксам, средѣстам постарѣн пуаш вѣлѣ, нѣнѣм шѣтѣнѣшѣштѣ шѣндѣн намалышташ вѣлѣ тидѣ ѣлѣмѣлѣ чѣчѣш...

Вады шошаш годым Сморкалов момѣам пыраш ашкѣдѣш. Тошты картузым чѣнѣ, тошты пѣнѣжѣм

шыгалын. Йаальшгыжы тошты пашмаквлә. Конгыла лывәлннжы—савыцшш вйдйлмй тыгыр, йалаш. Ышмаштыжы—пероскы.

Йаңылән шйцшш Савикнә момоца доны, пичй бмбләштй шйнзә. Момоца олтымашшэт тидй проок когон йаңылән. Ош выргәмжй пишок лывәйргән, намозан, сыцаг шйнзйн. Моньжрат когон лывәйргән. Пужәлтмәшшш моло тырхыдымы когон цажгыжәш, пычышта.

Исправныкын толмыжым ужәшәт, тидй кбннбл шагаләш. Тйдйлән цештйм пуа.

— Вашә благородийә, момоца готовы!—манәш.

— Вот хорошо!—манәш тйдйжй.

— Сагаәт мбннәт пырәм?

— Ма?

— Момоцашкы сагаәт пырәм?

Исправнык трүк шйдәшкән колта.

— Эчә мам?!—манәш.

— Тупәм моло шйрәләт...

— Молчаты!

— Мбннжәт вәт тунәдйм шйрәм, мышкам...

Сморкалов Савикбйм пйтәри ййрә машаныш, мыскылышшшш пиштйш. Савик вйкбй туралалтән анжалват, мыскылымыла агыл, лачокымшылаок попымыжым ужыат, ййрнймблә шйвәл шйндйш:—Чәрәмисвлә сага момоцашкы мбнн ам пыры,—манн дә момоцашкы пырән кәш.

Савик йукымат бш лык. Ик мазар вәрәмә шйнзбш-шйнзшшәт, цбвбй витәшкй пырыш. Ик цбвбйм вәрә гйц кычышат, шүжйм пынзал онгырал колтыш дә тәпнәкбшкбжй шырал пиштйш. Мары нәзәр хрәсәнвлән цбвбйвләштйм агыл, имннйвләштйм, ышкалвләштйм моло лыктынлыктын кәшй исправныкбн цбвбйвләжйм качкаш сулык агыл. Тидйм пәләнок, мәнмән. Савик мбшкбйржбйм йажон тәмә...

Сморкалов бйлйм тома окнхавлә гйц ольцәшкбй кого соты вазаләш. Тишкбй йәжо выргәмән әдәмвлә тавыкын-тавыкын пырат. Шукынжок мыжырын ылыт. Кыдывләжбйм имннй кандән-кандән кодат. Окнхавләәш кәрймбй тьүльвөый занавәскбй вәшт кайшы бмбдкәвлә шукәмок миәт. Виш шумы окнхавлә вәшт йуквлә

түгбюк шактат. Попат, вәштылыт, иктй вәсбшштйм лбмбн сйгырәт...

Тагачы Виктор Ивановичбй кого кәчбй. Имәниник ыләш. Ти кәчбйм мол кәчбйвлә гйц паснаок айырән шагалтымыла, кого сусуаным, шүм бйвйртбмәнбйм бшштймблә. Сморкаловын курымыштыжы тәхәнн кәчбйвләжбй коклы шбмбйт вәлә ылыныт. Ти кәчбйвләжбйм тидй циләштймок әшбндәрә. Нәчкәш кушмы бйрвзбй курымаш кыды кәчбйвләжбй лач тотлы омынвләлә вәлә чучыт лачок ылымылаат учыт, омынаат кайыт. Кәрәк мала чучышты гбннәт, цилә имәниник кәчбйвләжон йажон әртәрәлтбннбйт. Хынавлә сәдок погыналтыныт, подаркавләм пуәнбйт, ласко шамалвләм кәләсәнәт мыштыдымы шуку попәнбйт. Кышты вара, мондынәт гбннәт, ннбйм ат монды.

Имәниникшй годым исправныкым анжашат шйшбй. Мары халыкым орландарышшш, вбйржбйм йушшш ннма статьянат ат шотлы. Садвичбштйшш пәләдйш ганн цвәр шалгалта. Упшбйм итйрән ыдырән шбндән, вусыжым косирбн кыйырталын, крахмальный веротныкбйм пижбктән, токо вәлә ыргыктымы парадный выргәмбйм чйән шбндән—лач анжымәт вәлә шөш. Шарга кәмжбй моло, итйрә ашкылышыжы, хынавләлән ласкон попалтымыжы шүм бйвйртбмбләок здоровайән колтымашыжы,—анжәт-анжәт, картинбштйшй антйылла вәлә чучәш. Мары халыкым шйшш агыл, зорайаш агыл, парнә донжәт тбкәлшблә ак чуч...

Пөрт көргбжбйм пиш йажон тбвбйләйән шбндймбй. Стөлвлә вблнбй хынавләлән качкаш-йуәш тамавләмәт йәмдйлән намал шбндймбй. Ма-ма укә? Сәк йажо йнш колжы, мөртнннбжбй, вәтчинажы, сыржы, булкывләжбй, торгвләжбй, кампәтвләжбй, фруктвләжбй, шөргәкбн әрәкәвләжбй,—циләжбймок шотләнәт ат шокты. Шотлаш агыл, кыдыштыным лбмбштбймәт пәләш акли. Сола марым шбндбймбкбй, кыды качкышыжым качкынжәт бннәжбй мышты...

Хынавләжбй пүлән погынәнбйт. Иктә кымлы әдәм нәржбй улы доко. Нинбвлә лошты чиновныквлә кайыт. Купәцвләм ужалтәш. Попат улы. Бләлшбйрәквлә лошты, вәтбй, мары-

влә лошты сәмбірәквлә, бидыр нәлтәмвлә, төкәвлә ылыт. Ышкәжәт, ыргәмбштәт пиш йажо, цәвәр ылыт. Пурин попалтән колтымыштым, сусун йырайтән анжалмыштым колат, ужатат, нинбвләм худа эдәмләәш шотлаш, труйыш халыкын вбйрйм йушәш, тбдбн пүжвбдтон мындырланәшәш шотлаш, мары халыкым вуйын пачын мыскылышәш шотлаш прават атат шаны. Нинбм ваштокок анжалат гбнь вәлә, нинбн худа пәшәштб пәлдбрнә, алтаән пайымышты, йәл алтацадон бльмбштб кайәш. Анжәт гбнь, циләнок Сморгалов гань ылыт. Ик йбрәнәш кушкыныт. Ик корным такыртат. Ик шүлбшдон шүләт. Ик кбшәнбшкб — труйышвлән кбшәнбшкб, кидбштбм колтат...

Кәрәк мам папышаш гбньәт, нинб лошты пиш цәвәр эдәмвлә, пиш йажовлә улы. Кыды төкәжбм пәләдбш ыләш машанәт. Тагыцәк кбрбн нәлмәт шәш. Кловой сбнзәжбм, мақы цбрәән лицәжбм, кавырын ашкәт кәмбжбм, йбрәлтән попалтымыжым тамазарат анжән, колышт шалгынәт. Тбвә, анзыл охольшты, пышкыды диванышты ш б н з б ш б, пблгом цбрәән парсын ыргәмән төкәм тусаралтән анжалда доко. Пиш цәвәр ыләш вәт. Лачака лицәжб, итбрә нәржб, шывшалашок йора бштбмб вбцкбж тбрвбән ышмажы, шүм вашток шошы цәвәр анжалтышыжы, шайыкыла ыдырымы ұпән сары кого-кальвачыжы—лач оптал шбндбм ганьок йажо ылыт. Ик поратка кужы, ик поратка вбцкбж ылымжәт сәмбірәк эдәмвлән шүмбм когон йылатара. Такәш йгыл вәт Виктор Иванович тидбм йарата, тидбм вәтблыкәшбжб айырән. Варвара—самой ти төкәәт,—купәц йых ыләш гбньәт, когон пайанжок агылат, дә Сморгаловлан ситә. Сморгалов ышкә пайан ыләш. Тушаш ик цәлковый рәдб уты лбм оксам алталән погыктыш гбньәт, оксажы утымәшкб лиәш...

Тбнгәлшәшлык вәрәмәштб хывләм качкаш, йуәш шбндәвб. Грамофоным войәвб. Итбрә ыргәмән прислугавлә чәйбм ызавләлән намалыт. Тагачы вадәшәш йора тәрлбмб официантвлә әрәкәм сәдок йоктарат вбцкбж йалан цәркәвләм хынавләлән кычыктән миәт. Пбтәри цәркәм йүмб андыц, әрәкә

оптыман цәркәвләштбм күшкб лүлтәт. кбньбл шагйлынат, хынавлә Сморгалов докыла мәлбн сәрнәл шагальәвб. Тбдбм поздравльәйәвб. Официальный часть эртбмбкб, кү мам шана, мам йарата, качкыт, йут. Вилка йуквлә вәлә, цәркә йуквлә моло вәлә тьоньргә вәлә шактат. Толмышты андак утым попыдымвләәт, кбзбт мам шон равәдбт. Циләштбнәк йблмбштб лывыргән кән. Циләнок брәләл колтәнбт. Шутбам бштәт, ваштылыт, иктб вәсбштбм угощайат. Төкәвлә дон, дамывлә дон тамавләмәт попат, ваштылыт, йбрәт. Пиш сусу ылыт.

Вады пиш йажон эртә. Шуку пүәргбвлән вуйышкыжок әрәкә йажоракынок кузән. Качкынжәт тәмбнбт. Стәл логбц ләктбнәт, мыжырын-мыжырын линәт, танцывләм тбнгәлш вәлә кодын, стәл йбр погынәнәт, картла мадаш вәлә кодын. Мындыр кайышыштым анжыкташ тбнгәлмб андакәт тәвә нгынынам вычыдымы эдәм Сморгаловлә докәт пүрән шагаләш.

Ма улы эдәмвләжб цилән амасашкыла мәлбн сәрнәл шбнзбт. Токо толшы эдәм вбкб кымлы мыжыр сбнза анжәт. Цилән цудәйәт. Бидбрәмәшвләжб лүдбн колтәнбт. Пүәргбвлә сага пбзбргәт. Пүәргбвләжәт өрбн колтәнбт. Ньима йукат укә. Шбп лин колтыш. Виктор Ивановичбн әвәжб вәлә, кидшб цбтбрәлт кәшәт, чәй стопкам сәдбрәшкб кәнвазыш, тьоньргә-тьоньргә пыдыртән шуш. Ышмаштым кәрән шбндәнбтәт, ик мазар ыртәш циләнок тбнгбйвлә гань лин колтәнбт. Толшы эдәмәдбм шолы, жулык машанәнбт вәкәт, цәцәш рәвольвәржбм лыктын шагаләшәт,—“руки вәрх!” манын камандывәйән колтымым вычымыла вәлә чучыт. Толшы эдәмжб, йолт пачын шумы амаса әнгәш шагалынат, ньима йукат укә. Тбнгбш гань ыләш. Сәдб гишәнок тама, тидб пушә лүдбшлә чучәш. Кого кәпән ыләшәт, хынавлә вбкб туран анжән шбндбмб шим сбнзәжбм пытәт ак бштәт, ыргәмжб—роалтыш мбньәрбн тагыльгән шбцшб пинжәк, йалаш, йыдал ыләшәт, пуры эдәмәш тбдбм пиштәш атат шаны. Лачокшымок жулыкыла вәлә чучәш.

Анжэт гынь, тидь Савик ылаш. Хынавләм анжыш-анжышат, анзыл лыкышты стөл вуйышты шынзыйшы Сморкалов вькы анжалы. Шьдэш-кым паржы дон тьдьжы тырвьжым пырыл шьндьш. Лэпкэжым кыптыртыш, лэпкэжы лывөц туран анжалы. Савик дон тамамок бьштэн шуаш манын, стөл ложы гыц лэкнэжы ылат, да Савикым цаклэн, палэн колтышы авэжы тидым царьш.

— «Шьлок, скандалым ит бьшты... Ик мазарым тыгыды оксам пуэтат, кэя»... маньы, пьжгальтыш.

Сморкаловшы тьшакэн мьнгэшок пурэмьлэ чучы. Вэржы гыц ладнанок тьрваньшят, Савик докы тидь ашкэд миш. Бьндэ цилэн Виктор Иванович вькы анжэн шьндөнйт, тьдь вькы оролат. Тьдь ашкэт мимашэш Савикнэ тошты картузыжым кыдаш шуш. Анжыш хынавлэ бьндэ ижы ладнан шьлэлтэвь. Мам ат шьлэлты, шолэш, жульыкэш пиштьмь эдемьшты, имениник ылышы исправник гыц на «чай» йадаш толын машанэн колтэвь да шаньмышты лачокэш бьш тол. Савикнэ, кок кидшым шьрэлтшят исправникым элтэлэн, шывшал шьндьш, сусун попалгэн колтыш:

— Эх, Витья!.. Йаратым шьмбэлэм!.. С высокаторжествэнным дньом ангела... Эчэ иктэ шьдь и бьлы... Чэрэмис туан шьмбэлэдым... Чэрэмис туан халыкэдым вэлэ, когөш вацмэт-дон, ит монды...—маньы.

Шалдон кашмыжы годым да кнйгавлэм лыдыжыдонат рушла попаш йажон тымэньинят, Савик рушлаэт пиш раскыдын поза. Марын ылыжым лач акцэнт донжы вэлэ цаклаш лиэш. Тэгэлэ попымыжым Сморкалов ньгынамат вычыдэ, омынэшйжят ужтэят, кэлэсэнят мыштыдымы когон брьн колтэн. Сьнзэжым кэрэн, Савик вькы ороды постол анжэн шьндөнят, ик маньар пэлэштэнят бьш кэрдт. Вуйышкыжы аракэ моло кузэнят, пэлэштшашлык шамакшымат трькышты моаш ак ли. Савикын попымыжы ик статьяжы гынь, кьрэтшты попымылаат тьдьбьлэн ак чуч, лач худа омын вэлэ машаналэш. Кэлэсэнят мыштыдымы когон орландарымашэш брьн колтымдонжат эчэ тидь трькышты попэн ак кэрдт. Руш шачыш ылышы, благородный

йых гыц лэкшы эдемьым, шуку хынавлэ анзылны да эчэ арватьлыкшы тькэжы анзылы тэгэлэ мыскылымашэш, чэрэмис ло гыц, лывьбьрштэ бьлышы, пьцкэмьш халык ло гыц лэкшэш шотлымашэш, орланаш агыл, брьн колташ агыл йьлэмь тьнгаш агыл, ородышкы кэашят ситя.

Шьдэшкэн колтышы, кэкаргэн кэшы Виктор Иванович тамам попынэжы ылы, да тырвьжым вэлэ мыльгыктал кэрдь. Савик вькы кэчэльташ манын тама, тьдь докыла кок ашкылым бьштш, да Савикшы эргьжы докы талашэн толшы авэжы докыла ашкэт миш да тьдьм эчэ элтэлэн, цопок шывшал шьндьш:

— Йаратым авиэм!..—манэш, ласкон попа, да хынавлэ докы эдоровайаш миш. Сэк катэ гыцок тьнгаль. Пиш пурын, сусун йьрэлтэн попалтэн колта; кидшымат пиш пуэн мышта. Бьдьрэмашвлэньжым кид тупыштым шывшал-шывшал колта. Хынавлэжы вэлэ, ти лыврэн выргэмэн эдемьн алтадан, каштра кидшы гыц йьрнат, кидьшгым бьнэштэ пуэн. Савик бьшкэок ниньн кидьштым роалта, кыцэ кэртмьн кормэштэ.

— Туан шьмпэлэм докы толмыланда пиш сусу лиям,—манэш, ниньлэн тидь попа.

Иктэ вьц-кут хыналан кидшым пуэн поспэйш вэл, Савик вькы Сморкалов кэчэльтэ, тьдьн авэжят сьгырэл-сьгырэл колта:

— Мам тишты каштат?! Лэк!—манэш.

Тьдьжы лачокшымок вуйта тьдьн эргьжы ылаш, пишок бьнэндэрэн попа; камэтлэнэн кайышлана манын атат шаны.

— Ави, ит саслы ыланэжы...—манэш.

Исправныкшы тьдьм амаса докыла шывшэш:

— Нахал!—манэш.

Савикшы:

— Ты сам, Витья, махал...—манэш.

— Пшол вон!

— Чэрэмисвлэ гыцьн айьрэнятат, рушаньнатат, шьмбэлэтымат чотэш ат пиштш...

Хынавлэ анжат-анжат, Савикым лачокшымок Сморкаловын шьмпэлэш пиштят, иктэ вэсьштым анжэн-анжэн

стол ло гыц кынылыбит, йывыргө веле ләктйт, выргәмбштйм чийш прихожыйышкы кэат. Циләштйнок тйрвбштй кэчәлтйн, аваргалын, циләнок орланәнйт, шйдәшкәнйт. Вәрәмә шотэок токышты кэат, хозавләйн кидйбштйм путэок, амаа дорцын «цэвэр!» манынок ләктйн-ләктйн кэат.

Сморкаловлан тамам бштйшаш, бшкэжәт ак пәлй. Тә хынавләм кодаш сарвалышаш, тә Савикым поктыл лыкшаш,—өрйн. Савикым тамамок бштән шунэжй ыланэжй дә, тагылыгышы, намозаншы выргәмжй гыц ййрнй; бшкымжйн тагачы веле чимй выргәмжым пәрэгә.

Хынавләжәт шйлыбит. Арвәтйлык Варвара төкәжй, сйнзәвйдшйм бштйн-бштйн, Сморкалов дон прошайыдэок ләктйн кэш...

Хынавлә пәл нәр ләктйн кәмбкбштй, Савик бшкэжәт түгй мырыктә. Тидй төрөк токыжыла ашкэдәш. Пиш сусу ыләш. Ныма ойхат укә. Исправник дон когоньшты лошты пуаш, нәләш укә. Цилә квитайымй. Пәшә вәрәмән алашкы кандымыжыдон Сморкалов тидйм орландарән, мыскылән, ышкал намозым, шандым моло итйрәйыктейм тәрәшбжй Савик йажон пөрыктыш. Мары халкым «чәрәмис» манын мыскылышы исправникым бшкымжймок тидй чәрәмис шотәш шагалтән-кодыш...

Лачокшымок, иргодәшбжок аламычыкы ныгынам колтымы манәш-манәшвлә шәрләш тйнгәльвөй. Сморкаловым чәрәмис манын лымдәш тйнгәлыбит. Шукы пәлым эдәмвләжок, тосвләжок тидйн гыц укшаш тйнгәлыбит. Карагыныт. Сморкаловын вәтйлык Варваражат вуйта йасы ыләш, бшкымжйм тйдйлән бшәт кайыкты, Виктор Иванович гыц сәдок шйлыын бйлыш...

Публичный оскорбленьй гишән Савикым исправник судышкы пуән. Судышкы пиш шукы халык погынән. Пәл алажок, манаш лиәш, погынән...

Савикым пүлә йадыштәвй. Пиш костанын йадыштыт. Тйдйжй ныма-мат ак тайы. Ма ылын, цилә кәләсә.

— Господин исправникым имәненик годым тйшккй миәнәт?—маныт, йадыт.

— Миәнәм,—Савикшй манәш.

— Тйнь тйдйм элтәләнәт?

— Элтәләнәм.

— Шывшалынат?

— Ма, имәненик эдәмйм кыцә вара ат шывшал? Тйньбйм гыньят, господин суйа, шывшалам...

Исправник тйрвбжым ййрнймылә кыптырта. Суйа йакшаргән кәш, стөлым мышкындән колтыш:

— Мам ак йатәп гынь, ит равәт!—манәш.

Судышкы анжаш, колышташ мишйвлә лошты тәгү әнәт йукунок ваштыл колтыш.

— Малы—маныт—Господин исправникым тйбь шүмбәләшәт шотләнәт?

— Райзы шүмбәләм агыл? Тйньят, господин суйа, шүмбәләм ылат...

Суйа йакшаргән кәш:

— Мыньй?!—манәш.

Савик ладнан попа. Ныимат ак тыргыжланы.

— Маньә, тйньй. Христос тымдым дон мй циләнок шүмбәвлә ылына,—манәш...

... Савикым тйлзәш питйрән шйндәт. Пәл-ородәш тидйм шотлыдәлыт ылгәдй, шукәжәт суйат ылы...

Кәрәк тйнгәлә гыньят, Сморкаловым тидй когон кйтйкәш кодыш. Варваражы дон коктын укшәвй, сүәнбштй так лин бш кәрдт...

(Пакылажы лиәш).

ЙЫМЫДЫМЫН МЫРЫЖЫ

(Иымылан Ынъаньмаш ваштарэш)

Прологан, эпилоган, коклы кыдышан поэмы,

(СЭМАН ШАЙА *)

*Йымылан Ынъаньмашым,
Халыккан омыныштыш
Пурыла шанымашым пѳи—
тѳрѳимаш,—диллѳ сѳмѳиньок,
Лачокок, кѳйрѳт пурук ылѳш.
К. МАРКС.*

*Йымылан Ынъаньмаш—
Халыкын ышым ородакдыш
Йад ылѳш.*

В. И. ЛЭНЬИН.

*Рѳэлиги ваштарѳш кѳйрѳдѳллѳш—
Социализѳм вѳрѳ кѳйрѳдѳллѳш.
(СВБ).*

АНЗЫЛ МЫРЫ

Мѳинь йымылан ам Ынъань,
Пу хангалан ам кымал;
Мѳинь пылвуйѳм ам тѳгѳтѳи,
„Арашѳнгѳм“ ам поктыл.

Йымылыкѳиц пун иконвлѳм
Камакашкы мѳинь олѳтѳм.
Пу хангаштыш тѳи „свѳтойвлѳм“
Тѳрок „райыш“ мѳинь колѳтѳм.

Мѳинь рушѳрнѳан ам нѳрѳйѳи
Мѳиньѳи цѳркѳиш ам пыры.
Мѳинь „сулыкѳм“ ам итрайѳи:
Мольитвавлѳм ам мыры.

Мѳинь шѳмѳурѳм поплан ам пу,
Мѳиньѳи сартам ам шѳиндѳи;
Мѳинь шѳмѳурѳм вѳйдѳиш ам шу,
Цѳркѳеш „пурѳм“ ам ѳиштѳи.

Мѳинь ковѳнтѳѳам ам шотайѳи:
Улы гѳиньѳи, со качкам.
Поп айовлѳм ам мотайѳи:
Мѳинь пѳшѳшкѳи со каштам.

Икон турѳ шѳнгѳинь цѳкнѳн,
Мѳинь калпакѳм ам кыдаш.
Кѳрѳм мычан шѳѳш сѳкѳн,
Мѳиньѳи крѳстѳим ам намалшт.

Мѳиньѳи колаш вѳцмыкѳмжѳи,
Попѳм кандаш ам шѳдѳи.

Вара мѳиньѳи колымыкѳм,
Рунѳ цан йук ак рѳжгѳи...

Колымыкѳм адыш ам кѳ:
Нѳимагань „адаг“ укѳ:
Бѳлѳимѳштѳи йымы ак кѳл:
Нѳимагань „йымат“ укѳ.

Мѳиньѳи пѳлѳм: йымы укѳ—
„Райыш“ кѳѳш ам шаны.

Йымы ылтѳ, йымы укѳ,
Анзыкѳжым ак пашы.

Нѳи „йымыгѳиц“, нѳи „лѳшѳгѳиц“—
Мѳинь нѳимагѳицѳт ам лѳд!
Йымыдымын у „пичѳлдон“

Йардымашвлѳм пыт лѳлѳм!
Мѳинь „йымыдон“ кѳйрѳдѳллѳм:
Йымыдымы мѳинь ылам.
„Лыдымы пѳртгѳиц“ ышым нѳллѳм:
Кѳнѳигѳвлѳм мѳинь лыдам.

Сѳдѳиндоны тѳнѳ мырѳм;
Сѳдѳиндоны чѳинь саслѳм.
Лѳдтѳок мѳинь пыт хытырѳм,
Ынгылдараш пыт цѳѳѳм.

ПРОЛОГ

(тѳнгѳлтѳиш)

Пиш шукѳрдѳи, пѳрви, тоштын,
Морѳн постол шѳйргѳи лошты
Хир¹⁾ эдѳмжѳи бѳлѳн ылын;

¹⁾ дыкар.

*) Белый стих.

Йасыланэн Ылбикалэн,
Ылаым вэрцбэн кырадалын...
Упшэй куужы, цярэн ылын;
Звэр каваштым шынгалалын...
Кү таваржым күш лүктәлбэн
Шыргбй лошты кыргышталын;
Звэр ваштарэш шиэдәлбэн;
Мам вәрәштбэн—пуштын, качкын...
Хир әдәмжбй үштбй толмык,
Рок мүнәмбйш бләш пырән:
(тыштбй мөскә блән ылын).
Әдәм мөскәм кү тавардон
Ражгыц лывшән, поктән лыктын;
Коктын шуку кырадалһбит,
Хурдыгә вәл пырәдәһһбит...
Мөскә тәнгжым пуштын шуән:
(Бидрәмәшжбй колән кәйән).
Колыш току әдәм миән,
Йыржбй нышкә үвшбй сәрнән,
Ужбйн, саслән, кыньбләтблбйн,—
Тәнгжбй шүлбйштбймбй киән.
Вара әдәм шаналталын:
„Малын тәнгәм ак тәрванбйл?
Малын вара йукуым ак пу?..“—
Әдәм шуку шанән шалгән,
Вара ижбй цақлән колтән:
„Тама ләктбйн кәнбйш“—манын,—
„ләктбйн кәшбм“ йәнгәш шотлән;
Вара йәнгбйм шанән лыктын.
Хир омынәш тәнгжбйм ужын:
Тәнгжбй сага шыргбй лошты
Качкаш кычәл, погән каштын.
Шижбйн колтән: тәнгжбй укә...
Сусу лиңәт, кычәл сәрнән...
Хир омынжым йәнгәш шотлән:
„Колымыкы йәнгжбй блә“—
Манын әдәм вара шанән.
Кәнбйж йбидә кыдбйртбйшжбй
Тургә-вәлә кыдбйртблбйн,
Цуаткә-вәлә валгыңдышжы
Шыргбй лошты рашкалтылын;
Шыргбй пижбйн, цулгә йылән,
Вужгә-вәлә мардәж ружгән,—
Хир әдәмбйм лүдбйктылһбит,
Цилә вәлцбйн цбйбйртблһбит:
Ылаымәшжбй пбйзбйртблбйн.
Хир әдәмжбй күшкбй анчән
Лүдбйн тәнгә шаналталын:
„Тәнгәм колән, йәнгжбй күшнбй,
Ти пбл лошты ружгән каштәш;
„Тә мбйн вбйкәм пиш шбйдәшкән,
Тындон мбйнбйм тылдон шултәш...
Мбйнбйм пуштын шуәт лиәш:
Тбйнбләт пурым бшптәш кәләш“...
Тәнгжбйн „йәнгжбйм“ пурәмдәләш;
Тбйдбйн доны пурын бләш,
Әдәм вара пурым бшптән:

Пайым мола тылыш кбйшкән;
Пурәмдәләш тәнгжбйм пунктән...
Тәнгә вара „йән“ лиәлтбйн;
Вара „йәнгбйц“ йымы шбйтән...
Әдәм анзык лимбй сәмбйн,
Шанымашжы шәрлән миән:
Вара әдәм хир звәрвләм
Кидәшбйжбй тымдән, урдән;
Пбйрцбйм монат, рокәш шәвән:
Ныр пәшәжбй тбйнәләлтбйн.
Күкшы годым киндбй шачтә,
Шоләм толын—лывшән кбйшкән,
Мардәж толын—ырзән кодән..
Әдәм вара шаналталын:
„Ылаымәшдон виктәрбйшбй,
Цилә кәртшбй, цбйлт пәлбйшбй
Тыштбй, күшнбй тама улы.
Шүдә гбйнббй, киндәм шачәш,
Агәш гбйнббй, киндәм йәмәш:
Шана гбйнббй, йурым колта,
Агәш гбйнббй, коштән йамда“...—
Тәнгә вара әдәм вуйшты
„Йымы улы“—манмы шбйтән.
Бләш йажо, улы гбйнббй,—
„Йымы пурым бшптә“—манын...
Ылаымәштбй лиәлтмәшвләм
Хир әдәмжбй пәлбидбймдон
Чорт дон йымым шанән лыктын.
„Чорт“ әдәмлән йасым бшптән,
„Йымы“ пурым, йажом бшптән;
Бләш йасы, нәлбй гбйнббй,—
„Йымы йасым пуа“—манын.
Вара әдәм цоклымәшвләм,
Тыл йымылан кымалмашвләм,
Кәчбйм йймәш шотлымашвләм,
Шыргбй лошты ыдылмашвләм,—
Вәсбй—кымшым шанән лыктын,
Бшптбйкәлән, кайшланылын.
Ылаымәштбй кәрәл сәмбйн
Угбйц у „йымывләм“ бшптән,
Рай дон адым шанән лыктын...
Вара ижбй, шуку лимбйк,
Вуйта „Христос шачын“—маныт.—
„Халык лошты масакланән,
Тохтырлән, цүдәләнән,
Бләш тымдән кашты“—маныт.
Вара угыц у „свәтойвлә“
Шүкшбй понгы нәр пәшәнбйт;
Пыт халыкуым ородандаш,
Йымангдараш пишпалшәнбйт.
Вара цәркбйм, мынастирвләм
Кышак кәләш аралыһбит.
Курым мычкы шимәр вбйлбй
Пашартарән „йымы“ шбйнзән;
Шанымашжым пбйцләндрән,

Ородангдэн, орландарэн.
 Вара поп—ивлә линйт.
 Попшы йәләйм алталылың;
 Йәл кышангың постарылык,
 Халык лошты понгын каштын;
 Йымангдарэн, ышым локтэн:
 —Йымы тырхэн—тырхаш шүдэн—
 Йасым, нәләйм тырхаш кәләш...
 Бәләймәштәт йасын, нәләйн,
 Качкын-качтә бәләт гының,—
 Колымыкәт райыш кәйәт...—
 Тәнгә попжы бәләш тымдэн,
 Йамакканән, ышым лыгән,
 Ирәк вәрцән шанымашым,
 Рәволюци бәләжмәшым
 „Тырхымашдон“ тырлыктарэн,
 Бәләймәшым орландарэн:
 Капиталлан прольәтарым
 Пәшәләктән тәмдәш палшән...
 Хытә тадарын, хытә йәврәйын,
 Хытә сәктантын, лүтәранын...—
 Цәләт йымылан бәнянбәләш
 Пәлән вәрцән нәләш шалгат;
 Капиталын бәләжмәшжәм
 Кычән урдаш нәләш палшат.

I КЫДЫШ*)

Цәркы-сола покшал вәрштә—
 Кукшә, кәгә, йакшаралгы,
 Жар ләвәшән, крәстә вуйан,
 Йырым-вәш мбәндәркы кәләш;
 Шүд(ы) и годшән цәркы шынәә.
 Кү ти цәркым ти нәркәәш,
 Цәркы сола кырык нәрәш—
 Мары ләәш аралыктән?
 Кулән? малам кәләш ылын?
 — Пәрви, тоштын курым мычкы
 Кужы кидән кугижәвлә,
 Тәмбән кәртбәм шык пәләнвлә,
 Тошты марым пәләртәләнәйт;
 Тьотъанавләм лүдәктәләнәйт...
 Патырланыш тошты марым
 Кидәшкышгәтә цат кормәштәш,
 Йымангдарән пыт кышкәдәш,
 Мары ләәш цәркы—лүдбәм—
 Руш кугижә марым кычаш
 Цилә вәрә шәндәктәлән,
 Аралыктән, бәштәктәлән.

II КЫДЫШ.

Мары халык со тәгәлә
 Курым мычкы цәркыш каштә;
 Йәл „Йымылан“ со ыдылатә.
 Тошты мары пәрви, тоштын
 „Кәрәмәтләнжы“ ыдылын:

*) глава.

Кожәрләштә, шыргы лошты
 Кожлан, моллан кымал бәлән.
 Томан йәдә киндым понгән
 Шука сырам шолтыктәнәйт;
 Качкыш-йүшбәм сага нәләйн
 Оты лошкы цәкләш кәнәйт;
 Йажон пукшән шәндбәм ожим
 Тәштә шышкыла шуат ылын;
 Кого падәш ләләйм шолтән,
 Цәкләймәштә качкыт ылын...
 Тәнгә тоштын тьотъанавлә
 Пәләдбәмбәдон кәйшлананыт.
 Вара мары халык лошкы
 Попшы пәлә үшбәң толын;
 Марым кычән, тәмдән, крәстән,
 Вәд пүәшкы моло цикән...
 „Православный“ сәләш сәрән;
 Поктыл каштын, өрәктәрән:
 Цәркы көргыш әрән пыртән.

III КЫДЫШ.

Тоштын годым тошты школашты
 Поп изивләм тымдән ылын:
 „Закон божим“, молитвавләм
 Йамак постол колтән, понгын;
 Бәләймәшәш кәрәл агыла
 Сук—кыныжвләм—молитвавләм
 Изин вуйышкы попшы шышкың;
 Ышым лыгән, ородангдән;
 Шанымашым йымангдарән,
 Тынгдән, локтән, пиш йактарән.
 Танилә поп мыштыдымжым
 Пылувай мычан, пырса вәлән
 Сукалтыктән, ыдылыктән;
 Пыбәшым кырәш ылын, вырсән;
 Вуй пындашгың ливәйкадон
 Лоцкә—вәлә тымда ылын.
 Тә изивләм тәнгә тымдән,—
 Тыр әдәмбәм, йымыдылшым;
 Пиш йымыгың шәкләнбәшым,
 Кугижән шамакым колыштшым:
 Вырсы годым „Йымы“ вәрцән—
 Пәлән вәрцән колаш кәшбәм,
 Вуй пиштәшым пон йәмдәлән;
 Кугижәлән палшән бәлән;
 Тәдбән палшышыжы ылын.

IV КЫДЫШ.

Тәнгә вәлә цанг йук шақта,
 Мүнгә—вәлә рышкәлт кәә,
 Мүгәрәлтән цәтәрәлтәш:
 Тәнгә! тәнгә! тәнгә! —
 Цанг йук цәркыш йәләйм үжәш;
 Тәнгә сәгырымлә чучәш:
 — „То-ол! то-ол! то-ол! то-ол!..“
 Корны мычкы, сола мычкы

Цаг йук колштын, цаг йук сэмәш
Овәтнәшкы йымыдылаш
Лыштыгәвәл халык толәш:
Шонгы папи, шонгы тьоты,
Аван вәты, мары, йддир,—
Нини цәркыш тывә толыт;
Цәркыш толәш ул-укәштәйм
Йажон чийт, кавырталтат;
Кышан йидә шымур рәды
Нини цәркыш пуаш камдат;
Поп кышаныш оксам кышкәт;
Попын шүмжым сусуәмдәт...
Тан-н! тан-н! тан-н! тан-н!..
Цаг йук шакта, тәгә сасла:
„—Ка-ад! Ка-ад! Канды! канды!“..
Цаг йук кычә машаналтәш.

Цәркы вуйшты цәркы оролы
Рунгә-вәлә цагвләм йрәй:
„Тон-тан! тиг-тан! таг-тан! тон-тон
Стюпан! Иван! Ана! Ондон!—
Тын-ни, тьон-ни, тьаг-ни, тьон-ни
„Йылә толдок, токәм толдок!“—
Кушташ йарал сәмым лыктәш,
Пужәлтмәшкы пыт пугайа;
Кидтон йалдон „ровотайа“,—
Пыт „йымылаан“ йараш цаца.
Ружгә вәлә цәркы көргыш—
Овәтнәшкы халык пыра...
Эх, пидкәмбш кодшы халык,
Такәш вәлә цәркыш каштат!
Такәш вәлә шымурәтшым
Поп кышаныш—вәдыш шуәт!
„Йымы“ тынәлт пурым ак пу:
Тынә „йымыгыц“ вычән ит кашт!
Ышкә вәлә йлымәштәт
Пәлымәшдон кычәл моат.
Поп вәт тынәым „чиктә“, кыла;
Төржы укә—цәлт алгала.
Попын кышан пындашдымы,
Мазар оптәт—тәмән ат кәрт!
Поп кышаныш оксам ит шу!

V КЫДЫШ.

Цәркы көргы цәвәр ыләш:
Картын вәлә, пиш тырләңан;
Кыш анчалат—икон вәлә:
Шин валгалтәш, шортнын кайәш,
Шужыжалтын выльгыжалтәш,
Валгалтарән йылыгжәлтәш.
Ты цәвәржы—тырлымжы
Шуқырак халыкым пога;
Утларак ороды сынзәм
Цәркы көргыш тиды шывшәш,
Ышым локтән ороданга.
Руш кугижә тошты годем

Ләймоксаеш оксам погән;
Шимөр тупгыц пиш кышкәдын,—
Тәвә кышкы шышкын ылы:
Цәркы көргы олмыктылын,
Попвләм шуку тымдән лыктык,
Угыц цәркыш шуку бштән,
Полицейски шуку пажән—
Цәлт шимәрым парвалтәнйт,
Орландарән алталәнйт,
Йымангарән вәржым йүнйт.
Кушжәлән поп дон цәркы
Пыц халыкым ородангадш;
Ородангән йажон тарваш,—
Шужән шыцмык сыкыр ганьы,
Ылымәшты кәрәл ылы;
Тытә йлән ак кәрт ылы.
Ашындарән мимыкыжы,
Поп цәрәжы йажон кайәш:
Цилә йиш поп ик цуцашты;
Ик корныдон нини кәят:
Тошты вәрцын кырәдәләйт.
Поп дон цәркы курым мычкы
Ылымәшты аптыртәләйт..
Ку йымыштым—укә—маньы,
Ылымәшты лиәлтмәшвләм
Төр анчыктән, төр кәләсән,—
Сәв(ты) араеш йылатәнйт,
Кәрәсырбш парвалтәнйт...
Рэволюци годем ыны
Прольетарым выжаләнйт;
Граждан вырсы годем попвлә—
У совет ваштарәш нини,
Ошывлә дон иктыш ушнән,
Пичәл кидә ши-дәләйт;
Коммуниствләм алыкәләнйт,
Большевиквләм прокляняйәнйт!..

Кызәйт жәпын вәскид воктән
Цилә вәрә кризис пүктә;
Капиталын важжым шүктә...
Фабриквләшты пигыргәлтәйт,
Банк-вләшты ирәктәлтәйт...
Мыльионын пәшәдәймвлә
Ольицәшты шужән каштыт...
Капиталжы колым анзыц
Ты орлыкгыц ләктыладәләш
Угыц вырсым пыт йәмдылә;
Сәк пйтәрли СССР-ым
Ырәш валтән колташ сөрә.
Капиталын кычыктымдон
Папа Римски мойсок постол
Йымыдымы СССР-ым
Пырыл нәләш хумкә опта.
Тыдын паштәк цилә йиш поп
Пыш урмыжыт, хырлат, оптат;
Ынынәшвләм ородангән

СССР-дон ырысыланаш
Пиш йышкырат, үжүт, поклат;
Кресты сага кызы кидә
Ыйрнәм йүәш тиш толнәштәй...
Поп цуцалан хором пуаш,
Шанымаштым лывшал шуаш
Йымыдымвлә, йәмдәй лидә!

VI. КЫДЫШ.

Халык—шарык кытө ганьы,
Шуку: цэркы цыц шаагалта;
Сукаалтылыт, йымыдылыт,
Шугыл-шугыл кымал вазыт,
„Арашынғам“ со поктылыт.
Цылкәвәл сартавлә йылат;
Цэркы цыц шыштәй пыш шалга,
Шырәм ганьы вуйыштым сәвә.
Вылкәвәл лампатвлә йылат;
Вады ганьы цэркы көргым
Сотәмдәрәш ныйны цацат.
Танилә поп кыжгын сасла:
Пыт цыркына, йараш цаца,
Ушкүж ганьы лавыж колта:
Благословән господь бог...—манәш,
Йукшы цэркы йыр рышкәлтәш;
Окнаат вәк цытырәлтәш.
Попшы паштәк йәкын сасла:
Тәгә ганьы лавыжаләш:
—Йымы пуок, кадок—манәш.
Йәкын паштәк пәшывләжы
Коты ганьы цоргә саслат;
Молитвавләм ныйны мырат:
—Йымы, ит пырахы—маныт.
Тячокшы тытыштым,
Цывы чынгән кәмәй ганьы,
Букивавләм чынгән кәй,
Со ик сәмәш торгә лыдәш,—
Тамам лыдәш—кү ыгыла?—
„Йымы“ вәлә пәлән кәрдәш!
Танилә поп кадиладон
Ладын шыкшым вужгә ыштә,
Цэркы мычкы ырзән сәрнә...
Тәвә пәл овәтнә шөәш,
Тонгә—вәлә цаг йук шакта...
Мары лошты шуку вәрә
Кызыт служвам марла служат.
Поп тышманвлә, пиш йой ылыт:
Ылым сәмбнә ваштаалтылыт;
Мары йылым цэркыш пыртән
Шукурак халыкым шывшыт;
Шукуракын толыт гыныб,
Утларак шымурым кандат,—
Поплан ыләш йажо лиәш...

VII КЫДЫШ.

Цулгыжалтшы ризым чыән,
Кидәшыжы әтым кычән,—
Поп олтаргыц лызгә-вәлә
Тә пырцәш подылташ ләктәш.
Пырцәш—әрәкән вөд ыләш;
Тышкы киндым падрәштәлыт...
Тыдым кү—христос выр—манәш,
Тыды ләч ороды ыләш...
Пиш әзәвлә цоргә саслат,
Чымәдәлыт, пиш мәгырат...
Танилә поп саваладон
„Мышкылатышым“ подытыләш:
Ик ышмашкы цыкәл лыктәш,
Әтәшыжы мышкыдаләш,—
Вәс ышмашкы кәрәл колта.
Савалаәш шывыльвөдшөй
Ик ышмагыц вәсөш кәй;
Шывыльвөдәш цәр шукушвләжы
Цәрән торцын шушкы кәят;
Шу әзәжым цәрләндәрәт.
Икты паштәк вәсөй миә:
Савыц лоштыш төй изилән
Әрәкәнөм подыталыт:
„Мышкылатышым“ йүктәлтәлыт.
Әх, ороды, кодшы халык!..
Кодшы халык—попын шарык;
Ныйны мижыштым поп тырәдәш;
Ныйны пачым вәлә ырзәт...
Мары вәтәй пиш пыцкәмөш.
Ылымашгыц, пачәш кодын.
Мары вәтәй әрнә вуйгыц...
Со әзә дон цэркыш кәй;
Тыш пырцәш подылташ пырта.
Цуц әзәжы йасы лиәш,
Төрәлим пөртөш лицәш ак кә:
Йыләрәк пырцәш подылташ
Цэркыш вәлә намал кәй.
Тынгә вәт пырцәш гөдылтән
Шуку, изи „парәмәлтын“?..
Тәнгә поп пырцәш подылтән
Ваштаалтшы цөрвләм цэркы кач
Халык лошкы удә, шәрә;
Шу изивләм цәрләндәрә.
Тыш пырцәш подылташ ит кә!

VIII КЫДЫШ

Рунгә—вәлә цаг йук рышкә,
Овәтнәгыц бндә ләктәш.
Танилә поп крестым нәләш,
Шывшалыкташ анзык ләктәш.
Ружгә—вәлә халык шөләш:
Пызыртылыт, саслат, ырсат;
Тыш шывшалаш пыраш цацат.
Тәвә шүшөй нәрән пыра:

Наржым вѣдѣл, йалштэн шѣндэн,
 Пиш шѣлѣшжѣ ѳвшѣ, пышан,
 Савыц вашжѣ шѣжѣ йанчѣш:
 (Тидѣ сифльис манмы цѣрѣн;
 Тѣ цѣр йѣлѣн пиш вашталтѣш),
 Тѣвѣ кахыртышан пыра:
 Курткѣ—вѣлѣ пиш кахыра,
 Лѣопкѣ рунжым ѳлѣкѣ шѣѣѣ,
 Кыжик—кажик шѣлѣштѣлѣш,
 Коштым ганьы кошкѣн, ошѣм,
 Худаланѣн, пѣтѣн шѣнзѣн:
 (Тидѣ чахотка цѣр ылѣш:
 Тѣдѣн шоды—мошжѣ шѣѣш).
 Тѣвѣ шѣшѣ тѣрвѣн пыра:
 ѳл тѣрвѣжѣ шѣн кѣчѣлтѣн,
 Лѣыргѣ—вѣлѣ шѣжѣ йога:
 (Тѣдѣ рѣк цѣр манмы ылѣш).
 Тѣвѣ ѣчѣ лимѣн пыра:
 Шѣыргѣ мычшы жар лим вѣлѣ...
 Нѣнѣ лѣшш шувлѣ пырат,—
 Нѣнѣ цѣлт, цѣлѣн шывшалыт,
 Пижшѣ цѣрвлѣм вашталтылыт.
 Цѣрѣн цѣржѣым йѣлѣн шѣрѣ:
 Шу ѣдѣмвлѣм цѣрлѣндѣрѣ;
 Цѣрлѣндѣрѣн парваллара...
 Кѣрѣштѣ тѣрвѣн вѣлѣк пижѣш;
 Тѣ вѣлѣкѣш цѣржѣ кѣдѣш;
 Цѣрѣн паштѣк шу шывшалѣш;
 Шу ѣдѣмлѣн цѣр вашталтѣш.
 Тѣвѣ тѣнѣ поп—кѣлтѣмѣш
 Кѣрѣштѣ кач вашталтшы цѣрвлѣм,
 Шывшалыктѣн, нылаалыктѣн,
 Халык лошты ѳдѣ, шѣрѣ:
 Шу халыкым цѣрлѣндѣрѣ.
 Цѣркѣ—цѣр шѣрѣшѣ ылѣш,
 Ылѣмѣшнѣм лѣвѣбѣртѣлѣш,
 Ылѣмѣштѣ аптѣртѣлѣш...
 Цѣркѣ—йых тышманын пѣжѣш.
 Цѣркѣым йамдаш, чѣчѣш кѣлѣш!

IX КЫДЫШ.

ѳштѣ тѣлжѣ толын шѣн.
 Попын айо „шартѣал“ толѣш.
 Вуйта пѣрви, пиш шукѣрдѣ—
 Христос шачын—манын сирѣт:
 „Йым—ѣвѣжѣ бѣдѣр ылын“...
 Бѣдѣр вуйа ѣзѣм бѣштѣн—
 Аханьцѣ бѣлѣ гыцѣ?!
 Кѣ ѣтѣѣжѣ ылын вара?
 „—ѣтѣѣдѣмѣ шачын“—маныт.
 Тѣнѣ гыньы, йымын ѣргѣ—
 Христос сайак шачын ылын?
 „Христос шачын“—манмы шайа—
 Попын йамак вѣлѣ ылѣш.
 Христос шачтѣ, христос ылѣт!

Ти „шартѣал“ манмаш айожы
 Тошты мары овуцагыц
 Ылѣмѣшкѣ вара пырѣн.
 Пѣрви тоштын шарык йалвлѣм
 Ырзѣн, цѣклѣн каштыт ылын...
 Христианствын айо сага
 Шарык йалгыц „шартѣал“ лѣктын.
 Попжѣ тѣдѣн пардон йѣлѣм
 Кылѣн бѣлѣн, алталылын...

„Шартѣал“ постол айо йѣдѣ
 Пѣыц халыкшы сола йѣдѣ
 Йѣѣш, вактѣш, арышлана.
 Попын йѣкшѣ йѣмѣш гоным
 Вырсѣдѣлѣйт, шиѣдѣлѣйт:
 Ридѣк кидѣ, кѣзѣ кидѣ
 Сола мычкы „патырланѣн“,
 Сѣпнѣшлѣнѣн кыргышталыт.
 Шукын нѣрѣым „тѣрлѣн“ пуат,
 ѳрдѣж лувлѣм лучкѣ лыдыт,
 Сѣнзѣм „шѣндѣт“ пѣм шин лыктыт,
 Цѣужѣ—вѣлѣ окнѣм лывшат,
 ѣтѣдѣрѣым кѣшкѣт, ташкат,
 ѳпѣым „шѣрѣт“, кѣрѣйт, самлат...
 Пивлѣ ганьы пырѣдѣлѣйт,
 Имнѣ ганьы чѣмѣдѣлѣйт,
 Котѣ ганьы цѣргѣ саслат,
 Цѣркѣнѣлѣйт, охлат, ойлат...
 Йѣмѣш гоным шукын колат.
 Шукы оксам ѣрѣкѣш
 Йѣмѣш йѣдѣ йѣн пѣтѣрѣт.
 У ѣлѣмѣш ѣлѣмѣштѣ
 Йѣкшѣ йѣмѣш аптѣртѣлѣш.
 „Шартѣал“,—поп—кулакын айо—
 Тѣдѣым мондаш, йамдаш кѣдѣш!

X КЫДЫШ.

„Шартѣал“ паштѣк свѣткѣлѣнѣт,
 Кайшланылыт, йѣлѣнѣт:
 Шѣыргѣш сыцым шѣрѣн шѣндѣт,
 Шѣукшѣм чѣѣт, нѣрѣѣлѣйт;
 Бѣдрѣмѣш тыгырым чѣн
 „ѣзѣрѣнвлѣ“ молы литѣт,
 Арыш постол косар кидѣ
 Вады йѣдѣ сола мычкы,
 Шѣнзѣш—волкы йѣдѣ каштыт;
 Сѣпнѣшлѣнѣн кыргышталыт;
 Кѣм вѣрѣштѣт—шит, шывшѣдѣт;
 Изирѣквлѣм мѣгѣртѣрѣт:
 ѳрт кѣмѣшкѣ лѣдыктѣрѣт...
 Тѣ кайышжым тошты гоным,
 Тошты рушвлѣ бѣштѣт ылын.
 Кѣчѣ пѣртѣлѣмѣш айоштым
 Свѣткѣлѣнѣн, мѣрѣн, куштѣн,—
 Когорак колышвлѣм „Йѣнгѣм“

Нарайялтын кайшланылыт.
Вара попвлә тб кайышым
„Православныйшкат“ пыртәйбт.
Тбды поп овуца ыләш.
Тидым мондаш, шуаш кәләш!

XI КЫДЫШ.

„Свәткәләнбим“ паштәш вара
„Крәшәнтәжбй“ толын шоәш.
Вәчәрнәйшкбй „свәзә вбдлән“
Тбнәм халык цәркбйш-толәш.
Тыштбй саслат, пбйбйртбйбт;
Вбд кашталаш кбрәдәлбйт,
Атбдәрвләм пыдыртылыт...
Пбйнгәль вблән игбйц крәстбйм
Ббштән, тышкән, тбрлән шбндәт.
Иргод кәчәш Пбйнгәль вбкбй
Пу ханавләм ружгә валтат,
Рунгә цангым ббрзәт, вакыт.
Пбйнгәль вбләнбй мырат, служат;
Попшы крәстбйм вбдбйш цикә,
Пыракан иконвләм мышкыт.
Марывләжбй, вәтбвләжбй
Атбвләдон тбйшкбй толыт;
Вбдбйм токышты нәнгәйт.
Ик йамдарәш оптән шбндәт,
Шокшы вәрбйштбй шбйзбйктәт;
Кәжбйг качшы окня воктән
Айар вәрштбй шбйзбйлт каштәш.
Тәнгә шуку шбйзбймәшәш
Вбдшбй нара, ббрвбнзәнгәш:
„Свәзә вбдәш“ шукшвлә пашат;
Тбй шукшвләжбй—цәр шукш ылыт.
Сола воктән „тбрлбйзбйвлә“—
Йозывләжбй дә мужанвлә
Цәрбйм, йасым „свәзә вбддон“
Йо йарәлә „парәмдәрәт“.
Шумжбй карштән колта гбйнбй,—
„Свәзә вбдбйм“ подылаләш,
Молитвавләм понгыдаләш,
„Арашбйгәм“ поктыдаләш.
Сбйнзәрәжбй шубәнгәләш—
„Свәзә вбддон“ шубәлтәләш.
Азә йасы, ордалана—
„Свәзә вбддон“ тырлыктара:
Пбйрхәлтәләш, нбртәлтәләш.
„Свәзә вбддон“ тәнгә „тбрлән“:
Подылалын, пбйрхән, нбртән—
Шуку әдәм „парәмәлтбйн“:
„Комдык сола“ кырык нәрбйш—
Шбйгәрләйшкбй шывштән кәнбйт.
Молитвадон, йодон, вбддон
Йасым, цәрбйм лицәш ак ли.
Цәрбйм тбрләш, йадым лицәш
Тбрлбйм пбртбйш кәйш кәләш!

XII КЫДЫШ.

Шокшы шошым вәкбй лимбйк,
Шбйм әрнбән ковәнтбә толәш,
Кәчбйнь цанг йук тонгә шакта.
Сылыкәндән ольән мыра;
„Сулыканвләм“ цанг ковәйәш
Цәркбйш ужәш, со сбйгбрә.
Ббштымраквлә, шогыраквлә
Ковәйәлтәш цәркбйш каштыт.
Попын шайам кбй пыт колыштәш,
Кбй „сулыкбйц“ шәкләнәләш,
Тбй шбйм әрнбән постшы мычкы
Качкын—качтә ббләш цаца:
Изиш кавштам пырылаләш,
Охырәц дон шапым качкәш,
Тури ләмбйм подыләш,—
Качкын—качтә кытыргыләш...
„Постын тотлым качкаш ак кәл
Пайым качкат—„сулык“ лиәш;
Колымыкәт адыш кәйәт,—
Таняилә поп тәнгә попа;
Тәнгә йәллән ббләш шубә.
Поп ббшкәжбй—мысойәджбй,
Ковәнтәжбй пайым шбйшкәш—
Поплан вәлә сулык укә...

Цәркбйштбй ковәйбйшбйвлә
Йымыдылыт, сукалтылыт;
Анббрәмшән шим лык ганьы
Нбйнбй пиш пбйцкәмбйш ылыт.
Танилә поп налой сага
„Сулыканвләм повәдәйә,
Ик марыгбйц йадыш шалга:
—Анбәт йымым мыскыләнәт?
Анбәт попом тбйнь вырсәнәт?
—...Ылын, ылын,—мары манәш.
—Поп дон йымым ит мыскылы...
Анитихриствләм колшташ ак кәл...
Йал вәтбй дон кыргышталнат?
—...Шонам... ылын...—мары манәш.
—Тбйнь колхозыш пыраш сбрәт?—
Танилә поп ольән йадәш.
—Анбәт вәлә...—мары манәш...
—Пыраш ак кәл: сулык лиәш...
Аачтым кәчын пайым качкат?
Кнбәт тбйнбй цәркбйш әт каш?—
Танилә поп тәнгә йадышг,
Пбйжгә—вәлә пбйжгән шалга;
Марым тупынь сәмынь сәрә.
Йәл „сулыкым“ поп оксала
Нәләш пога, со постара.
Сулык укә, сулык—йамак!

XIII КЫДЫШ.

Шокшы шошым толын шомык,
 Шык „когэчы“ кэчы гишан
 „Писантэштэй“ тэнгэ сират:
 „Парвалтарэн пушмы христос
 Колымыкыжы Ыльж кэйэн,
 Сэмбик годым кузэн кэйэн...
 Колымыкы кү Ыльжын?
 Малан кызыт ак Ыльжэп?
 „Христос Ыльж кузэн кэйэн“
 Манмы шайа—йамак ылэш.
 Тэй „когэчы“ пардон попвлэй
 Шык логэрштэйм тэмалталыт:
 Мыным качкыт, шышкылдэлыт,
 Оксам молы погалталыт...
 Кэчы мычкы ружгэ Ырзят,—
 Пейдшэшт вэт йасын чучэш!..
 Танилэ поп дон йакынжэй
 Картинан ханавлаэм нэлын
 Сола мычкы лактын кэйт;
 Пөртэн йёйдэ, „шыкшым“ лыдын
 Лыызгэ—вэлэ нэйнэй сэрнэт.
 Ик томашкы пыралалыт:
 Лыызгэ—вэлэ мыралталыт,
 Молитвавлэм понгыдалыт,
 Кыныгыштэйм лыдыдалыт,
 Матэлкэдон шавалталыт
 Пу ханаштым шывшалыкытат,
 Оксам, мыным нэлылдэлыт,—
 Вэс томашкы ыдыралыт.
 Ик томагыц вэс томашкы,
 Ик солагыц вэс солашкы—
 Тэнгэ йалым кылэн, „чиктэн“,
 Арня мычкы нэйнэй сэрнэт;
 Икон кач вашталшы цэрвлэм
 Хаык лошкы нэйнэй шэрят:
 Шу эдэмвлэм цэрлэндэрят.
 Тэй „когэчы“ арня мычкы
 Кыш сэрнэлэт—шуку ужат:
 Йукшы мары тёрвём виктэн
 Вэсэй докы шывшалаш толэш:
 —„Христос воскрес“—манылдалыт:
 Нэйнэй коктын цоп шывшалыт
 Тэнгэт аныт цэрэн ылэш?
 Шывшалмашэп (шыввьльвьдгыц)
 Шуку тэнгэ цэр вашталэш.
 Ти „когэчым“—попын айом
 Шуэн колташ, йамадаш кэлэш!

XIV КЫДЫШ.

Кангыж шокшы, пиш айаран.
 Кэчы күшыц туран анча:
 Сандэлыкым йылатара,
 Когэртэрэн цагыртара,
 Корны мычкы пырак йошта.
 Күш анчалат: йур пёл укэ;

Шукэршэн нөртёш йур толтэ.
 Азым вельэн сарэмалтэш,
 Ыржа кошкэн ошэмалтэш,
 Кавштавичэй сэскэ кола,
 Ангыр кошка, вёйдвлэ пёйтат...
 Тэгэн кодым: кушкы толмык,
 Марывлэжы сылыкканат,
 Ойхыралын вуйым сакат.
 Ку ёнёнэ—йымыдылэш:
 „Йымы“ дорцын йурым выча.
 Танилэ поп докы кэйт;
 Попым ужыт, пиш сарвалат:
 —Вайчка, йымы ганьы лимэ:
 Йурым кандаш тэнь ыдылма...
 Ныр покшак иконым лыктын
 Йурым кычэн анчаш кэлэш...
 Йурна укэ—колат вэлэ.
 „—Йымы“ пурь: йурым пуа;
 Йымым вэлэ мондаш ак кэл...
 Антихриствлэм колташ ак кэл.
 Йара, лэксаш,—попшы манэш.
 Танилэ поп пиш силт *) ылэш:
 Сэк пёйтэрли тэйш лэкмэшкэй
 Баромэтыржым анжалэш:
 Шукэш агыла йур толэш тэнь:
 —Йурым кычаш кэлэш—манэш.
 Рунгэ—вэлэ цагвлэм Ырзят.
 Киндэй пичёш, ныр покшакы
 Пу ханавлаэм—хольим лыкыт,
 Йымыдылыт, пылувытылыт—
 Нэйнэй пиш ороды ылыт:
 Йымы дорцын йурым кычят.
 Ныр покшак иконым лыктын—
 Йурым кычэн кандаш ак ли.
 Вачкы лэвэш, ханга, икон—
 Нэйнэй икганьок вэт ылыт.
 Йымы укэ—пэркэм ак пу!
 Агрономын шүдём сэмбён
 Ныр пашажым бштэн вэлэ
 Пэркэм лүктэш, кушташ лиэш.

XV КЫДЫШ.

Рэволюци йактэ, ажин
 Танилэ поп йажон ёлэн:
 Цэркыш каштыш шуку ылын,
 Шуку шымур толэш ылын;
 Поплан ёлэш йажо ылын.
 Танилэ поп пэрви, тоштын
 Шыжы йёйдэ сола мычкы
 Шүдэй путдон киндём погэн,
 Шудым, арвэм, мижым, молым—
 Мам попазэн—со постарэн,

*) Хитрый.

Тәмбін кәрдтә—пиш шыкланән,
 Утыракшым поп выжалән:
 КЫШАН шәләш оксам оптән.
 ТЫ оксадон мындырланән:
 Матышкажым әлтәләблән.
 Оңырәшинән качкын, йүн, лөпбүргән;
 Пиш мЫшкбүржы когон шәрлән,
 Пукшым сасна гань шәләнгбн;
 Йәл кЫшангбнц оксам йбчкән;
 Йәлбм кылән; йәл пүж вбддон
 ПЫйи ганьы лөчән блән,—
 УлнЫш „райым“ поп бләәлтән.
 Таниләән цилә вәлцбн
 Тоштын окса толәш ылын:
 Әзә шачәш: әзәм крәстәш,
 ЛЫмЫм пуаш цәркбш кәйт;
 КЫрәстәлтәләш, нүштблтәләш—
 Поплан окса ләктбн вазәш.
 Хыгь бдбүрбм нәлбт ылын:
 Вәнчәйбжктәш цәркбш кәнбт;
 Поп сәрәләш, цонгылдаләш—
 Вәнчәйәләш—поплан окса.
 Колаш вацшым „сповәдәйәш“
 Поплан кәш кәләш ылын.
 „Сповәдәйә“—поплан окса.
 Эдәм кола: цәркбш пыртат,
 Поплан молы ыдылыктат...
 Колыш вуйгбнц поплан окса.
 Мазар шукын колат гынбй,
 Поплан окса шукы толәш;
 Попшы сусу вәлә лиәш.
 Попшы тоштын тәгә блән.
 Сола воктән поп кЫшанЫш
 КЫзбтәт шбмурвлә пырат;
 ПЫт пәрвишбй пбтән шотә,
 КЫзбтәт вәлбкшбй улы.

XVI КЫДЫШ.

Рәвольуци лимбк, вара
 Танилә поп лЫвбжгәлбн:
 ТЫ кЫжгбй мЫшкбүржбй пычын.
 Какларгалын, вбцкбжгәлбн..
 Тонә—вәлә цанг йук шакта:
 Тон-н... тон-н... тон-н... тон-н...—
 Цанг йук, охла машаналтәш.
 Цанг йук колыштын попшы охла:
 —Ох-х... ох-х... ох-х... ох-х...
 „Свәти божә, свәти крәпки“...
 Кыш сәрнәләт—патиләткбй...
 Сола йбдә колхоз пашән...
 „Антыхриствлә мәнмәм сбнгәт“...
 Пәрвиш ганьы цәркбш каштшы,
 Йымыдылшы бндә укә.
 Бндә халык ышым нәләш:
 Тә йымылан ак бнвәнбй,
 Попым йәл лЫвәкбй нәләш.

Цәркбгбнцбн доход укә:
 КЫрәсташ толшы, вәнчәйәлтшы
 Пәрвиш ганьы кЫзбт укә,
 Мары поплан ругым ак пу...
 Таниләән бләш йасы;
 Бләмәшбн тотшы качы.

XVII КЫДЫШ.

Танилә поп йәлбм „чиктәш“,
 Блшкә вәкжбй йәлбм сәрәш,
 Йәл кЫшангбнц оксам күдәш;
 ТЫдбн пардон шүләлтәләш;
 Пәрвиш ганьы бләлтәләш,—
 Цәркәш „цүдәм“ бштәш сөрбш.
 Кукшыгәчбн, вады вәкбй
 Поп дон йәкбн цәркбш кәәт.
 Ик „божматыр“ икон шальән,
 ЙЫвбүрт вәрәш „цүдәм“ бштәт:
 ТЫ иконәш, сбнзә турә
 Изиш ражым чүчәлтәлбт;
 Пәл лЫтбүрән йамдар цицым
 Уштбй вбдбм оптән шбндәт;
 Пронка вацтшы ражым чүчәт;
 Вбдшбй йогаш пычым шбндәт;
 Пычшым ханга ражыш колтат;
 Пычшы мычкы вбдшбй йога,—
 Тәгә икон пыт „мәгбүрә“,
 ТЫгә „цүдәм“ бштәш лиәш.
 Иргод кәчәш, рушәрнвәәц
 Тәгә „цүдәм“ йәмдбләнбт.

XVIII КЫДЫШ.

Иргод кәчбн овәтнвәшкбй
 Йымыдылаш халык толын.
 Пәл овәтнвә шошаш годым
 Ик ыдылшы шоңы вәтбй
 „Цүдәм“ ужын, цаклән колтән:
 ТЫ иконгбнц, пу хангагбн,
 „Йымын әвән“ сбнцәрәжбнц
 ТЫыргә—вәлә сбнзәвбдшбй
 Икон мычкы үлбк йога;
 „Йымын әвә“ пиш „мәгбүрә“.
 Шоңы вәтбй өрбн колтән;
 Лүдмбй пардон валән шбнзбн...
 Вәс вәтблән кәләсәлбн:
 —Ужат вара?—Цүдә кәйәш:
 Йымы әвә вәг мәгбүрә!..
 —Ужат... ужат... йымы, ит пыражы!..
 Вәс вәтбжбй ольән манәш.
 Икон токы халык мий:
 „Цүдәм“ ужыт, пиш цүдәйәт.
 ЙЫлә поплән увәртәрәт.
 Таниән поп служба лөгбнц
 ЙЫләрәк талашән мий.

—Ма лин?—вуйта акат пәлбй,
 Тышкы анчаш пырэн кәй.
 Танилә поп вара кидшы́м
 Күшкы́ ви́ктән, күшкы́ анчән,
 Пропэвэдъ́йм попаш, шайышташ
 Ородангаш пыт ты́нгәлбйн:
 —Православный марывләэм!
 Тә сьнзәдәдон ужыда:
 Божэматьырна мәгбйрә...
 Йымы цудәм тә анчыкта...
 Марывләэм, йымыдылда!
 Халык йымым мондән шьндән;
 Йымым, попом шотәш ак уж,
 Йымыдылаш цәркы́ш ак кашт,
 Антихри́ствлә́м вәлә колштәш:
 Колхозвләшкы́ ушнат, пырат...
 Антихрист пәцәтшы́м пиштә—
 Сәдйндон бйләшнә йасы:
 Мәнмән тәмдәт, пьзбйртбйлыт...
 Шукәш агыл, коньәц толәш:
 Христос мәнмәм суйаш толәш.
 Кү колхознык—адыш кәй,
 Йымыдылыш—райыш кәй...
 Марывләэм, йымыдылда!..—
 Эчә шуку понын шалгыш;
 Ййлы́м тупынь сәмбйнь тымдыш,
 Ородангән вуйвләм лыгыш.

XIX КЫДЫШ.

Танилә попын „цудәжы“—
 Мәгбйршы́ йым—авәжы́
 Сүк намалшы мардәш ганьы
 Халык лошкы шәрлән кәйән.
 „Манәш—маныш—манәш“ кушкын,
 Ик ышмагыц вәсбйш пырән,
 Кәмбй сәмбйнь когоэмбйн.
 Халык лошты ты „цудәжы“
 Йардымаш пәшәжым бьштән:
 Бйньәнйшвләм тупынь сәрән.
 —Тә осташный толәш—манын
 Бйньәнйшвлә пиш лүдбйныт;
 Цәркы́ш кашташ пиш ты́нгәлбйныт;
 Оксам молым ты́ш намалныт;
 Ты „цудәлән“ йымыдылныт;
 „Сьнзәвбйддон“ цәрвләм лицәш
 Цилә вәлцбйн ты́шкы́ толныт.
 Поп дон кулан сусу линбйт,
 У ваштарәш аьйәкләнбйт.
 Танилә поп пиш бйвйртән,
 Тыдбйн пардон бйләлтәләш,
 Шуләлтәләш сөрән ылын...
 Кылашат шукок вәрәштә...

XX КЫДЫШ.

Сола воктән колхозвләштй
 Йымыдымвлә шуку улы;

Сола йбидә халык лошты
 Йымы укәм дә ак кәлбйм
 Нбйны́ кбйзәйт ынгылдарат;
 Йардымашдон кбйрәдәлбйт,
 У (бй)лбймәшбйм бьштәш палшат.
 Танилә попын цудәжым
 Йымыдымвлә ты́шлән нәлбйт;
 Ты́ әмәлжым цылат цакләнбйт,—
 „Чудвәсәжым“ пачаш линбйт.
 Ик рушарны́н „цудән“ цәркы́ш
 Йымыдылаш шукуын толныт.
 Икон „лыыргә“ со „мәгбйрән“:
 (Попшы вбйдбйм тәмән миән).
 Овәтнәгбйц ләкмбй анзыц
 Йымыдымвлә *) ты́ш пырәнбйт;
 „Цудәм“ пачмы анзыц нбйны́
 Ынгылдараш шайштылдалныт:
 —Мары тәнгвлә, колшта доко:
 Мәгбйршы́ ты иконжы
 Цудә агыл—цудә укә.
 Танилә поп тәмдәм кылаш,
 Тыдбйн пардон оксам погаш,
 Ородангаш тыдбйм бьштән...
 — Антихри́ствла! кәдә! ләктә!..
 — Такәш понын итәт шалгы!..
 Халык логбйц вәтбйвләжы́
 Нбйным вырсат, саслат, поклат.
 Ик бйрвзбй комсомолыц
 Икон шайыц вбйд йамдарым
 Шывшы́л лыклат, бйрзәл колтыш:
 — Тәвә, нәдә! тә анчалда:
 Тәвә ма «мәгбйрән» ылын!..
 Халык ужат, өрбйн колтыш.
 Таниләлән пьима манаш...
 Халык логбйц йуквлә шактат:
 — Ах, кәлты́мәш!.. тәнгә ылын...
 „Масак—масак сага лаксак“.
 Йымыдымвлә вара ты́штбй
 Ынгылдараш пыт шайштәвбй:
 — Танилә поп тәмдәм кылән...
 Поп кулаклан вәлә палша.
 Шуку тәмдәм ородангән—
 Бйндә цәркы́м чүчәш кәләш!..
 Вәтбйвләжы́ вырсат, саслат:
 — Цәркы́м чүчәш ак кәл!—маныт.
 Марывләжы́ ик ты́ ганьы
 Цәркы́м чүчәш пыт сөрәвбй.

ЭПИЛОГ

(пбйтарты́ш)

Цәркы́-сола нәркә вбйлнбйш
 Цәркы́м чүчбйт, тә питы́рәт.
 Ситә! цәркы́ шуку кылән;
 Шуку ййлы́м ородангән,—

*) Бәзбожниквлә.

Питыргалташ жепжи шон тә!
Цэркы влэцын крэстывлэжым
Иымдымвлэ шин валтэзы.
Крэсты вэрэш цэркы вькы
У йакшар пылакым лүлтат.
Ты пылакшы ыргэ-вэлэ
Айар ганьы ыльгыжалтэш,
Йырым-ваш мөндьркы кайэш,
Сынгымашым сусуэмдә,
Тоштым сынга—цбылт пьтара!
Рунгэ цаг йук ак мьгьрәлт;
Биндэ цэркыш ак сыгыры.
Сита! Шукы мьгьрәлтын;
Йынгьртәлтыл шукы кэчэн!
Цаглан тырлаш жепшы шон тә!
Цагым валтат, тә кэрәдәт
Заводвләшкы шывштән кәят.
Заводвләшты, камакашты;
Цагым мьнгэш тыл шьрәтә;
Цагым машинәшкы сәртә;
Индустрия пингыдәмдә.
Цаг йук вэрэш тырактыр йук
Кызыт сола йыдә шакта:
Тургэ-вэлэ мьгьрәлтэш,
Колхоз ныршты пыт кыралэш...
Чүчмь цэркы көргым төрләт:
Уты хөлым—ты иконвләм
Тугы кышкән, бьштын лыктыт;
Вэрэшшыжы клубым пачыт.
Кэчы ганьы элэктрис тыл
Клубын көргым сотәмдәрә.
Комсомолжы, пионьэржы,
Ватывләжы, марывләжы
Йарсым йыдә тыш погынат,
Жәлым сусун пиш эртәрәт;
Блымаштым бивьртәрәт:
Вады йыдә кино анчат,
Кыныгавләм лыдыт, шайштыт,
Мадыт, куштат, мырым мырыт.
Радыожы мыра, попа,
У увэрвләм увэртәрә;
Пиш хытыра, тәнгә шайштәш:
„Колшта! колшта! Москывагыц
„Коминтэрын“ станци попа...
Ланьин сэмьны төр видымдон,
Сталин тәнбн вуйлалтымдон,
Лывшалтмашвләм, пыжымашвләм—
Шалахайжым, вургымлажым,
Йых тышманлан палшышвләжым
Йәтлән, лывшән, ташкән, пәрән—
Парты бирды корныдонжы
Социализмьш төр вьктәрә.
Тывдон вэлэ ныл ишток вәт

Пьтәрлишы вьциашнә
Утыдоны йылэ тэмьн.
Ланьин парты төр видымдон
Биндә кокшы вьциашыш
Сынгымашдон ма ташкална;
Анзыц кэшы капиталиствләм
Экономик, тьэхник доны
Поктән шонна, эртән кәннә;
Социализмьш ма ванчәнә.
У блымашым бьштым сэмьны
Көдшы тоштын важшы йамәш,
Ужы кэчынь кушкын мия.
Эдәм анзык лимь сэмьны,
Тьэхник кушкын мимь сэмьны—
Пыт ынгылән, пәлән шоэш:
Ышым нәләш, сотыш ләктәш,
Тә йымылан ак бьнәнә.
Блымашты лиәлтмәшләм
Эдәм тышлән пәлән шонат,
Блымашдон пыт вьктәрә,
Укәм, йасым—цбылт пьтәрә.
Социализым бьштымашты:
Заводвләшты, колхозвләшты
У эдәмвлә шачын мият:
Тә йымылан ак бьнәнәп;
Тә йымыгыц ак сарваләп,
Пу хангалан ак кымаләп,
Попым ужаш ак кыдаләп...
Попын «райжы» адыш сәрнә;
Поплан бләш биндә йасы;
Поп йамакым колштшы укә,
Служаш кәаш—цэркы укә...
Тошты йамәш, урәш, пьтә;
Тошты сага йымы йамәш.
Блымашым цбылт у сэмьны
У эдәмвлә угыц бьштәт;
Ньинь кодшы тоштым сынгәт.
Тьирс йымылан бьнәнбмәш
Социализым бьштымашты
Аптыртыләш, корным пүә.
Ты кәлымдон кьрәдәлдә!
Кышты цэркы чүчылт шотә—
Йымдымвлә, цэркым чүчтә!
Цанвләжым лывшән валтән,
Заводвләшкы шывштән кәдә!
Пыт „йымыдон“ кьрәдәлдә!
У блымашым пыт бьштәдә!
Тәнгә бьштән—тоштым сынгән,
Соты йажо блымашым—
Кылассдымым, йымыдымым
Социализым ма бьштәнә!“
1933 и. 3 йанварь.

Пионьэр мыры

Труйыш халыкын тэтэжй,
Йял гыц анцыц кэшыжй,
Тидй ылэш пионьэр,
Йял тэтэялэн примэр,
Тымьыр йукна шакталта,
Руштик, руштик ташкална
Мя ылына пионьэр,
Мол тэтэялэн примэр. (при-
пэв).

У ылымашым бштасэт
Сынца манман пйсы вэт.
Анцыц пашам ужына,
Кулакым торок цакленя.
Тымьыр йукна шакталта...
(припэв).

Кулакэд м ужмыкы
Сынца гыц ана колты.
Колхоз гыцат шин лыкмэш
Мажы вэт ана царнй.
Тымьыр йукна шакталта..
Силанажы ак нэл гынь,
Комсомолнам шудэня.

Комсомолжат ак кэрд гынь,
Компартиянам шудэня.
Тымьыр йукна шакталта...
У ылымашым бштасэт
Тыменьок мя кушкына.
Кулак йыхым пйтэрэш
Кйрэдялок кушкына.

Тымьыр йукна шакталта...
Школ гишан ЦК шудым м
Мя ылымашым пыртэня,
Тыменьмаштыш дисциплинйым
Мя лүктенок шалгэня.

Тымьыр йукна шакталта...
Циля бштэн мыштыш лйаш
Мажы вэт тыменьбйна;
Паша бштэш силан лйаш
Шу капнам пэрэгэня.

Тымьыр йукна шакталта...
Вэс 5 иня тымьимашкй
Циля силам пиштэня,
Социализм бштэн шокташ
Манман ылэш шанымна.
Тымьыр йукна шакталта..

Шал йоктарымашэш йамдэялэтэт:

Кырэдалмаш пьётидэ

(Кок кыдэжэн пйэсы)

МАДШЫВЛА

1. ВОЛГИН ХӨДӨР СЭМОН (Сэнька)—комсомольец, 18 иэш.
2. ЙЭГОШИНА ТАТЬАНА—шот видэш тымэньшэ, 20 иэш.
3. ИЛЬИÄ — колхоз мастьэрскойштыш кэм ыргызы, 40 иэш.
4. СИДЫР—шорныйк, 35 иэш.
5. УГРЭВ ЙЭРЭМЭЙ ВАСИЛЬИЧ—кладовщик, 35 иэш.
6. БОРОДИН ИЛЬИÄ ЙЭФИ—колхозныйк, 40 иэш.
7. ЧЭСНОКОВ ЙЫНАТЫИ КАВЫРИК—рэвкомисын прэдсэдэтьбэл,
28 иэш.
8. ФОКИН.—инструктыр, 25 иэш.
9. ГАНЬШИН ИВАН ХӨДӨР—колхоз правльэньбэ прэдсэдэтьбэл,
35 иэш.
10. ГВОЗДЬЭВ ВИКТЫР—рочый, 35 иэш.
11. МИЛЬЦИОНЬЭР.

1-ШЫ КЫДЭЖ.

„Красный луч“ колхозын кэм ыргымы дә шорный мастьэрскойжы. Шайыл стьэнэштэ амаса. Вургымла монгыр стьэнэ тэрвэн ровочый стөл, скамня, кым чурбан, аль табурэткы. Стөл вёлнэй, вургымла оголышты иктэ маньар мыжыр мижгэмвлэ кйэт. Ровочый стөл вёлнэт мижгэмвлэ кйэт. Стөл албівалнэй амытвлэ кйэт. Шалахай монгыр сцэнбшты кёртныи камака, ровочый стөл турэ кёрэсин лампы кэчэ. Вады.

СЭНЬКА. (Мижгэм пындашым шбндэ, мыра). Ка-а-ак ро.-од-на-йа мэн-нэ мать прово-жа-ала-а .. (Кидшым вуйжырдон шырал шбндэ, мижгэмбим шуэн колта. Чоррт!.. (Парняжым ышмарашкыжы цика дә вёржым шывшэш). У-ув-в... шалахай монгырышкэт кукшы кашаргы! (Мижгэмжым нэлэш. Ыргымжы лошты эчэ мыра). Ту-ут и всэ-я мойа роо одна-а на-абэ-э-жа ла-а...

(Татьяна пыра. Сэнька ак цаклы). ТАТЬАНА. Сэнька шайыкы ольэн, йывырт миэн шагалэш дә мыраш палша). Эх, ку-у-да ты, парэньок...

СЭНЬКА. (Татьяна докыла сэрнэл шбнцэш, мижгэмжым шуа). Тынбэй?

ТАТЬАНА (Кужын шывшын). Мёнбэй-нбэй-ы!.. Тидбэй тынбэй?

СЭНЬКА. Ыхы... (Парняжым анчыкта). Тэвэ... тынбэ вэрцэт страдайм. Тылэнэт угождайаш манын вады

качкашат шбим кэ дә тэвэш... (Кидшым ырзэ).

ТАТЬАНА. (Сэнькан вуйжым нбй-алтэ) Эх, изи, йажо ырвэзэм! Парням пышкыл колтэн! (Тьянгыра йукшы дон ваштылаш тынгэлэш, вара Сэнькан үпшбим шалэйт).

СЭНЬКА. (Татьяна докы сэрнэлэш). Тынбэ ма вара мыскылэт? Тынбёлэнэт старайэн мбнб бшкбймэмбим ранбэнэм, тынбчы ваштылат вэлэ эчэ... Мижгэмэдбймат ам тумышты... (Мижгэмжым шуэн колта). Ильиә тумыштыжок. Тёды мёнбёлээмлә чистан ак тумышты, вара вёлдэн кашташэтат намыс лиэш. (Тупынб сэрнэлэш).

ТАТЬАНА. (Мижгэмжым сэдбёрэ гыц лүлтэ). Сэньа, цэвэр Сэньаэм... Тумышток! Прават, цуцатат йал кылма... Мам чиэн каштам, анчэмэ. (Кок пулшыжы гыц кыча дә токылажы сэррэ).

СЭНЬКА. (Бшкбймжым йори шбдэшкбймлә анчыкта). Ваштылаш цэрнэт?

ТАТЬАНА. Мёнбэ амат ваштылыш. (Коктынат йукын, аздаралтын ваштылаш тынгэлэйт).

СЭНЬКА. Шот видэш мёнббим тымдэмэ. (Мижгэмбим эчэ кидбшкбйм нэлэш).

ТАТЬАНА. (Ровочый стөл лошкы шбнцэш). Махань учитьблыбим монат! Мёнббэй бшккэжат пэлэк-турэк вэлэ

эчэ видькялэм. Ёшкыланэмат тымән-
нәш дә эчэ тымәнәш кәләш...
(Вуйыштыш савыштым вәс пачаш
йалшта). Тау эчэ, Йәрәмәй Васильыч
палша, тьдй агыл ылгәцй ёшкәжәт
путыйалтам вәлә ылы...

СЭНЬКА. (Татьяна докыла сәрнә-
ләш дә шижьктәрбьмьлә). Тьдйлан
пишокок ит ёнәнәй. Тьдй ёрвьж
ганьы. Паштәкшбй путыйылымы корны
донжы кәйтәт гьнбй ләктьнәт ат кәрд
лиәш, йамат.

ТАТЬАНА. (Савыц кидә, өрйн
колта). Ну-у?

СЭНЬКА. (Кидьштйжбй мижгәм,
аздаралтын). Тәвә тьдйәнәт ну-у!
Крәдиткьштй служымы годшы кук-
тылымыжым ик и мычкат төрлән шок-
тән ёш кәрдтәп дә кидьым вәлә
шалаалтәвбй, Йәрәмәй Васильычшбйн
у тома кузал шагальы. Тәхәнә
эдәмжбйм колхозный склад порогы
йактәят ёнәм пырты...

(Ильйә пыра. Сәнька шайажым
пыраха).

ИЛЬЙА. (Ыжгажым кыдашәш,
чурбанәш шьнцәш дә тавакым пьтбй-
рән пижьктә).

СЭНЬКА. (Йукумат ак лык мижгәм-
ым нәләш дә сәрәл-сәрәл анча).

(Ик маньат вәрәмә йукаат укә).

ИЛЬЙА (Ньнбй вькбй сьнзәлык-
шы гач анча). Пиш йажо мадыш вәт...

ТАТЬАНА. (Мыльыракын). Ма-
ханьы?

ИЛЬЙА. (Когыньышты вькәт ан-
чал-анчал колта). Йук лыктыдымы
мадыш! Ньмахань шумат укә, ваш-
тыл колаш лиәш.

СЭНЬКА. Ыхы... (Стәл вьлнбй кә-
рәл струмәнтөйм кьчәләш).

ИЛЬЙА. (Вәсәлән). Вот, вот!..
Лачокок. Тьнбй, счәтовод, аха, ман.
Мьнбят тәләндә палшәм: әх... анам...
Вара Льигбй нациштйшь... аок мән-
мән хытырымашна ләктәш. (Кидшбйм
шалаалта) Иктәт ак ыгылы дә, пиш
вәсәлә.

ТАТЬАНА. (Стәл логьц кьнбйәл
шагаләш, Ильйә докы ашкәд мия).
Тьнб, Ильйә, ваштылтышы ылынат
дә сәдбнгәок коләт. Балагур ыламә-
төйм изиәм годшәнок помынәм,
кьзбьтшәт тьхәнбок ылат.

ИЛЬЙА. (Йори шьдәшкьмьлә
парнвжы дон кроза). Күлән Ильйә,

— тьдйәнәтшбй кугрза! Мьдйәнәм ваш-
тылтымашыжы гьнббй изи ёрвзәбй-
лән мадыш ганьок: латнангдара дә
мьшкьбрәт ак каршты. (Сәнька вькбй
анчал сьнзәжбйм кымаалта). Мьнббй
токунаат каштын тольым, вьдән
ләмбйм качкындаальым дә тәвәш
ваштылтымашым пырылам...

СЭНЬКА. (Пьлбйш шагалтән ко-
лыштын). Тидьым кышкыла вара
онгырәт?

ИЛЬЙА, (Чурбанжы гьц кьнббйләш,
камака докы мия, Татьяна стәл докы
мьнгәшок кәй). Тьшкьдәок... Колхо-
зышкы пырымәм годым ик вөзы
киндьым плучайәм машанышым, анчәт
гьнббй кьшәнәш пиштән нәнгәшәт
укә...

СЭНЬКА. (Ыргаш ак цәрнбй. Шь-
дбйн). Тиштбй кү вара вуйнамат?

ТАТЬАНА. (Сәнька докы тьрүк
сәрнәл шагаләш). Ёшкә вуйнаматна.
Пәшәшкбй пашкуды кә. (Вуйжы дон
Ильйә вькбй анчыкта). Киндбй укә
гьнбәт пашкудок вуйнамат...

ИЛЬЙА. (Когөшнән, тура анчал-
тышдон). Тьнббй, ёдбйр, тырлы! Ти-
дбй шәршот мадышәт агыл вәт. (Кид-
шбй дон анчыктыләш). Шәт-шәт дә
цифьрвлә. (Ләпкәшкьжбй анчыкта).
Тиштәкән тәвә вуйвимәдбйм пыдыра-
тымыла.

СЭНЬКА. Мам вара пишок пыды-
ратымыла? Пәлөмән: пәшәәш пыт
пижәш кәләш...

ИЛЬЙА. Пәшә—тидбй вәс йәла...
Порәткә кәләш...

СЭНЬКА. Порәткә, порәткә... По-
рәткәжбйм кү вара ёштә? Ордьж
кугуза канда? (Мычашыжым пьчкәш.
Кидшбй дон мижгәмбйм пәрәлтә дә
Татьяналан пуа). Нә, Татьяна, чи!
Ильйә сирок: Йәгошина Татьяналан
ик мыжыр мижгәм—кым тәнгә дә
80 коп.

ИЛЬЙА. (Тьәтратьым нәләш дә
сирә).

ТАТЬАНА. (Мишгәмбйм анчылтәш).
Сцәнбй шайылны Угрәв дон Сидь-
рбйн йукуын попымашышты шакта.
Сцәнбйштбй ышывлә цилән амаса
докыла сәрнәлбйт, колыштыт.

УГРӘВ. (Сцәнбй шайылны). Мана-
мыш: иктбйн *) руководствышты цилә

*) Йәдинбй.

сила. Анчэт гынъи,—махань гынъят инструктор толэш дэ Ышкэ сэмьнъжы сарэ. Вырлыкым итырайаш ныи махань нуждаат кызыт укэ,—тыдыжы итырайаш тэргэ...

СИДЫР. Мәнмән пользыланок тыдэ старайа вэт. (Угрэв дон Сидыр пырат. Угрэвн конгыла лывалны ик мыжыр мижгэм). Кызытшы мол пашажат тынарок.

УГРЭВ. (Чынь). Кызыт колхозныквлан Ышкэ пашашты улы... (Татьяна умжшят). Эй, счотовод! Тыныым шым пи дон сола мычкы кычыл каштыт...

СИДЫР. (Татьяна дон здоровайа дэ пурын). Эй, счотовод! Тынь ма вара мьланэм самынь шотлэн пуэнат? Ужат йок тыныым РКИ-шкы нангэйем. Маланна самынь шотлаш тыныым тымдэнна цыгэ?!

ТАТЬЯНА. Лачокок, Сидыр, самынь шотлэнэм, ошипкэм Ыштэнэм. Тэҗгэчи вадешок ти самыным мом! (Ыжгажым полдышта дэ мижгэмжым нэлэш).

СИДЫР. То-ты самынь... (Покэнэш шынцэш, амытым чыньаш анчылаташ тынэлэш).

ИЛЬЯ. (Тавакым угыц пьтыра). Ыдыр самыным Ыштэн манат. Ышкымэтшын самынь ак лиалт ма?

ТАТЬЯНА. (Пулышыжы гыц шутыала Ыштымьлэ паралта). Йара йок, Илья, йара. Тынь тамамат эчэ попаш тынэлэт. Ну, тау, Сэнька! (Лактын кэ).

УГРЭВ. (Илья дон коктын иканэ иктыштэм анчалытат). Тэвэ тыланэт, Сэнька, вьты лык. Ыдыр агыл—клад. Нырыштат, стол лоштат—цила кидэ мастар.

СЭНЬКА. (Шутым цаклыдэ). Палэм. (Сидыр хамытым кычылатэш).

ИЛЬЯ. (Йукин, вэсэлэн). Тынгэ гынъ ма вара? Нэл дэ октябрэвлэм Ыштыдэ. Талашал, ато Ышкэ эргэмлэн нэлэм лиэш.

СИДЫР. (Хамытым сотышкырак дьлтэ.) Маньэ-э... Лач хамыток...

ИЛЬЯ. (Цудэйимьлэ кидшым шалалта). Эх, клухой чорт... Толынат Ыш шокты, пашашкят пижы... (Чынь). Тавакэтшым шыпшылалыма.

СИДЫР. (Ровотайаш ак царны). Тавак шыпшаш вэрэмэ укэ. Иродым

кормылан кэят,—хамытвлэм чиньэн пьтыраш кэлэш.

УГРЭВ. (Пиш сусу лимьлэ Ышкым чым кайыкта). Тидыжы тэҗэ! Лачокок! Старайок, старайок, Сидыр!

СИДЫР. (Ылкыжы туран анжалэш). Мьныи старайэм, мьныим иктят оккалэн ак кэрдтэп. Цилэн тэҗэ, старайат гынъи пишок йара ыланэжы!

УГРЭВ. (Илья докыла сарнал шагалэш). Тидыжы лачокок. Ку ак старайы вара? Ышкыланжы Ышкэ иктят тышман агыл вэт.

СИДЫР. (Хамыт покришкыжым сарэ). Ышкыланжы тышман агыл дэ... Эх, Иван аважы, кавашты кыцэ пьрейэн колтэн. Ышкыланжы тышман агыл,—мавам дэ колхозланжы вэлэ тупынь ылыт.

УГРЭВ. (Йори шэдэшкымьлэ). Тыныи, Сидыр тыштыдэок, төрок попэмэ!..

СИДЫР. (Угрэв вьлкы анча, хамытым пиштэ, вэржы гыц кынылэш дэ Угрэв докы мия). Төрокшымок гынъи тыныим тэвэ нэлшаш. Вырлыкым ат итырайы дэ эчэ инструкторым вырсэт. Тиды төр Ыштымьлиэш гыцэ? (Угрэв тупынь сарнал шагалэш). Инструктор кэралым тэргэ. Итырайэн пьтырашшат лопот укэ. Вара, шошым толын шомыкы вэс пашавлэ лактыт. Жэп тыныим ак вычы вэт.

СЭНЬКА. (Пиш пыт колыштэн дэ вара вэржы гыц кыныл шагалэш). Тидыжы лачок. Пим тырам агыл пукшат...

УГРЭВ. (Шыдэшкэн, сцэны мыч каштэш). Эх, шүмпэлкэвлэ! Ышкэ агыл пашашкыжы нэрдэм пишол кэрэш йаратэдэш... Самокритыкыжы хытэ кэлэш, тыдым мьныи ам попы. Мәнмән критыкуйаш кэлэш—ик ыш йажо, дэ коктыжы эчэ йажорак. Тынгэ гынъят, Ышкэ агыл пашашкы нэрым кэрэш ак кэл. (Пиш шьдын). Махань шон инструкторы влэок дэ уполномчынывлэок маланэ ситят, логэрым иктырат...

СЭНЬКА. (Тыргыжын). Тэчэ агыл, шэргакэн тэн! Тиды мәнмән йэла. Кызыт сэк когс пашажок—вырлыкым итырайэн йамдылэмаш. (Угрэвлан кроза). Тынь маланна пишок пандашэтым ит кытыргыл!

УГРЭВ. (Тырук латнагэш да Сэнькалан мыскылымыла). Тынъат кытыртынэт да эчэ куштэ. Тидьим лэпкэ-эшэт чангы. Кынам кушкэш, тынъм кытыртэнэ. Кызытшэи попы да палы.

ИЛЬИЯ. (Тавакшым сэдйрәшкы шуэн йал тындашдон йортә). Паләт? Кагылыым кач, йыламэдшым пү шайылыны урды.

СЭНЬКА. Күн кушкын, күн укә мә эчэ палән нәлына. Ти вопрәсым мьныи йачэйкыштэи шындем.

УГРЭВ. (Сцәнэи вәс монгырышты). Хыть райкомышты шынды, — лүдыш агыл.

ИЛЬИЯ. (Вәржы гыц кыныбләш, кәрнә). Кок әптән эчэ вәш лиэвэ!

УГРЭВ. (Тавак мөшәкшым лыктәшат цигәркәм пөтырә).

СЭНЬКА. (Угрәв докыла ик ашкылышыым бштә). Ит-когөшнэи! Тынбым пиш йажон паләнә.

УГРЭВ. (Ваштылөш). Кыцэ эчэ палымбйлә! Тәвә мам тыләнэт, Сөмөн Фәдырыч, Волгин тән, кәләсәм. Мьныи тын гыцэт кого ылам, палымән — тәхән йәлам тын пырахы, акөл шамаквләм такэш ит понг. Кәрәк мам ынылән ат кәрд гынбэи, палымән вәрйшты йадшаш. Вырлык гишән тыләнэт да циләләнок тәвә мам кәлсәм. (Раскыдын шоэрәкын). Кылтэ шимэи годымок 60% утла вырлыкым итырәйымэ. Тагачы лопатка дон вәк пыдыратат тынәлыныт. Ынгылышыц?

ИЛЬИЯ. Показышыц ма? Таум кәлэсэи.

СЭНЬКА. (Вәрйшкыжы шынцөш. Ик йукумат ак лык, ровотайа).

СИДЫР. Эхэ-э... Хамытын курымжы пөтәнөш... Ильи! Хамыт покришкәнә улы вара?

ИЛЬИЯ. Укә. (Бндэ ижы пәшәшкы пижәш).

СИДЫР. Ынэ кыцэ вара? Кәләш вәт. Иргодым кормылан кәмбйлә...

ИЛЬИЯ. (Сынзәлыкшым тыгырвачыжы дон бштәлөш, пиш латна). Укә гынэ мам бштәт? Ыльәвәт пөтөвэи. Тынжы мам анжәнәт? Төды тынбын ләшә. Шорныклан палымбйлә.

(Иәфи чынь пыра).

ИЯФИ. Эх, уштыжы маханьы. Кәчэи — каньыжышкылә, тәл — уштышкылә манытыш... (Пижгомжым ак кыдак, кок кидшым вәш хонэ сәвәлөш,

Сэнька докы мия да томам пыжгә) УГЭРВ. (Ильйәлән). Мьләнәм ирок йактэ тумыштән ада пу?

Ильйә. (Шутбан). Омәт пөтыш ма? Вәрәмә бндәкш цәш, т б д б ж б и тумыштыктынәжы.

УГРЭВ. Мьләнәм иргодым пәшәшкы кәш кәләш вәт.

ИЛЬИЯ. (Мижгәмжым анча). Йара йок... Кыцэ гынъат бштәнә. (Мьнгәш пуа.)

УГРЭВ. (Мижгәмжым ровочый стөл быкыи пиштә).

СЭНЬКА. Ильйә колат? Йәрмак сола колхзын вырлык пөрәйәш тынәлыи. (Вәржы гыц кыныбләш, Угрәв докы мия, тыргыжын). Иәрәмәи Васильыч! Вырлыкнам локтылат гынбэи тынбым судышкат ана пу. Тидывлә дон тынбым вактына (мышкын дывләштөи цөтыртә). Мьныи бшкәмышкындывләәм дон пәлә колышмәшкәт тынбым лөчкәм.

УГРЭВ. (Сэнькам шөкәл колта). Ольерәкын тынбэи. Бшкымәдым пәкәлтәрәмәт вуйәдымәт ат мо лиэш... Йәлыи пәшәшкы кажный сводыч нәржым кәрәш тынәлөш гынбэи...

ИЯФИ. (Сасла). Тиды ма вара? Колхознык — кажный сводыч лиэш? Вырлыкшы мәнмән товыра вәт. Бшкә товыра вөрц лүдмөйлә гынэ, сводыч лимбйлә ма? (Бшкыжым кидышкы нәлөш, ольерәкын). Тынэ, Йәрәмәи Васильыч, пилә ит оптән кашт. Йәрмак сола колхоз бшкә вырлыкшым локтылыныш. Мәят вырлык вөрц лүдынә вәт.

УГРЭВ. (Камака докы мия). Лүдыш нымат укә. Мьныи цилә пәшәм йачэйкы дон да колхоз прәсәәтыл дон согласайән бштәм.

ИЯФИ (Ольән да раскыдын). Тиштэи мам попәдә ана палы. Пәшәөтөи ана уж. Сэдбндон лүдынә. Вырлыкым локтылмыкынажы мам вара үдәнә? Аль воксөок үдымбйләәт агыл!

УГРЭВ (когөшнән). Тиды тәмдән йәла агыл. Государствылан планым тәмбшәшлык ылына — государствы вырлыкшымат пушашлык ыләш...

СЭНЬКА. (Тырук кыныблә шагәлөш, Угрәв лишкок мия). Государствы пушашлык? Тиды күн мыры вара? Күн мыры — манам — Иәрәмәи Васильыч?..

(Сцәннй шайылны иктөрөшөк пүэргән кбйжгй йук дә бддйрәмашын вбцкбж йук шакта: „Кычыда!.. Кычыда!.. Кы-ы-чы-ыда!..)

СЭНЬКА. Тидй кулакын мыржы ыләш. Иэрәмәй Васильбйч:

УГРЭВ дон Сэнька гбц пасна цилән түгй, Олыцайшкбй ләктбйн кәйт. Угрэв дон Сэнька тура-тура ныгынам мирэйбдбмбй тышманвлә иккәнә иктбштбй вбкбй анчат).

УГРЭВ. (Кбйшкбй йукын). Кү ыләмбйм тбйләнэт мбйнббй эчә анчыктәм.

(**УГРЭВ** түгбй кыргыз ләктэш. Сэнька паштәкшбй вбйлкбжбй кәчәлтнәжбй ылыбы дә вара пырахыш. Угрэвбйн мижгәмжбйм нәләш. Мижгәм гбц пбйрцбй йога. Сэнька мижгәмбйм пачка, пбйрцбйм пога дә сотышкы анчаш нәнгәй. Йәфи пыра).

ЙӘФИ. Имньи тбйштбй шбйлбйн кыдалын.

СЭНЬКА. Йәфи, анчал доко!

ЙӘФИ. (Лишкбжбй миә, анча). Ма вара? Пач йарә шәдәнгбйш.

СЭНЬКА. Тбйнгә йә. Угрэвбйн мижгәм гбц тидбй! Мондышыц ма: „Сортовый вырлыкым лопатка дон пыргәдмәштбй тагачы ылынам — маньы вәт. Кышәц вара пач шәдәнгбйжбй попазән? Ынгылышыц?

ЙӘФИ. (Ынгыла) Э-э, тәвәш кыцә?

СЭНЬКА. Ынгылышыц?!

(Икәнә иктбштбй вбкбй ынгылымыла анчат).

КӘРЭМ.

II-ШЫ КБДЭЖ.

„Красный Луч“ колхоз правльәнббйн кбйдәжшбй. Анцылны шалхай вәлнбй кого стөл. Стөл вбйлнбй пумагавлә киәт. Фокин дон Татъана тура-тура шбйндәт, ровотайат. В а д ы. Стөл вбйлнбй лампы. Покшәцбйн пырымыла. Вургымла монгырышты кого окньа.

ФОКИН. (Шотла). Шбймбйт... Коклы кокты... Луат шбймбйт... Тәнгә... Таньә, сирок нбйллбй кудыт... Сирбйшбйц?

ТАТЬАНА. (С и р ә). Тырхалай... Так... Сирбйшбйм.

ФОКИН. Шүдбй кәндәкшбй... Нбйл шүдбй шбймлу кокты... Сирок, Таньука, — бндәкш шүдбй шбймлу кудыт... Сирбйшбйц?

ТАТЬАНА. (Ләпкәжбйм бштбйләш, йангылымыла). Тырхалыма йә. Тыргыж! Мбйнббйн вуйәмәт әнгбйргбйш. Кәчбй мыч цифырвлә дә цифырвлә... Иргодымат пбйтәрәш лиәш вәт.

ФОКИН. (Пингбдбйн) Ак ли, Таньука, ак ли милыйәм.

ТАТЬАНА. (Ньима вирдәөк шбйдәшкә) Мбйнббйм Таньука ит ман. Тәнгә лбймдәш ма, изи бддбйр ылам гыцә?

ФОКИН. (Цүдәйә дә йори чотәш когон пиштбймбйлә попа). Вуйнамат ылам, Йәгошина тәнг! Кәпәш шошы бддбйр ылмәдбйм әшәшәм воксәөк пиштбйдәләм. Ну, бндә эчә ик цифыр, кок цифыр ганьы вәлә, вара балансам кашартәннә манаш лиәш. (Шотдон анжа) бндәкш шүдбй шбймлу кудыт... Нбйллбй кудыт... Кым шүдбй коклы кәндәкшбй... Нбйл шүдбй кутлу иктбй... Тбйнгә... Сирбй, Таньу... Эх, эчә мондыштым... Йәгошина тәнг... Сирбй — тбйжәм кәндәкш шүдбй луатиктбй... Сирбйшбйц?

ТАТЬАНА. (Со эчә шбйдәшк). Сирбйшбйм.

ФОКИН. (Вәржбй гбц кбйнбйләш. кәрнә). А-а-а ы-ых!.. Пбйтбйш! (Стөл йбйр сәрнәл Татъана докы миә дә пулышыжым пәрәлтә). Кәрднә вәт, Таньу... Эх, чорт... Йәгошина тәнг. Бндә рәвкомисбй кидбйштбй вәлә йәла. (Кнбйгвләм опылыштәш). Тагачы вырлыкыштым шотышкы нәлбйн пбйтәрәт гбйнббй, иргодым Иэрмак сола колхозыш кәәш лиәш...

ТАТЬАНА. (Стөл вбйлән кбйнбәртбйм кидвләжбй вбйлән онгылашыжым әнәлтән). Иргодым мәнмән вәчорка лиәш... Күштәнә моло, танцым бштәнә...

ФОКИН. (Цүдәйән). Тбйнгә гбйнма?

ТАТЬАНА. (Вбйкбжбй ак анчы). Йэрмак солашкы ит кә коктынтан-цуйәнә моло.

ФОКИН. (Цүдәйбймәшәш вәрбйшкбжбй вәлә шбйндәш вәк). Аммышты, Йәгошина тәнг.

ТАТЬАНА. (Эчәйт ньима вирдәөк шбйдәшкә). Ма вара мбйнббйм со вәлчәйәт? (Мыскылымыла) Йәг о ш и н ә тәнг, Йәгошина тәнг... Ма, мбйнбжбй махань кбмисәршбй ылам гыцә?..

ФОКИН (Ваштыләш). Ну, Татъана! тбйләнәт ньима сәмбйнәт йарал лиәш

түнгөлөш). Ма вара тиштөйжы лиал-
төйн? Ну, йара, рэвкомисы тидым
анчал шоктыдэ биньэ... Төрөкшымск
попышаш гынбы эдем тишкэвөк шо-
эш манын вуйышкыжат ак пыры
вөт? (Кныгтам стөл вькы шьдөн
шүэн шөлөш).

ЧЭСНОКОВ. (Тьдөн вькы лимб-
лэн сусун). Тидьжы лачокок. Йэрэ-
мэй Васильич проста мары агыл
вөт... Партийейц... Тьдөн вькы ху-
дам шанашыжат йажо агыл...

ТАТЬАНА (Раскыдын роал пуа).
Кэрэк шүдө пачаш партийейц лижы.
Худам бьштөймөшжы улы манын
шаным аш дон рэвизьжым бьштөймө
вөт. Тынэ гынбы, ик пьрцы дьнгөн
анчэн лэкташ кэлэш ылын. Рэвкоми-
сы пүтөймө лишашлык агыл.

ЧЭСНОКОВ. (Шьдөшкөн колта).
Тынбы, Татьяна, йьлмөдөйм пьзьрэл!
Рэвкомисын прэдсэдэтьбьлжы мьнбы
ылам, мам бьшташ кэлэш бьшкөк
пэлэм. Йадтымы вэрьшкы тьлэнэт
пыраш йэла укэ, кныгэвлэшкөт
сирэн шьнцок. (Сцөнбь мьч тыргыж-
ланэн кашташ тьнгөлөш). Бьшкэ пь-
шя агылышкы нэрдэм цилэн шьркэ-
дэш тьнгөлөмькьдэ колхоз агыл, та-
ма лиэш.

ТАТЬАНА. (Паштэкшы тэрвэнэ).
Алталэт тидь мьнбын пашя!

ЧЭСНОКОВ. (Тьдө гьц карангэш)
Укэ, тьнбын агыл!

ТАТЬАНА. (Корным аралтэн сц-
өн покшалан шагалта). Мьнбын.
Миньят тэхэнь чльенок ылам вөт.

(Гаяншин пыра. Шукат ак эртбь
Угрэв пыра. Угрэвбьм попаш тьнгөл-
мөшкьжы ак цаклэп).

ГАНЬШИН. (Чэсноков дон, Татъа-
на логьц кэнэжы). Йажон, Йажон,
Татьяна. Тидьм мьнбы пэлэм.

ЧЭСНОКОВ. (Ганьшинбьм каран-
да). Тырлай; ит лөштэрьбь. Тиштбь
пиш кого вопрос. Тидьм йажон
ланцылан нэлэш кэлэш. Кэрэк мьнбы
тыргыжланьшым гынбат, Татьянан
шайажы төрөш толмыла кайэш.

ФОКИН. (Ньнбь докы мия). Мь-
нбы шанымаштэм, Татьянан шамакшы
төрөш ак тол. Рэвкомисы кьцэ ша-
на, тьнгэ бьшкэ пьшяжым бьштя.
Счетоводын анчыктымаш тиштбь ак
көл, тьдөн йэла агыл.

ТАТЬАНА. (Икэнэ иктбь вькы
анча). Укэ, Фокин тьнг, тиштбь мь-

нбын йэлаэмат лишашлык. Вырлык
гишан Рэвизьбьм бьштөймө ылын гынбы
йажо худажыгэ цилэ анчэн лэкташ
кэлэш ылын. Ньнбьжы шотым вэлэ
нэлөнйт, качэствым анчалтэлыт...

УГРЭВ. Тэвөш кышкы тидэт онгыра!
(Угрэв вькы цилэн анчал шьндэт
дэ шьклэнэн колтат. Цуца шалэнэ).

ЧЭСНОКОВ. Тиштэкэн, Йэрэмэй
Васильич... Төрөкок маншаш гынбь...
(Шайагарэмжым ыдыра). Колхозньык-
влэ лошты шамак лэктөн дэ...

УГРЭВ. (Сцэн анцыл оголышкы
толэш дэ пыт). Мам вара аймылты-
лат? Туп шайыцын ньэчөвбь попэн
кашташ. Бьнбьнбьмаш укэ гынбы,
төрөк кэлэсбьмьлэ. Мь, большэвиквлэ
ньима лүдтөок төрөк кэлэсбьшашлык
ылына дэ цилэ пьшямок ньыгышкы
айбьнбьлтөок, төр видбьшашлык ылы-
на. Иргодымок Райкомышкы кэмат,
мьнбьм карандаш йадам. Бьндэ лиэш,
Рэвизь пьтэн. Цилэ ситэлык лэктөн...

(Шамакым пьтэрьбьмашэшьжы Сэнь-
ка пьрэн шагалэш).

СЭНЬКА. (Амаса доны шалга).
Укэ, рэвизь пьтбьдэ дэ ситбьдөмь-
шят улы. Правльэньбьдон рэвкомисы
ак ужэп гынбы, мь, колхозньыквлэ
цилэ вьлкы лыктына.

ГАНЬШИН. (Пөкэнбьшкы шьнцэш
Сэнька вькы өрмьлэ анча). Тырлы-
дай! Тиштэкэн мьнбын туп шайыл-
нэмат тама ак йары бьштэлтэш...

СЭНЬКА. (Лижкьжы мия). Тьнбь
прэдсэдэтьбьл агыл, шльапэ ылатат,
тэнгэ бьштэлтэш. Колхозын сортовбь
вырлык локтылмым иктөн гьцат па-
чэш колат.

ГАНЬШИН. (Кьнбьл шагалэш).
Кьцэ локтылмы?

СЭНЬКА. (Пингьдөн). Тэнгэ и
локтылмы.

УГРЭВ. (Ти шамаквлэ паштэк стөл
докы кьргыж мия). Ти шамаквлээт
гишан вуйөдбьм цилэ шин шалэтэм.
(Сэнькам мьшкындэн колтынэжы).

ТАТЬАНА. (Угрэвбьм Сэнька дорц
шькя). Тырхал! Комсомол вуйэш ки-
дөдөйм шьбрпэндэт лиэш.

ГАНЬШИН. (Тывыла). Царнбьдэ,
чортвлэ! Каржангылаок пижьдэш. Йэ-
ладажы аньят качкын колтымы мьны
акьмат ак бьштбь?

СЭНЬКА. (Шьдөн) Кьцэ манат?!
Вырлык локтылмы качкын колтымы
мыны акьмат ак бьштбь?! Тьнбы бьш-

кә ныма ақымат ат бiштi. Христос
вольык! Пiлiшадым вэлә выскәт,
бiшкә нәр дiвәлнәт врдәйтiәль-
стыым ат уж.

УГРӘВ. (Стөлiм мышкынды дон
пәрә). Эх, шiдiрнiшi гад! Тiнбi
кiм вара врдәйтiәләш шотләт?

ГАНЬШИН. (Ынгалдарымыла).
Тiнбi тарта гач, Сәнъка, тiргәш-
тiләт. Угрәв тәг тiшлән нәлмi
партыйәц ыләш.

СӘНЪКА. (Окнә докы миә). Кә-
рәк махань лижбi, мiнбiн йәлам
тиштi укә. Мiнбi тидiм пәләм:
Трийәр гач колтымы сортовой выр-
лык пач пiрцi дон йарымы.

ЧӘСТНОКОВ. (Шалгышывлә ан-
цыланы бiшкiмжiм йараләш лыкнә-
жi). Вырлыкшым мә кiзбiт цилә
висән нәлнәш.

СӘНЪКА. (Токижыла чiнә сәр-
нәл шагаләш). Вырлыкшым висәәш
висiмбидә годым сiнзәдәжiм кы-
шак сәкәлтәндә ылын? Тiшлән нәл-
мi партыйәц! Эчә бiшкiмдәм цилә-
дәм тiшлән нәләш кәләш.

УГРӘВ. (Сәнъка вiккi шыгалтнә-
жi, Ганьшин цәрә). Тидi ма вара?
Иргодымок контрольный камисышкi
кәйәм.

ГВОЗДЬӘВ. (Анчышывлә ло гiц)
Адрәсәдiм ит пугыи. Контрольный
камисы вәрәш вәс вәрбiшкi ит по-
пазы, господин офицәр Угрәв!

(Угрәвiн кид-йалжы вьртәш ва-
лән кәә, вара бiшкiмжiм кидiшкi-
жi нәләш, кiшәнжi гiц рәвольвә-
рiм лыктәшәт, анчышывлә докы вик-
тә. Сәнъка кидшi гiц рәвольвәрiм
пәрән ваза, йбiләрәк лүктәл кидiш-
кiжi кыча дә Угрәв шайыл оголыш-
кыла цакнә).

ГВОЗДЬӘВ. (Анчышывлә ло гiц
ләктiн сдәнбiшкi чiнә тiргәштән
куза. Ну-с, господин офицәр, бiндә
мiнбiм пәлбiшiц?

УГРӘВ. (Логәр йук дон). Мiнбi
тiнбiм ам пәлбi.

ГВОЗДЬӘВ. Казагранды гiц кан-
дымы каратыльнiй отрядәт дон
Алапайәвски завотышты мәнмәм ши-

мәдiм мондәнәт гыцә? Уральски ро-
вочийвләм дә хрәсәнвләм лулiн
пушмәтiмәт мондәнәт ма? Тiнгә гi-
нбi мiнбi, Гвоздәв Виктiр, тiлә-
нәт тидiвләм ашiндәрiктәм.

ГАНЬШИН. (Сусун). Гвоздәв!
Витя! Тiнбi ылат ма?

ГВОЗДЬӘВ. Ужатыш мiнбi. Тә-
хәнә сволычшым кыцә вара колхо-
зышкыжы дә эчә партышкыжы пыр-
тәндә?

ГАНЬШИН. (Вуйнаматын). Тiдiм
кi вара пәлән? Анчаш гiнбi мары
худа агыл ылы. Толмыкыжы нима-
ханә врдәмәт бiштiдә...

СӘНЪКА. Кыцә нимаханә врдә-
мәт бiштiдә? Крәдыткiштi ку-
кылмыжым тiнбiок шiц тiрлбi?

ГАНЬШИН. (Шайагарәмжiм ыды-
ра). Тидiжi лачокок, тiрләнәм ылы
дә нима кыным вәлә нәлiн шiм
кәрд.

(Йәфи дон милиционер пырат).

ЙӘФИ. Тәвә мәәт толын шона.
Корны гiц тiрәк пырышна. Сорто-
вий вырлыкаш шадангiнә йардыма-
шым сәмәнәой станци пәлән нәлбi.
Йаралтмашыжы кләтiштi лин. (Гвоз-
дәвiм ужәшәт). Ба! Виктiр! Кы-
шәц вара?

ГВОЗДЬӘВ. (Кидiм кыча). Урал
гiц. Ужаш толынам ыләт, тә лош-
тыда тiрәк вәрәшiм кычышым.

(Сәнъка изиш iрдiшкiрәк анчал-
мы годым Угрәв амасашкыла кыргы-
жәш. Йал лiвәкiжi Татьяна виәлт
вазәш, Угрәв Татьяна гач шiртнәлт
вазәш. Чәстников кыча дә пiтiмәш-
кi ак колты).

ГВОЗДЬӘВ. (Каманды йук дон)
Пiсiн анчыда! Пингiдiн кычыда!
Клас ло крәдәлмәш пiтiдә. Тышман
шин шоктымы агыл эчә. Тiдi кiш-
кi ганьы бiлбiшi. Цилә шәлбiквләш-
кi пыра, пышкылат эчә кәрдәш.
Тышманвлә ваштарәш пыт шагалда,
пiсi сiнзән лидә!

К А Р Э М

(Рушла гiц Й. П. сәрән).

.....
.....

В у й л ы м а ш

	Стр.
АНЗЫЛ СТАТЪА	Рэшбшй у сьнгымашвлэ вэрц 1.
ШАДТ БУЛАТ	Луаткок и 3.
	Карл Марксын колымжылан 50 и шон 4.
	Марксын шьгэрлэштй Энгэльсьн попы- машыжы 5.
ПЭКПАТЫР ОНДЫРИ	(лыдыш) 7.
К. НИКОЛАЙЭВА	Март 8-шы кэчй—кокшы пэтылэткйн пйтэ- риш ижбн план вэрц кьирэ- дэлэш йамды ылашым анчымаш кэчй ылэш —
ПЭТРОВ САМ.	Кирук 10.
КОС.-ГУР.	Поктэн шон эртэн кэнэ 12.
Н. ИГНАТЙЭВ	Савик (потыкэ романы лаштыквлэжй) IV глава. Старсты 13.
ПЭТ. ПЭРШУТ	Йымыдымын мырышы. Прологан, эпилоган, коклы кыдышан поэмы 24.
И. ЯНОВСКИЙ (ЖУКОВ)	Пионьэр мыры (лыдыш) 35.
ШЭПТАЙЭВ К.	Кьирэдэлмаш пйтэдэ. (Кок кьидэжан пьэсь) . 36.

ИЧВ. № 35

Сдано в набор 2/III-33., подписано к печати 25/III-33 г. 3 п.л. 63.360 зн.
в п. л. Размер 57X105 1/32 Издат. № 22

Райлит № 191 * * * * * Тираж 550 * * * * * Заказ № 710 * * * * *
Типография Гор. Мар. Изд-ва. Козмодемьянск МАО ул. Ленина д. № 11

Ақшы 60 коп.

1933 ИЗШ

„У СЭМ“ журналым сылыда

Тәңәшбi ин журнал когәмдбмб-40—48 страницбi нәр ләктәш тбнгәлбн.

„У сәмбшкб“ у отдәвлә пыртымы. Лбмбнжок Марксистски—Ләнбнски воспитанбн гишән пулә сирәлтәш тбнгәләш, сбнлбн сирбмб—расказвләм, повәствләм, романвләм, лыдышвләм, пйәсбвләм, очәрквләм моло молынамшы дорц шукым пумы лиәш.

Бдбрәмәшвләлән пасна лык пумы лиәш. Совет сойузышты, сәндәлбк вблнб ма-шон лиәлтмәшвлә гишән обзорвләм пуаш тбнгәлмб лиәш. Журналым сылымаш гбц иктәт брдбжәш кодшашлык агыләп.

Ин партийцәт, комсомольцат, совет пәшәштб шалгышвләәт, тбмдышвләәт, тымәншбвләәт, ровочыйвләәт, колхозниквләәт, труйбш хрәсәнвләәт, бдбрәмәшвләәт—

— „У сәм“ журналтә бнжбштб кодтәп.

Труйбшы марывлә циләнок сылышты, лыдышты, социализм строфымаш пәшә кәмбм, у б л б м а ш бштбмәшбм бшкә культурым, лбйтбратурым моло пәлбштб, дә нинбм бштәшәт, анзыкыла шбкәшәт палшышты.

Бшкә сылым паштәк йблвләмәт сылаш ажәдәш, унәш нәләш.

Журналын сылымаш ақшы:

1 изш — 6 тәнгә

1/2 „ — 3 „

3 тбләәш 1 „ 50 коп.

Кым тблзәб гбц чбдб срокәш сылымаш лин ак нәрдт.

„У сәмбш“ цилә вәрәок сылаш лиәш: сирбмәш намалшбвләәт почтбвләштәт сблбкәшбм прникәйт.